

MILITAIRE SPECTATOR

BEELDVORMING KAREL DOORMAN EN DE JAVAZEE-CAMPAGNE

- 'You Engage and Then You See'
- Gedragsverandering in militaire operaties

MILITAIRE SPECTATOR

Vooruitblik

In *Militaire Spectator* 4-2019 verschijnt onder meer '70 years of NATO: The Alliance in troubled waters' van Dick Zandee.

The resurgence of a strategic external threat has not resulted in a firmly united NATO. As the Trans-Atlantic Alliance is preparing itself for its 70th anniversary in April 2019, the NATO cornerstone is crumbling under the combined weight of American President Donald Trump, the East-South divide and Turkey.

Allied declarations and statements express the principles of solidarity and mutual support, but in reality the Alliance has become a family characterised by mistrust and serious tensions among its members.

More European defence cooperation can certainly help to strengthen the Alliance,

FOTO NATO

assuming it is carried out not in competition but in cooperation with NATO. To be more blunt: without a stepped-up European contribution, the future of a credible and effective Alliance is at stake. ■

MEDEDELING

Kooy Symposium 2019 *Extreme omstandigheden*

Het jaarlijkse Kooy Symposium van de afdeling Defensie & Veiligheid van ingenieursvereniging KIVI vindt op woensdag 10 april plaats in Stroe.

Het thema is *Extreme omstandigheden. Defensie gaat door waar anderen ophouden*. Sprekers van Defensie, kennisinstellingen en het bedrijfsleven bekijken het thema vanuit

FOTO MCD, LOUIS MEULSTEE

diverse invalshoeken, waarbij techniek en technologie centraal staan.

Extreme omstandigheden zijn weers- en klimaateffecten, duisternis, grote hoogten, situaties zonder communicatiemiddelen of met een minimum aan zuurstof. In alle gevallen kan er ook een bewapende tegenstander zijn.

Wat al deze omstandigheden fysiek en psychisch met een mens doen en welke technische hulpmiddelen er zijn om mensen te beschermen komt aan de orde in lezingen en workshops.

Datum: 10 april 2019

Locatie: Gen. Maj. Kootkazerne in Stroe

Tijd: 10.30-19.00 uur

Kosten: deelname is gratis, het

Indisch buffet na afloop is 15 euro

Inschrijven en meer informatie: www.koosymposium.nl

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
info@kvbk.nl
www.facebook.com/kvbknederland
twitter: @kvbk1

Secretaris en ledenadministratie

Majoor drs. D. Boissevain
D.Boissevain.01@mindef.nl
Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Sectie MOW
Ledenadministratie KVVK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
ledenadministratie@kvbk.nl

REDACTIE

Luitenant-generaal b.d. ir. R.G. Tieskens
(hoofdredacteur)
drs. A. Alta
kolonel Marns drs. G.F. Booij EMSD
kolonel drs. A.J.H. Bouwmeester
dr. A. ten Cate
drs. P. Donker
brigade-generaal prof. dr. mr. P.A.L. Duchaine
cdre KLu b.d. F. Groen (plv. hoofdredacteur)
kolonel ir. M.P. Groeneveld
kap (R) L.J. Leeuwenburg MA e-outreach
lkol mr. drs. B.M.J. Pijpers
mr. drs. A. van Vark KMar
kolonel Marns dr.drs. A.J.E. Wagemaker MA
kltz drs. H. Warnar
majoor Y.Q. Wingelaar-Jagt, MD

BUREAU REDACTIE

drs. A. Hoets
mw. drs. A. Kool
dr. F.J.C.M. van Nijnatten
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
T 070 – 316 51 20 of
070 – 316 51 95
E redactie.militaire.spectator@mindef.nl
www.militairespectator.nl
De Militaire Spectator is aangesloten bij
de European Military Press Association

LIDMAATSCHAP

binnenland € 25,00
studenten € 17,50
buitenland € 30,00

OPMAAK

Coco Bookmedia

DRUK

Bariet Ten Brink
ISSN 0026-3869
Nadruk verboden

Coverfoto: Hr.Ms. De Ruyter tijdens
oefeningen, eind jaren 1930

Foto: US Naval History and Heritage
Command

MILITAIRESPECTATOR

112 You Engage and Then You See

W.G.J. R Emmelink

The Battle of the Java Sea in 1942 was a major victory for the Imperial Japanese Navy, but Japanese sources show that it was also a rude awakening concerning the navy's outranging and torpedo tactics.

122 Beeldvorming Karel Doorman en de Javazee-campagne

P.C. Boer en R. Enthoven

Over het leiderschap van schout-bij-nacht Karel Doorman lopen de meningen uiteen en het lijkt er op dat de Koninklijke Marine een prominente invloed heeft gehad op het creëren van een beeld dat niet geheel met de werkelijkheid overeenkomt.

138 Gedragsverandering in militaire operaties: gebruik van meta-cognitieve vaardigheden

D.A. van Hemert, H. van den Berg, L. Schuilenborg en T. Hof

Bij interactie met de lokale bevolking tijdens missies zijn beïnvloedings- en communicatievaardigheden voor militairen essentieel en de daarvoor vereiste meta-cognitieve vaardigheden zijn nog verder aan te scherpen.

En verder:

Editoriaal	110
Gastcolumn	152
Tegenwicht	154
Columns HDV	156
Andere ogen	163
Boeken	164
RetroSpectator	168

Terug van nooit weggeweest

In de satirische film *Dr. Strangelove or: How I Learned to Stop Worrying and Love the Bomb* wordt het bezit van nucleaire wapens op een weergalozige wijze op de hak genomen. Twee jaar na de Cubacrisis, waarin de wereld daadwerkelijk op de rand van een nucleaire oorlog had gestaan, maakte regisseur Stanley Kubrick deze film vol zwarte humor, excentrieke personages en bizarre uitspraken, zoals: 'Gentlemen, you can't fight in here. This is the War Room!' Kubrick volde de tijdgeest heel goed aan en sinds 1964 staan deze ultieme wapensystemen in een kwaad daglicht. Mede door die publieke afkeer zijn de Amerikaanse en Russische arsenalen drastisch ingekrompen na de Koude Oorlog. En samen met een reeks andere wederzijdse maatregelen is het gevaar van een onbedoelde nucleaire oorlog tussen die twee landen – waarvoor Kubrick ons wilde waarschuwen – sterk afgenomen. Vanaf 1989 gaat de aandacht dan ook vooral uit naar een klein aantal ondemocratische landen dat toch in het bezit is gekomen van deze wapens. In Europa en in Nederland leek de bom daarmee achter de horizon verdwenen.

Dat was totdat de Amerikaanse president Trump vorige maand vrij onverwacht het akkoord over kruisvluchtwapens opzegde. Nederlandse politici, commentatoren en experts struikelden

daarna over elkaar om de tv-kijker en krantenlezer duidelijk te maken dat er vooral géén nieuwe nucleaire wapenwedloop mag ontstaan. Sommigen zagen er zelfs aanleiding in om nogmaals te pleiten de Nederlandse F-35 van zijn nucleaire taak te ontdoen. Kortom, het spookbeeld uit *Dr. Strangelove* is weer helemaal terug.

Hoe begrijpelijk deze eerste reacties ook zijn, het toont wel aan dat er de afgelopen decennia veel te weinig over de nucleaire strategie is nagedacht in Nederland. Stiekem werd ervan uitgegaan dat de Amerikanen ons tot in lengte van dagen wel zouden blijven voorzien van een nucleaire paraplu. Nederland kon zich richten op vredesmissies en kon hard bezuinigen op de krijgsmacht. Van de vijf nucleaire taken uit de hoogtijdagen van de Koude Oorlog bleef alleen die bij de F-16 over. Het liefst zou een meerderheid in de Tweede Kamer ook die zo snel mogelijk afschaffen, terwijl de regering deze wil handhaven.¹

Opvallend is in dit verband dat voorstanders van een Europese defensie nooit woorden vuilmaken aan deze kwestie. Zij menen dat de EU ook op het internationale toneel moet meespelen, maar vergeten uit te leggen wie dan de nucleaire paraplu moet vasthouden. Zo werkt dat uiteraard niet in de internationale politiek, waarin zelfs Noord-Korea meer nucleaire middelen heeft dan Brussel. Het is geen wonder dat Trump en zijn Russische ambtgenoot Poetin de EU zo weinig serieus nemen.

¹ Adviesraad Internationale Vraagstukken, *Kernwapens in een nieuwe geopolitieke werkelijkheid. Hoog tijd voor nieuwe wapenbeheersingsinitiatieven*, No. 109 (Den Haag, januari 2019) 18-19. Zie: [https://cms.webbeat.net/contentsuite/upload/aia/file/WEBVERSIE%20_%20AIV%20109_NL%20DEF\(1\).pdf](https://cms.webbeat.net/contentsuite/upload/aia/file/WEBVERSIE%20_%20AIV%20109_NL%20DEF(1).pdf).

Ook minister-president Rutte erkende in zijn onlangs gehouden Churchill Lezing met de veelzeggende titel *The EU: from the power of principles towards principles and power*, dat het ouderwetse machtsdenken weer helemaal terug is in deze wereld. Maar wie had verwacht dat hij daarbij ook aandacht zou schenken aan het ultieme machtsmiddel in diezelfde wereld, komt bedrogen uit. De premier komt niet verder dan de opmerking: 'The initiative to improve military mobility in the EU will bolster NATO and the security of the European continent.'² Daar zal Poetin geen seconde van wakker liggen.

De militaire logica dicteert dat de nucleaire afschrikking in Europa voorlopig dus via de NAVO loopt. De EU stelt niets voor op dit terrein. Het Franse arsenaal is veel te klein en de Britten staan op het punt deze organisatie de rug toe te keren. Zelfs als het roer vandaag nog volledig omgaat in Brussel, zou het jaren kosten voordat er een geloofwaardige nucleaire strijdmacht zou zijn opgebouwd. In het rapport *Kernwapens in een nieuwe geopolitieke werkelijkheid* stelt de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) heel voorzichtig voor om eens te gaan *verkennen* hoe de EU een kernmacht zou kunnen worden.³ Gezien de negatieve ontwikkelingen aan de grenzen van de EU kan daar natuurlijk niet op gewacht worden.

De terugkeer van de nucleaire dreiging dwingt Nederland dus om toch weer zeer serieus naar de NAVO te gaan kijken. De AIV stelt daarom terecht vast dat er ten eerste weer geïnvesteerd moet gaan worden in de conventionele middelen van de krijgsmacht. 'Evenwichtige conventionele verhoudingen in Europa verkleinen immers de kans dat een militair conflict ontstaat tussen Rusland en de NAVO en daarmee het risico dat nucleaire wapens worden ingezet.'⁴ In de aankomende voorjaarsnota zal blijken of de regering dit voorstel echt steunt. Er is nog een lange weg te gaan voordat Nederland bij de afgesproken NAVO-norm van twee procent is.

Ten tweede beveelt de AIV aan – om militaire, maar vooral om politieke redenen – dat de nucleaire missie van de F-16 overgaat op de F-35.⁵ Alleen zo kan de zo noodzakelijke *burden-sharing* met de Amerikanen op peil blijven. Of

Trump en het Congres het voldoende achten dat slechts vijf Europese NAVO-landen een dergelijke nucleaire taak vervullen, is overigens nog de vraag. Hier staat de Nederlandse regering voor een moeilijke opgave. Nu de nucleaire dreiging weer terug is van nooit weggeweest en de F-16 vervangen wordt door de F-35 staat Nederland voor de keuze om de laatste nucleaire taak te behouden of af te stoten. Daarmee lijkt zich een afwijzing van het huidige regeringsbeleid af te tekenen en moeten we ook vraagtekens plaatsen bij het maatschappelijk draagvlak.

Dat Washington de komende discussie met argusogen zal volgen is helder en dat we zo ver onder de NAVO-norm zitten geeft het kabinet weinig speelruimte. Daarnaast tekenen zich in Nederland de bekende scheidslijnen alweer af en dat belooft helaas weinig goeds. In zijn rapport pleit de AIV droogjes voor een 'maximale informatieverschaffing bij het besluit over de voortzetting van de nucleaire taak'.⁶ Hoe noodzakelijk dit ook is, het zal nooit voldoende zijn om het heersende *Dr. Strangelove*-gevoel onder de bevolking weg te nemen.

Er lijkt meer behoefte aan de onnavolgbare politieke stuurmanskunst van voormalig premier Ruud Lubbers rond diezelfde kruisvluchtwapens waar nu weer problemen over zijn. Lubbers wist destijds het zeer omstreden besluit om nucleaire kruisraketten op Woensdrecht te plaatsen zo in te kleden dat er toch een meerderheid voor te vinden was. Daarmee laveerde hij zeer behendig tussen de NAVO enerzijds en de Nederlandse bevolking en de Tweede Kamer anderzijds. Doordat de VS en de Sovjet-Unie kort daarna het Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Verdrag sloten, is er nooit tot plaatsing overgegaan. Achteraf kreeg Lubbers daarmee volledig zijn gelijk. In nucleaire kwesties is staatsmanschap nodig. ■

2 Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2019/02/13/churchill-lezing-van-minister-president-rutte-bij-het-europa-instituut-van-de-universiteit-van-zurich>.

3 AIV, *Kernwapens in een nieuwe geopolitieke werkelijkheid*, 57-59.

4 Idem, 73-74.

5 Idem, 74.

6 Idem.

'You Engage and Then You See'

The Battle of the Java Sea from a Japanese Perspective

The Battle of the Java Sea in 1942 was a major victory for the Imperial Japanese Navy. The recently published *Senshi Sōsho* volume 26, *The Operations of the Navy in the Dutch East Indies and the Bay of Bengal*, contains translated Japanese sources which give insight into Japanese tactics and the Naval Command's appreciation of the battle. The course of the battle proved to be a rude awakening for the Japanese as it put their whole outranging tactic and torpedo tactic into question.

*Dr. W.G.J. Rummelink**

Much has been said and written about the Battle of the Java Sea. For foreign readers, however, a comprehensive account from the Japanese side has been lacking until now. As we all know, the battle was a major victory for the Imperial Japanese Navy. Nevertheless, the official communiqué from Imperial General Headquarters was remarkably terse. The lack of any detail, except for the explicit mention of the length of the battle, shows that the high command of the Navy was non-plussed, if not dismayed, by the length of this almost eight-hour battle. Decisive battles were not supposed to last that long. It is something that also struck Samuel Morison, the first western historian of the battle.¹ 'That [the battle] lasted so long was,' in his eyes, 'due to Admiral Doorman's stubborn determination and the admirable manner in which men of the three Allied Navies under his command fought and fought until they could fight no more.'

Without taking anything away from the valor and determination of Doorman and his men, we

now know that there were other factors that crucially determined the length of this battle. Like all navies in the interbellum years, the Japanese Navy was obsessed with the idea of a decisive battle that would be decided in a matter of minutes because of the great progress made in gun and torpedo fire. This led to a basic naval doctrine that was wedded to big guns and capital ships. But here the Japanese were at a disadvantage. The Washington Naval Treaty of 1922 had capped the relative strength in capital ships between the United States and Japan at a ratio of 5:3, which put the strength of the Japanese Fleet effectively at 60 percent of the American Fleet. The Washington Naval Treaty ratios led to years of bickering within the Japanese Navy with hotter heads demanding at least parity with the Americans and cooler heads maintaining that Japan could never win an arms race against America. In 1936, the hot heads prevailed and Japan stepped out of the Second London Naval Treaty, leaving it free to expand its navy. However, in the four years until the outbreak of the war, it wasted much of its capacity to build two super battleships, which would play no real role during the war.

Japanese tactics and naval doctrine

The Japanese did, however, devise a tactic to overcome their inferiority in the number of capital ships. This was the so-called 'outranging

* Willem Rummelink is a historian and editor/translator of *Senshi Sōsho* volume 26, *The Operations of the Navy in the Dutch East Indies and the Bay of Bengal*. The volume was published by the Cortis Foundation and can be ordered or downloaded via <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/65910> or <https://cortisfoundation.org>. The author presented this paper on 24 September 2018 during the book launch at Leiden University.

¹ Samuel E. Morison, *History of United States Naval Operations in World War II*, Volume 3, *The Rising Sun in the Pacific 1931-1942* (Annapolis, Naval Institute Press, 1948) 358.

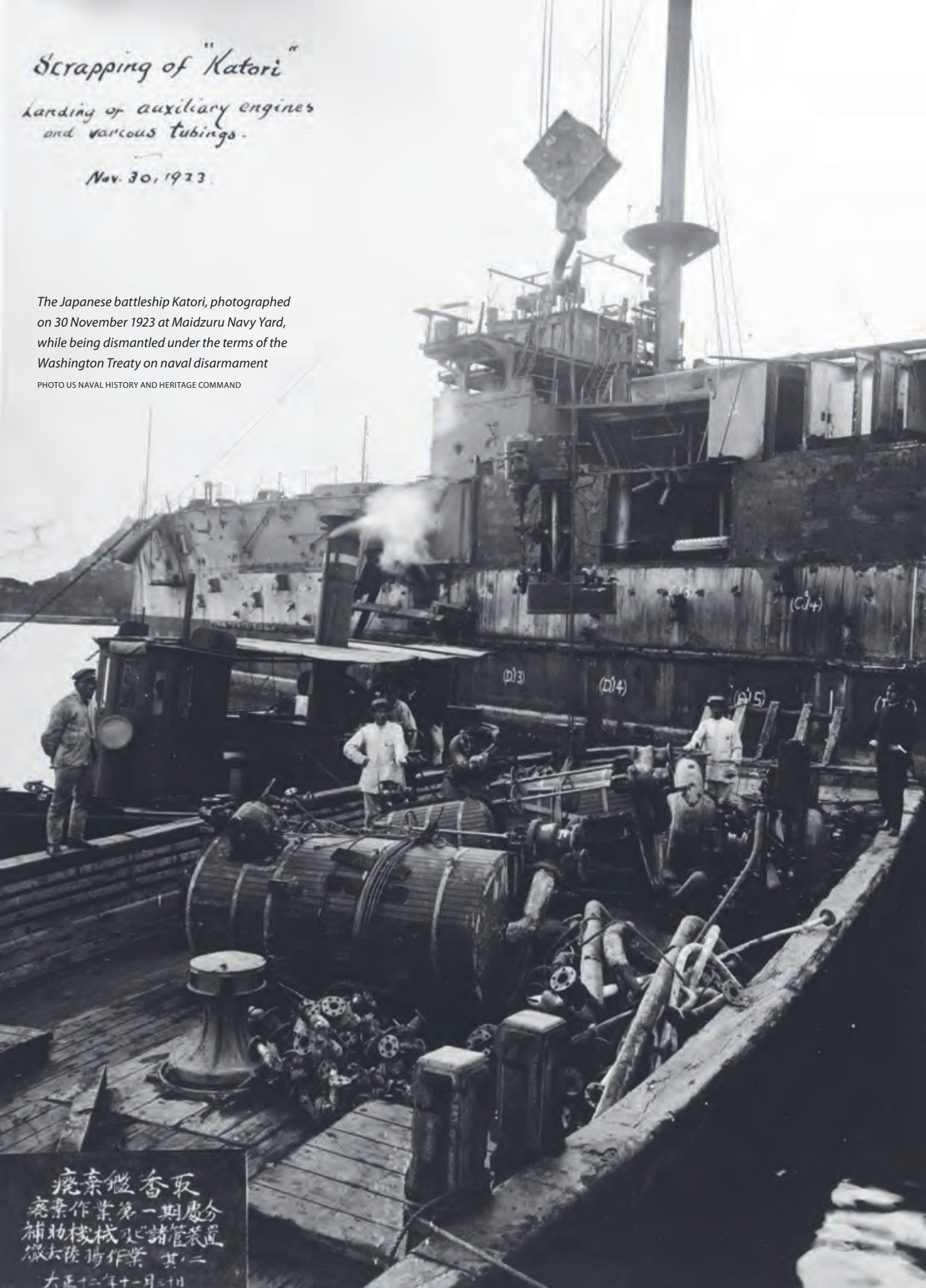
Scrapping of "Katori"

Landing of auxiliary engines
and various tubings.

Nov. 30, 1923.

The Japanese battleship Katori, photographed
on 30 November 1923 at Maidzuru Navy Yard,
while being dismantled under the terms of the
Washington Treaty on naval disarmament

PHOTO US NAVAL HISTORY AND HERITAGE COMMAND

取香繼棄
分處第一期作業棄
置管諸及機棧助補
二其作揚陸大徹
日十一月三年二大

the enemy' tactic. The idea was to hit the enemy at the outset of a decisive encounter with concentrated long-range shell fire at a distance from which the enemy could not retaliate. In due course, this concept was further applied to the use of torpedoes, submarines, and, of course, naval aircraft.² In the case of torpedoes, the Japanese had a truly revolutionary weapon, a pure oxygen torpedo with a maximum range of 40 km, but more typically fired at a 20-km range, which was still double the range of most Allied torpedoes. Moreover, since oxygen is soluble in water, it left practically no visible wake. By 1940, the new torpedo was placed on all cruisers and most destroyers, while at the same time Japanese naval tacticians had also worked out a new torpedo tactic, the long-distance concealed firing tactic.³ It required the Japanese advance units to fire between 120 to 200 of the new wakeless torpedoes at the enemy battle line from a distance of at least 20 km. The Japanese assumed that most of these torpedoes fired at such a range would go wide of the mark, but if only 10 percent made hits, there would be between twelve and twenty hits on the enemy, throwing him into confusion. This would then be followed by a close-in assault of destroyer squadrons. Rigorous exercises gave the Japanese the confidence that in cruiser-versus-cruiser encounters their torpedoes would be decisive.

How did all this play out in the battle of the Java Sea and did Admiral Doorman and his fleet have somewhat of the chance that Admiral Helfrich thought he had? If Doorman had faced the original escort of the convoy, he would have had a considerable chance, but five days before the battle, Vice Admiral Takahashi, the Japanese commander, started to entertain doubts about

the remaining Allied strength and decided to add the 5th Cruiser Division and the 2d Destroyer Squadron to the Java invasion convoy escort and ordered them to be ready by the evening of the 26th. This increased the strength of the escort to two heavy cruisers, two light cruisers and fourteen destroyers against Doorman's fleet of two heavy cruisers, three light cruisers and nine destroyers. Put in these terms, Doorman had one light cruiser more but five destroyers less than the Japanese. In terms of firepower, however, the Japanese were far superior, especially in terms of torpedoes.⁴

Japanese naval doctrine prescribed that convoys and naval vessels should not proceed until sufficient command of the air had been established. The army, however, pushed to speed up the invasion schedule as much as possible. In the end, the Navy gave in and allowed the convoys to depart even though command of the air had not yet sufficiently been established at the landing areas. As a result, both the western and eastern Java invasion convoys steamed into the Java Sea at a time when the Japanese suspected that the Allies still had some air forces left, and Doorman's Striking Force was still largely intact.

The Japanese expected that they could cover the convoy and the landing with their land-based air and seaplane units from southern Celebes and southern Borneo. On 27 February, however, inclement weather in these areas grounded virtually all their planes. That did not apply to the remnants of the Allied air force on Java, but there does not seem to have been any coordinated attempt to support Doorman's Striking Force, apart from a pointless attack by three American dive-bombers together with ten or eleven fighter planes on the few escorting destroyers of the Japanese convoy.⁵ These aircraft might have been better employed in a direct attack on the slow-moving ships of the convoy, or even better in support of Doorman's Striking Force, which had just engaged in battle. But with coordination and communications on the Allied side as they were, even the few reconnaissance messages reached Doorman too late or not at all. As a result, the Battle of the

2 For a more detailed discussion, see David C. Evans and Mark R. Peattie, *Kaigun. Strategy, Tactics, and Technology in the Imperial Japanese Navy 1887-1941* (Annapolis, Naval Institute Press, 1997) 238-298.

3 *Idem*, 266-272.

4 They mustered twenty 20-cm guns against the Allies' twelve. In 14-15-cm guns the Allies were slightly superior, but in smaller caliber guns the Japanese far outgunned the Allies. The greatest difference, however, was in the number of torpedo launchers. The Japanese counted 160 61-cm launchers against the Allies' 79 53-cm launchers.

5 *The Operations of the Navy in the Dutch East Indies and the Bay of Bengal*, 436; Ph.M. Bosscher, *De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog* (Volume 2) 602, note 273.

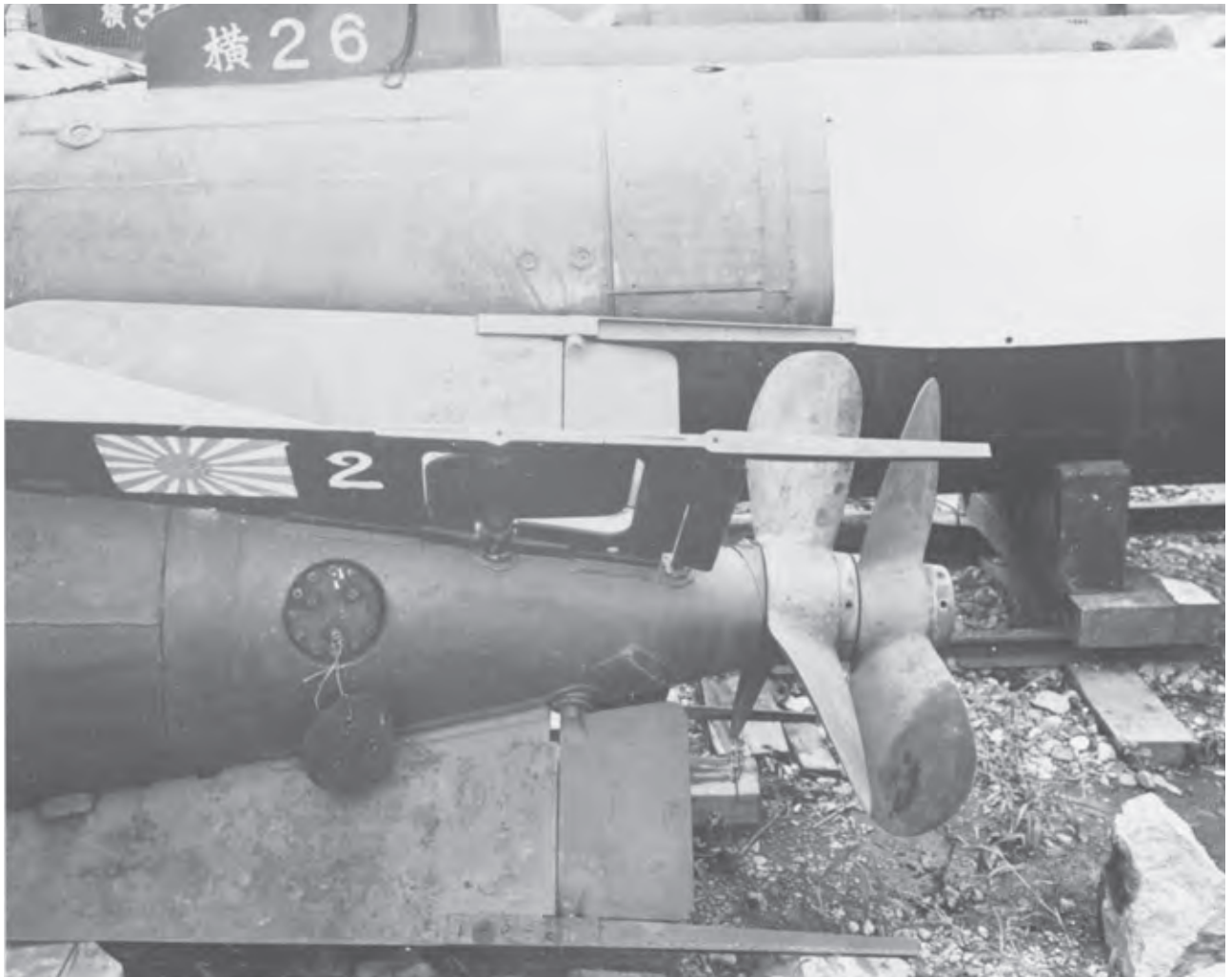

PHOTO US NAVAL HISTORY AND HERITAGE COMMAND

The Japanese devised the so-called 'outranging the enemy' tactic including long-distance concealed torpedo firing to overcome their inferiority in the number of capital ships

Java Sea on 27 February shaped up as a classic surface-to-surface battle with the only planes in the air the spotter planes of the Japanese cruisers. Why the Allied fleet had not taken along its own spotter planes remains a mystery. Doorman's own request for fighter-plane cover went unheeded, and thereby the chance was lost to eliminate the Japanese spotter planes who kept trailing him throughout the battle.

The Japanese playbook

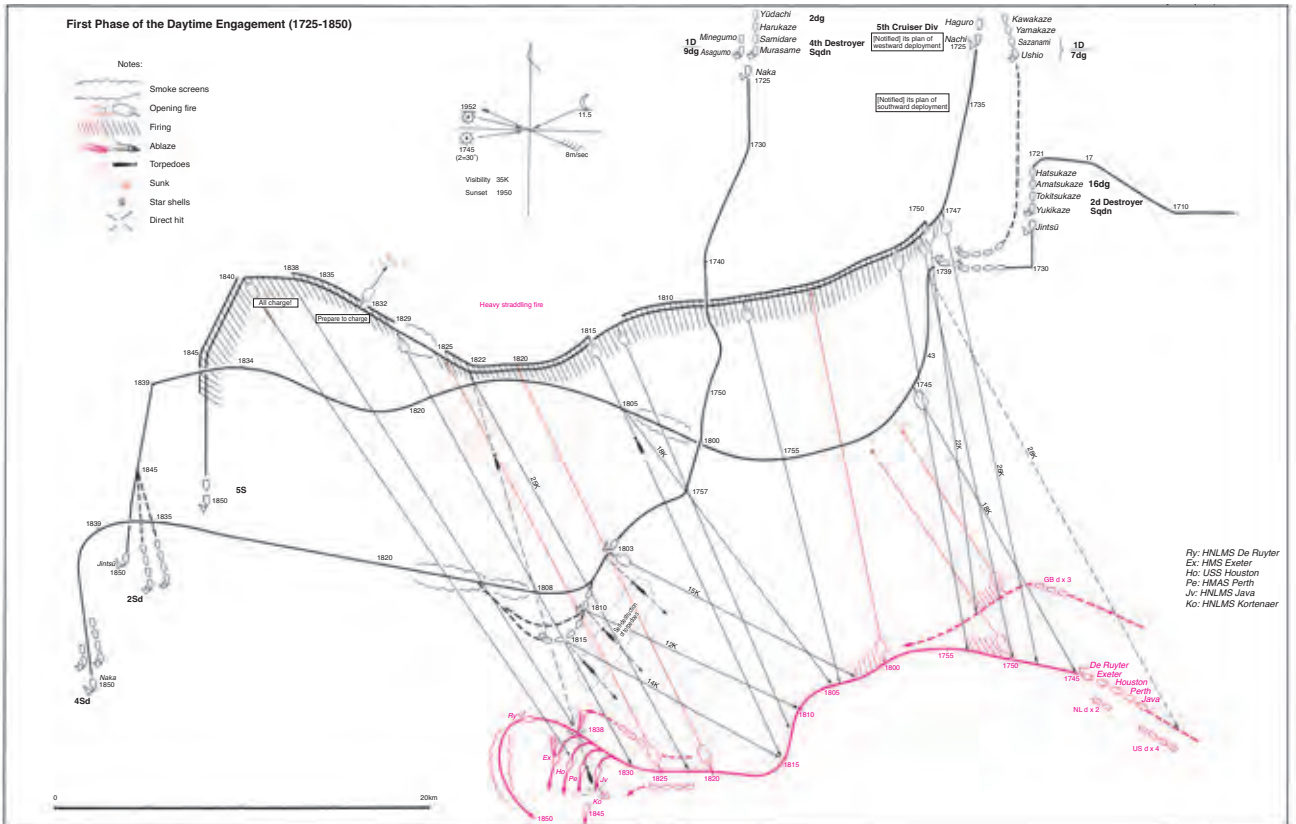
Once the opposing fleets had come within sight of each other, the battle developed according to

the Japanese playbook. Or as one Japanese commentator described it after the war, 'The enemy fleet was just like a small bird stalked by a predatory eagle, and its destruction was just a matter of time. The Japanese cruiser division operated in perfect order, just as in the yearly Pacific Ocean exercises....'⁶

Although this is a somewhat over-dramatic description by an officer, who himself had not been present, when we look at the Japanese reconstruction of the first phases of the battle,

⁶ *The Operations of the Navy in the Dutch East Indies and the Bay of Bengal, 453.*

SOURCE: BASED ON THE ACTION REPORTS OF THE 5TH CRUISER DIV, THE 2D AND THE 4TH DESTROYER SQDINS

The Sea Engagement off Surabaya [Battle of the Java Sea] 27 February 1942 (daytime engagement, phase 1, Japan Standard Time)

we see a clear implementation of the Japanese ‘outranging’ tactic. First the concentrated long-range shell fire at distances of more than 20 km. Then the long-range concealed torpedo launches, although in this case the Japanese 4th Destroyer Squadron had opened up earlier at a closer distance. In the first phase of the engagement, which lasted about 50 minutes, the Japanese fleet fired almost 1500 shells⁷ and 39 torpedoes. A smaller number of torpedoes than the tactical doctrine prescribed, but that was because the cruiser *Nachi* had been unable to fire hers because of an alleged malfunction. In fact, it had been a human error. Someone had already opened the main air pressure valve to the torpedo launching tubes. When the order came to open the valve, they could not open it

further and reported a malfunction. The torpedoes of the *Nachi* would, however, play later a major role in the last phase of the battle. Of the 39 torpedoes in the first phase only one hit a target, the Dutch destroyer *Kortenaer*. Most of the almost 1500 shells fired dropped harmlessly into the sea. Only two hit targets, one hit the Dutch cruiser *De Ruyter*, but proved a dud and did not explode, the other one, however, hit the British heavy cruiser *Exeter* in the engine room and caused her to swerve out of line. The *Exeter* was the second ship in line and unsure what had happened the other ships initially followed her, throwing the Allied battle line into confusion. When Doorman, who was sailing ahead in *De Ruyter*, noticed the disarray behind him, he made a large left turn, which he was forced to make anyway since the Japanese had gotten ahead of him and were threatening to cross his T, and ordered the Allied ships to follow him.

7 In fact, 1,271 20-cm shells and 171 14-cm shells.

The Japanese commander on site, Rear Admiral Takagi, naturally thought that this was the moment to deal a decisive blow and gave the 'all-charge' order. Meanwhile, the battle site was covered in smoke screens while the Allied fleet first tried to shield the *Exeter* and then got back in line after *Doorman*. To relief the pressure, *Doorman* ordered the three British destroyers to counterattack, an action in which the *Electra* was lost but not before inflicting heavy damage on the Japanese destroyer *Asagumo*. He also allowed the *Exeter* to retire to Surabaya and had her escorted by the Dutch destroyer *Witte de With*. Having reconstituted his line of battle, *Doorman* escaped to the southeast while the four American destroyers fired all their torpedoes to no effect at the pursuing Japanese. Afraid of being lured into a minefield, Takagi halted the pursuit and ordered his forces to reassemble while keeping them positioned between the convoy and the Allies.

Overzealous Japanese torpedo crews fiddled with the triggering mechanism of the fuzes

Although we may admire *Doorman*'s skill in reconstituting his line of battle, he was most certainly unaware of what he had escaped from. During this phase of the battle, the Japanese fired some 800 shells.⁸ The somewhat outdated Japanese fire control systems had difficulty in

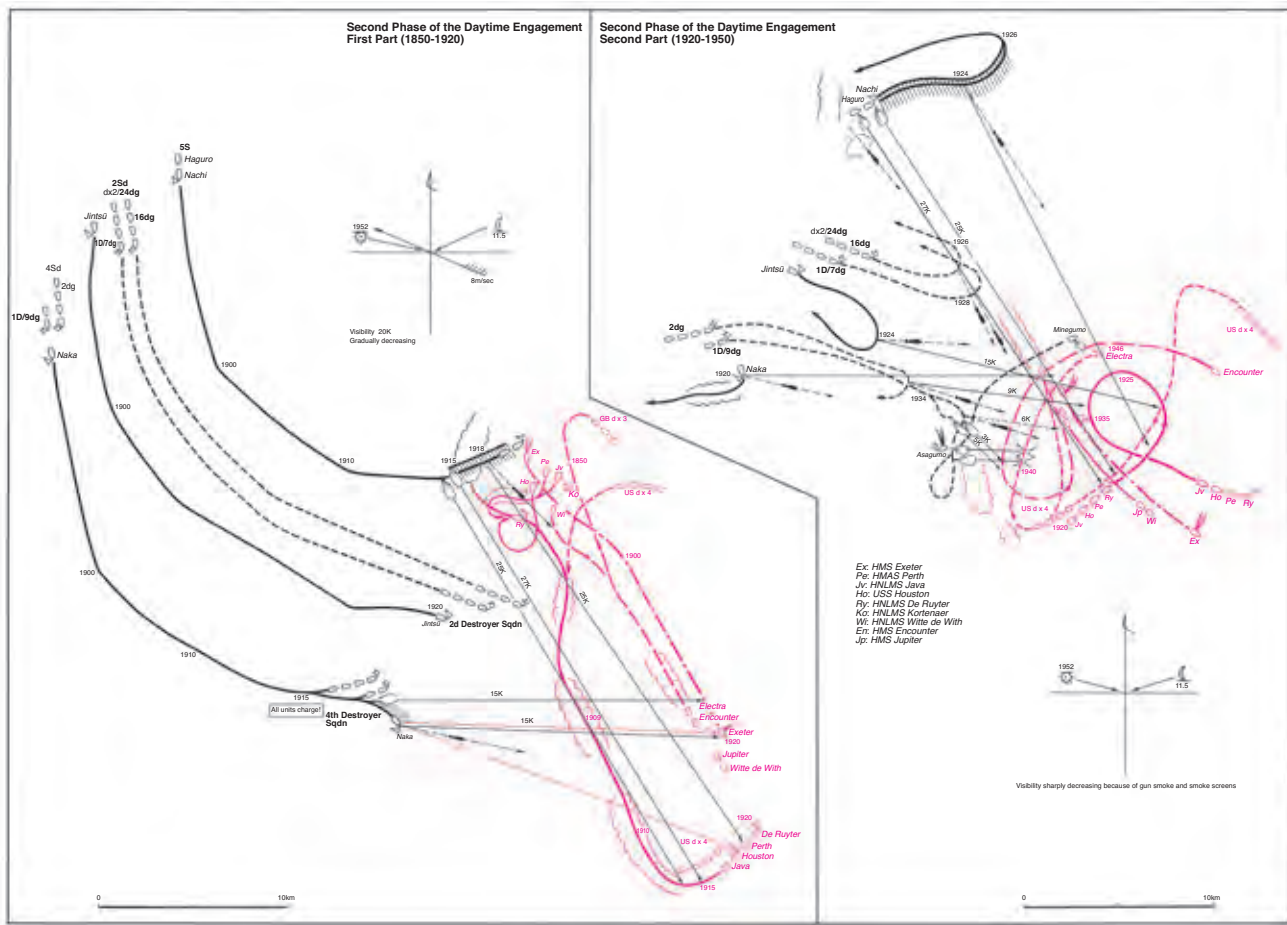
8 In fact, 302 20-cm shells and 15 40-cm shells and 515 12.7-cm shells.

Dutch destroyer Witte de With, which Doorman allowed to escort the British heavy cruiser Exeter to Surabaya

PHOTO US NAVAL HISTORY AND HERITAGE COMMAND

SOURCE: BASED ON THE ACTION REPORTS OF THE 5TH CRUISER DIV, THE 2D AND THE 4TH DESTROYER SQDNS

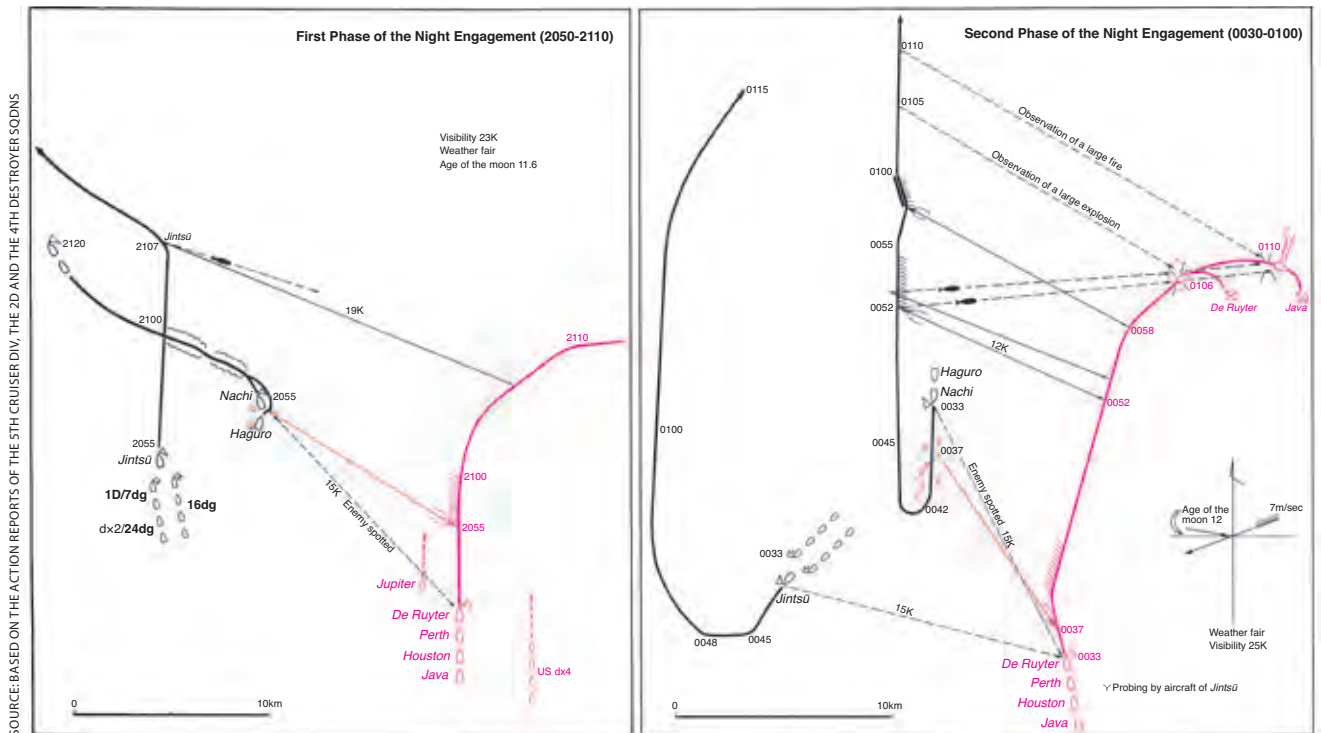

The Sea Engagement off Surabaya [Battle of the Java Sea] 27 February 1942 (daytime engagement, phase 2, Japan Standard Time)

following targets that sailed in and out of smokescreens. But it was not shell fire the Japanese relied upon. During this phase, they fired no less than 98 torpedoes. Together with the 39 torpedoes in the first phase of the daytime battle, they had fired almost 140 torpedoes with no visible results. After the first wave of torpedoes following the ‘all-charge’ order had been fired and nothing had happened, Rear Admiral Takagi had looked at his officers and asked ‘what to do next?’ Since no one had a clear answer, they had simply continued the engagement. Clearly something had gone wrong. What should have been a textbook example of a decisive surface-to-surface battle, moreover, one that had been practiced at the annual exercises, had turned into a flop. Instead of having been wiped of the surface of the sea, Doorman’s fleet

was still largely intact. Doorman had lost his main asset, the heavy cruiser *Exeter* and three destroyers, but with four cruisers and six destroyers his force was not negligible and soon he was reported to be steering a northwesterly course trying to get to the Japanese convoy around the north.

During the battle, the Japanese never found out what had gone wrong with their torpedoes, but it came as a shock that their main weapon and main tactic had not produced the expected results. What if they had not faced Doorman and his somewhat haphazard formation, but the full strength of the American Pacific fleet? As soon as the fleet got back to Japan, the remaining torpedoes were examined and tested. It turned out that overzealous torpedo crews had

The Sea Engagement off Surabaya [Battle of the Java Sea] 27 February 1942 (night engagement, Japan Standard Time). Doorman's southerly course along the coast of Java between phase 1 and phase 2 of the night engagement is not depicted

fiddled with the triggering mechanism of the fuzes. Afraid that they would not go off on impact, they had set them at a somewhat lower level to ensure that they would actuate on impact. As a result, more than a third of the launched torpedoes had self-destructed on the impact of waves once they had left the safety zone. Or as Rear Admiral Ôyagi, a torpedo authority, later remarked: 'It was a matter of eternal regret that we had provided each vessel with a sensitivity adjuster for the fuzes.' Luckily for Takagi, not all his torpedoes had been set to a substandard level, and he would soon need them.

Doorman's decisions

Darkness had fallen and Doorman was rapidly approaching on a northwesterly course. Takagi had not yet reassembled his forces and was actually dead in the water trying to retrieve his five spotter planes. Doorman almost surprised

him. Yanking the last plane off the waters, Takagi immediately accelerated to twenty-eight knots and got ready for shelling. However, the 2d Destroyer Division came sailing in between him and Doorman, launching four torpedoes to no effect. Doorman then probably concluded that he would not be able to outflank the Japanese and turned to starboard setting a southerly course towards the coast of Java. On his way there, the four American destroyers retired to Surabaya. Their commander had apparently decided that with all their torpedoes gone, there was not much point in hanging on.

On reaching the 20-m depth line, Doorman headed west along the coast. On the way, he lost the British destroyer *Jupiter* who probably ran onto a Dutch mine. What Doorman did not know was that the Japanese had lost him. He was still being followed by a spotter plane from the cruiser *Naka*, but this plane had lost radio contact with its base. For the first time during the battle, Doorman had eluded the Japanese.

The Japanese heavy cruiser Nachi, which, together with the Haguro, had started sailing south in search of Doorman

PHOTO US NAVAL HISTORY AND HERITAGE COMMAND

A few miles before Cape Awarawar, Doorman headed north again, a course that took him through the site of the daytime battle. When passing the spot where the *Kortenaer* had sunk, his last remaining destroyer, the British *Encounter*, was ordered to take the survivors on board and bring them to Surabaya. The remaining four cruisers kept on heading north.

We may wonder why Doorman decided to head north on a course that took him through the daytime battle site. If he had gone further west

before heading north, he might have outflanked the Japanese and found the convoy, only protected by a few destroyers. Of course, he did not know where the convoy was and probably assumed that the Japanese knew where he was. Even if he had found the convoy, we may still wonder whether he could have sunk it just with shell fire. The Japanese had found out that it was well-nigh impossible to sink cargo and transport ships with shell fire. Their armored shells would simply fly through the topsides of these ships, punching holes but not exploding. In all cases, they needed torpedoes to finish the job. Doorman's cruisers, with the possible exception of *Perth*, did not carry torpedoes.

Anyway, the course that Doorman took sent him straight into the Japanese heavy cruisers *Nachi* and *Haguro*, who had started sailing south in search of him. Both Japanese cruisers immediately reversed course and on a parallel course a slow gun battle ensued. The Japanese cruisers had started to run out of ammunition. However, they still had torpedoes and this was the chance for the torpedo chief of the *Nachi* to

A small, ill-assorted Allied Fleet had shown that the Japanese Navy was vulnerable

redeem his honor with the torpedoes that had not been fired during the daytime battle because of a so-called malfunction. The *Haguro* fired four torpedoes and the *Nachi* eight, two of which found their marks sinking the Dutch cruisers *De Ruyter* and *Java*. It was the end of the battle. *Houston* and *Perth*, probably on the orders of Doorman, broke away and took a southwesterly course to Batavia, thereby eluding the Japanese who searched for them in a easterly direction.

For the Japanese, the outcome of the battle was never in doubt. Within one-and-a-half hour after the sinking of the *De Ruyter* and the *Java*, Vice Admiral Takahashi arrived on the scene with two more heavy cruisers and two destroyers while also from Bali another cruiser and some destroyers had been summoned. Even if *De Ruyter* and *Java* had not been sunk, Doorman would have faced an overwhelming force. The course of the battle, however, was a rude awakening for the Japanese as it put their whole outranging tactic and torpedo tactic into question. Ever since Pearl Harbor they had felt invincible, but a small, ill-assorted Allied Fleet had shown that they were vulnerable after all, and that their main tactical concept was flawed. No wonder that Imperial General Headquarters was not pleased.

Finally, did Doorman have a chance? I am only posing this question because Admiral Helfrich, his commanding officer, thought he had, albeit small. Helfrich did not give any grounds for why he thought that Doorman had a chance and I doubt that he knew enough about the Japanese Navy to make even an educated guess. On paper, as we have seen, Doorman did not stand much of a chance, but battles are not fought on paper, and unpredictable circumstances, such as the inclement weather that grounded the Japanese naval air forces, the Japanese tampering with the fuzes of their torpedoes, and other mistakes, somewhat evened the odds. Much of this, however, was undone by the total lack of Allied air support and reconnaissance.

A big blow was the loss of the *Exeter* so early in the battle. She was Doorman's best asset and without her his fleet lost much of its punch. We

PHOTO US NAVAL HISTORY AND HERITAGE COMMAND

A big blow was the loss of the Exeter, Doorman's best asset, early in the battle: the ship was sunk the next day (1 March) when she tried to escape after having been provisionally repaired at Surabaya

may extend this list and even throw in a few 'what-if' questions, but I do not think that this is very fruitful. The battle unfolded as it did, and even before the battle Doorman must have realized that despite the odds being stacked against him, it would always be unpredictable. Or as Napoleon used to say, 'On s'engage et puis on voit' (You engage and then you see). Doorman and his men engaged with a determination and valor, which one can only admire, and which in my eyes, as a Dutchman, did deserve a little bit more luck. ■

Schout-bij-nacht Doorman en de Javazee-campagne

Een geval van hardnekkige beeldvorming?

Schout-bij-nacht Karel Doorman was van 2 februari tot zijn vermissing op 28 februari 1942 commandant van het in voormalig Nederlands-Indië gestationeerde geallieerde vlooteskader Combined Striking Force. Over het leiderschap dat Doorman in die functie toonde, zijn in de literatuur tegenstrijdige meningen te vinden. Met name Amerikaanse auteurs oordelen negatief, terwijl Nederlandse auteurs juist een positief beeld van het optreden van Doorman schetsen. Dit artikel doet een poging een verklaring te vinden voor dit verschil, daarbij kijkend naar de invloed van de Koninklijke Marine op de beeldvorming in de loop der jaren. Die invloed blijkt prominent te zijn geweest, waardoor in Nederland een beeld is ontstaan dat niet geheel met de werkelijkheid overeenkomt.

*Dr. P.C. Boer en drs. R. Enthoven**

Op 8 maart 1942 (ingående de volgende dag) capituleerde Java, het hoofdeiland van het voormalig Nederlands-Indië. Japanse troepen waren in de nacht van 28 februari op 1 maart 1942 zowel in Oost- als in West-Java geland. Voorafgaand aan de uiteindelijke land- en luchtgevechten om het bezit van het eiland werd tussen 17 december 1941 en 28 februari 1942 getracht met de inzet van lucht- en zeestrijdkrachten te voorkomen dat Japanse grondtroepen op Java zouden landen. Deze periode staat wat betreft de inzet van de Koninklijke Marine wel bekend als de Javazee-campagne.

Na Japanse aanvallen op Pearl Harbor, Britse gebieden in Azië en Nederlands West-Borneo vanaf 7 december 1941, kwam het die maand tot de opzet van een gemeenschappelijk Amerikaans, Brits, Nederlands, Australisch militair commando voor Zuidoost-Azië, dat vanaf 15 januari 1942 in werking trad. Dit American-British-Dutch-Australian Command (ABDACOM) had een éénhoofdige leiding, de Britse generaal Sir Archibald Percival Wavell. Zijn ondercommandant van de geallieerde marine (ABDA-Float) was de Amerikaanse admiraal T.C. Hart, op 14 februari 1942 opgevolgd door de Nederlandse vice-admiraal C.E.L. Helfrich. Het hoofdkwartier van ABDACOM werd uiteindelijk op 18 januari 1942 in Lembang gevestigd, ongeveer 16 kilometer ten noorden van Bandung op het eiland Java. Op 1 februari werd besloten de nog beschikbare oppervlakteschepen van de geallieerde marines samen te brengen in een Combined Striking Force (CSF) onder commando van de Nederlandse schout-bij-nacht K.W.F.M. (Karel) Doorman.¹ Na een besluit Java niet verder te versterken en de topfuncties in de commandostructuur aan de Nederlanders over te dragen, begon op 22 februari een reorganisatie en afslanking van de commandostructuur. De opvolger van Wavell werd luitenant-generaal H. ter Poorten, die al commandant van de geallieerde landstrijdkrachten was. De

structuur van de geallieerde zeestrijdkrachten bleef zoals die was. Het oude ABDACOM werd op 25 februari 1942 administratief opgeheven.

Historiografie Javazee-campagne

Een verkenning van de Angelsaksische en Nederlandse literatuur over de Javazee-campagne brengt opvallende verschillen aan het licht, vooral in de beoordeling van het leiderschap van schout-bij-nacht Doorman. Nederlandse auteurs zoals A. Kroese,² F.C. van Oosten,³ C.E.L. Helfrich,⁴ K.W.L. Bezemer⁵, L. de Jong⁶ en Ph.M. Bosscher⁷ spreken van goed leiderschap en moed. Op een enkele uitzondering na oordelen Amerikaanse, Britse en Australische auteurs onder wie S.E. Morison,⁸ W.D. Edmonds,⁹ R. McKie,¹⁰ S.W. Roskill,¹¹ T.J. Cain,¹² D.A. Thomas,¹³ E.P. Hoyt,¹⁴

* Dr. P.C. Boer was tot 1 november 2010 ruim veertig jaar afwisselend werkzaam bij de Koninklijke Luchtmacht en het ministerie van Defensie en vervolgens bij de Faculteit van de KMA (NLDA), in functies uiteenlopend van helikoptervlieger tot vakgroepvoorzitter. Drs. R. Enthoven was tot 2007 werkzaam bij een werkgeversorganisatie. Hij doet promotieonderzoek bij de Universiteit Leiden naar onder meer de geschiedschrijving over de Javazee-campagne.

- 1 Dr. L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, Deel 11a, Tweede Helft* (Den Haag, Staatsdrukkerij, 1984) 844.
- 2 A. Kroese, *Neerland's Zeemacht in Oorlog* (Londen, The Netherland Publishing Company, 1944) 86.
- 3 F.C. van Oosten, 'Karel W.F.M. Doorman (1899-1942)' in: L.M. Akveld, Ph.M. Bosscher, J.R. Buijn en F.C. van Oosten, *Vier eeuwen Varen. Kapiteins, kapers, kooplieden en geleerden* (Bussum, Unieboek, 1973) 343-355; F.C. van Oosten, *Battle of the Java Sea* (Annapolis, Naval Institute Press, 1976) 45.
- 4 C.E.L. Helfrich, *Memoires van C.E.L. Helfrich. Eerste Deel, De Maleise Barrière* (Amsterdam, Elsevier, 1950) 390.
- 5 K.W.L. Bezemer, *Zij vochten op de zeven zeeën* (Zeist, Uitgeverij de Haan N.V., 1954) 305.
- 6 De Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden, 1096-1097*; Bijzondere collecties Koninklijke Bibliotheek, *Elsevier Weekblad* 25 februari 1984, 'Interview Suzanne Piët met L. de Jong', 10-11.
- 7 Ph.M. Bosscher, *De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog, deel 2* (Franeker, T. Wever, 1986) 294-295.
- 8 S.E. Morison, *The Rising Sun in the Pacific 1931-April 1942, III* (Boston, Little, Brown and Co, 1948) 305-340.
- 9 W.D. Edmonds, *They fought with what they had: the story of the American Air Forces in the Southwest Pacific, 1941-1942* (Boston, Little Brown, 1951) 339.
- 10 R. McKie, *The Survivors* (New York, Bobbs-Merrill, 1953) 15-17.
- 11 S.W. Roskill, *The War at Sea 1939-1945 Volume 2, The period of balance* (Londen, Her Majesty's Stationary Office, 1956) 10-12.
- 12 T.J. Cain, *H.M.S. Electra* (Londen, Frederic Muller Limited, 1959) 206-225.
- 13 D.A. Thomas, *The battle of the Java Sea* (Londen, Andre Deutsch Limited, 1968) 142-147.
- 14 E.P. Hoyt, *The Lonely Ships. The life and death of the U.S. Asiatic Fleet* (New York, David McKay Company, 1975) 222-258.

De kruiser De Ruyter en andere schepen nemen deel aan gevechtsoefeningen, 1939

BRON: T SAL WAERACHTIG WEL GAEN, FILM OVER DE KONINKLIJKE MARINE
IN NEDERLANDSCH-INDIË, 1939

Commando-overdracht van schout-bij-nacht Stöve aan schout-bij-nacht Doorman (voorgond) aan boord van Hr.Ms. De Ruyter (Soerabaja, 1940)

FOTO BEELDBANK NIMH

-
- 15 W.G.W. Winslow, *The fleet the gods forgot* (Annapolis, Blue Jacket Books, 1982-1994) 19-208.
- 16 J.D. Mullin, *Another Six-Hundred* (z.p., J. Daniel Mullin, 1984) 166-220.
- 17 R.N. Spector, *Eagle against the Sun. The American War with Japan* (New York, Free Press, 1985) 132.
- 18 G.H. Gill, *Royal Australian Navy, 1939-1942* (Sydney, Australian War Memorial, 1985) 555.
- 19 A.J. Marder, M. Jacobson en J. Horsfield, *Old Friends, New Enemies, Volume II* (Oxford, Clarendon Press, 1990) 41-68.
- 20 J.A. Michel, *Mr. Michel's War. From Manila to Mukden: An American Navy Officer's War with the Japanese, 1941-1945* (Presido, Novato, 1998) 59-61.
- 21 M. Carlton, *Cruiser. The life and loss of HMAS Perth and her crew* (North Sydney, William Heineman, 2011) 411-432.
- 22 L.H. Alford, *Playing for Time. War on an Asiatic Fleet Destroyer* (Bennington, Merriam Press, 2012) 84-114.
- 23 D.M. Kehn, *In the highest degree tragic* (Nebraska, Potomac Books, 2017) 136-155.

W.G.W. Winslow,¹⁵ J.D. Mullin,¹⁶ R.N. Spector,¹⁷ R.G.H. Gill,¹⁸ A.J. Marder e.a.,¹⁹ J.A. Michel,²⁰ M. Carlton,²¹ L.H. Alford²² en D.M. Kehn²³ kritisch over Doorman.

De vraag wie er gelijk heeft is van belang omdat de waardering van het optreden van Doorman als commandant van de CSF in hoge mate bepalend is geweest voor de waardering van het optreden van de Koninklijke Marine (KM) in de strijd tegen Japan in Zuidoost-Azië. Doelstelling van dit artikel is de lezer inzicht te geven in de beeldvorming hierover. De centrale vraag is in hoeverre Bosscher als geschiedschrijver van de KM-operaties in de Tweede Wereldoorlog in zijn

wetenschappelijke studie over de strijd in Nederlands-Indië in lijn bleef met de eerdere Nederlandse beeldvorming van Doormans handelen en in welke mate hij hierover relevante informatie heeft genegen.

Geschiedschrijving Koninklijke Marine

Met het verlies van Indië dreigde een deel van het bestaansrecht van de Koninklijke Marine te verdwijnen. Minister van Marine luitenant-admiraal J.Th. Furstner deed alles om inkrimping te voorkomen,²⁴ waarbij hij onder meer geschiedschrijving als een instrument zag.²⁵ In opdracht van Furstner schreef A. Kroese, oud-commandant van de in de Javazee gezonken torpedobootjager Kortenaer, in 1943 het boek *Neerland's zeemacht in oorlog*.²⁶ Deze publicatie bevatte de in het kader van dit artikel belangrijke vaststelling dat de KM het deel van de strijdkrachten is dat niet gecapituleerd heeft,²⁷ alsook de stelling dat de KM het goed zou hebben gedaan bij de strijd om Nederlands-Indië, waarbij het negatieve verloop van de verschillende maritieme operaties het gevolg was van een Japanse overmacht. Daarbij spreekt Kroese grote waardering uit voor het leiderschap van het geallieerde eskader.²⁸

Niet alleen Furstner, maar na 1945 ook luitenant-admiraal Helfrich en de latere staatssecretaris van Marine vice-admiraal H.C.W. Moorman (1949-1959) zagen in dat een fraai beeld van de prestaties van de KM in de Tweede Wereldoorlog de onderhandelingspositie van de zeestrijdkrachten in de ministerraad en de Staten-Generaal zou kunnen versterken.²⁹ De heldenstatus van Doorman werd extra gevoed door het door hem bij de slag in de Javazee gegeven signaal 'All ships, Follow me' om te zetten in het mythische 'Ik val aan, volgt mij'. In eerste instantie werd dat gebruikt als appel voor de bevrijding van Nederlands Indië.³⁰ In 1948 wees het hoofd van de historische sectie van de Marinestaf, vice-admiraal b.d. G.W. Stöve, de minister van Marine a.i. W.F. Schokking er op dat de Amerikaanse historicus en toenmalig kapitein-ter-zee in de U.S. Navy S.E. Morison in zijn dat jaar uitgebrachte studie *The Rising Sun in*

the Pacific 1931-April 1942, deel III van zijn serie boeken *History of United States Naval Operations in World War II*, Doorman onder meer een gebrek aan offensieve geest verweet. Stöve wees er op dat Morison grote autoriteit bezat, zijn boek prettig las, op grote schaal zou worden verspreid en dus veel als bron zou worden gebruikt. Hij pleitte er voor zo snel mogelijk aan een wetenschappelijk Nederlandse historisch onderzoek te beginnen om Morison te weerspreken.³¹

In 1949 kreeg oud marine-officier en hoogleraar zeegeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Leiden prof. dr. T.H. Milo hiervoor de officieuze opdracht van de minister van Marine.³² Begin 1960 werd het contract met Milo, die later dat jaar overleed, verbroken omdat er te weinig voortgang in het werk zat.³³ Milo is in zijn studie zelf niet meer toegekomen aan de beschrijving van de Javazee-campagne. Wel kwam hij, op basis van door de Amerikanen beschikbaar gestelde Japanse oorlogsdagboeken, in 1952 in een artikel bedoeld voor *Elsevier* magazine, tot de conclusie dat Helfrichs opdracht tot de uitval die leidde tot de Slag in de Javazee militair gezien grote potentie had.³⁴ Het hoofd van het bureau Maritieme Historie

24. J.J.A. Wijn, 'Wil de echte marinehistoricus opstaan?', in: *'Onbevooroordeeld? Vijfenzeventig jaar geschiedschrijving bij de Koninklijke Marine 1912-1987* (Den Haag, Afdeling Maritieme Historie van de Marinestaf, 1987) 15-23, aldaar 17.
25. Verslag gesprek R. Enthoven met marinehistoricus J.J.A. Wijn, oud-medewerker van de afdeling Maritieme Historie van de Marinestaf, 7 september 2016.
26. 'Onbevooroordeeld?', 17.
27. Kroese, *Neerland's Zeemacht*, 22.
28. Idem, 86.
29. NIMH 012 Collectie Bezemer, map 155, Inleiding.
30. C. Dullemond, 'De reikwijdte van een misverstaan signaal. 'Ik val aan, volgt mij' en de herinnering aan de Slag in de Javazee', in: *Militaire Spectator* 183 (2014) (1) 17-25; Floribert Baudet, *Het vierde Wapen. Voorlichting, propaganda en volksveerbaarheid 1944-1953* (Amsterdam, Boom, 2013) 137.
31. NIMH 006 Milo, 3.2.15, Brief van G.W. Stöve, hoofd van de Historische Sectie aan de minister van Marine [a.i. W.F. Schokking] 27 september 1948.
32. NIMH 006 Milo, 3.2.15, Brief van de minister van Marine [w.g. Mr. W.F. Schokking] aan de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen [prof. mr. T.J.Th. Rutten] en professor Milo, inzake het verstrekken van opdracht aan Milo tot geschiedschrijving, 1 juni 1949.
33. DOC-Direkt Apeldoorn, Marinestaf 1948-1984, map 9572, Brief van de chef van de Marinestaf L. Brouwer aan de staatssecretaris van Defensie P.S. de Jong, 12 oktober 1960.
34. DOC-Direkt Apeldoorn, *Marinestaf 1948-1984*, inv. nr.2.13.114, map 3195 Nieuwe gegevens over de slag in de Javazee op 27 Februari 1942.

FOTO BEELDBANK NIMH

Ph.M. Bosscher baseerde alle drie delen van zijn studie over de marine in de Tweede Wereldoorlog op in Nederland bekende primaire en secundaire bronnen

van de Marinestaf, kapitein-ter-zee b.d. J.C. d'Engelbronner, probeerde met hulp van de chef van de Marinestaf vice-admiraal A. de Booij en de Nederlandse marineattaché in Washington jhr. H.A. van Foreest deze publicatie tegen te houden.³⁵ Niet nagegaan kon worden of het artikel nog is geplaatst. Milo bracht de inhoud van het artikel in diezelfde periode overigens ook globaal naar voren in spreekbeurten.

Naast wetenschappelijk werk over de verrichtingen van de Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog was de Marinestaf ook geïnteresseerd in werk voor het grote publiek. Hiertoe ging de KM in zee met K.W.L. Bezemer. 'Bezemer was vlak na de oorlog hoofd van de marinevoorlichtingsdienst geweest, beschikte over een vlotte pen en door zijn functie over de nodige informatie. Al kort na de bevrijding speelde hij met de gedachte een beknopte leesbare marinegeschiedenis te schrijven bedoeld voor een brede lezerskring'.³⁶

Op aandringen van de bevelhebber der zeestrijdkrachten Helfrich en het hoofd van de historische sectie van de Marinestaf Stöve besloot minister van Marine W.A. Schokking³⁷ in 1948 Bezemer te contracteren voor een boek over de marine-operaties in de Tweede Wereldoorlog, dat brede lagen van de bevolking zou aanspreken en zijn onderhandelingspositie in de ministerraad en in de Tweede Kamer zou versterken.³⁸ Het contract kende op zich geen censuurbepalingen³⁹ en Bezemer stelde zich op het standpunt dat het boek waarheidsgetrouw zou moeten zijn.⁴⁰ Dat leidde er uiteindelijk toe dat de opvolger van Stöve, kapitein-ter-zee b.d. d'Engelbronner, samen met de Chef van de Marinestaf vice-admiraal A. de Booij en de secretaris-generaal van Marine J.J. van Houten, in 1952 probeerde het werk van Bezemer stop te zetten.⁴¹ De staatssecretaris van Marine Moorman was echter van mening dat het boek van Bezemer wel gepubliceerd diende te worden.⁴² Bezemer kreeg echter geen volledige inzage in alle stukken waarover de Marinestaf kon beschikken.⁴³ Verder spande Bezemer zich, net zoals de Marinestaf, in om de Amerikaanse historicus Morison direct en indirect te bewegen positiever over schout-bij-nacht Doorman te schrijven.⁴⁴

35 DOC-Direkt Apeldoorn, *Marinestaf 1948-1984*, inv. nr.2.13.114, map 3195, Nota van Bureau Maritieme Historie v/d Marinestaf aan de chef van de Marinestaf vice-admiraal A. de Booij, 17-12-1952, nummer 306/N 63; DOC-Direkt Apeldoorn, *Marinestaf 1948-1984*, inv. nr.2.13.114, map 3195, nota van de chef van de Marinestaf vice-admiraal A. de Booij, 18 maart 1952; DOC-Direkt Apeldoorn, *Marinestaf 1948-1984*, inv. nr.2.13.114, map 3195, diverse mémo briefjes van J.C. d'Engelbronner.

36 'Onbevooroordeeld?', 19-20.

37 DOC-Direkt Apeldoorn, *Marinestaf 1948-1984*, inv. nr.2.13.114, map 3166, nota 58/N 16 van het hoofd Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf J.C. d'Engelbronner aan de chef van de Marinestaf vice-admiraal A. de Booij, met daarop aangebrachte annotatie, 13 maart 1952.

38 NIMH 012 K.W.L. Bezemer 1940-1990, map 155, Inleiding.

39 NIMH 012 K.W.L. Bezemer 1940-1990, map 10, Contract tussen de minister van Marine a.i. W.F. Schokking en Bezemer.

40 DOC-Direkt Apeldoorn, *Marinestaf 1948-1984*, inv. nr.2.13.114, map 3166, Nota Opmerkingen van Hfd. Bur. Mar. Historie. J.C. d'Engelbronner Op Exh. No. S 18471/7778 c. t.b.v. de chef Marinestaf vice-admiraal A. de Booij, 12 juni 1952.

41 DOC-Direkt Apeldoorn, *Marinestaf 1948-1984*, inv. nr.2.13.114, map 3166, nota 58/N 16 van het hoofd Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf aan de chef van de Marinestaf, 13 maart 1952; DOC-Direkt Apeldoorn, *Marinestaf 1948-1984*, inv. nr.2.13.114, map 3166, Memo van de secretaris-generaal van het ministerie van Marine J.J. van Houten voor de staatssecretaris van Marine H.C.W. Moorman, 26 maart 1952; 'Onbevooroordeeld?', 20.

42 NIMH 012 K.W.L. Bezemer 1940-1990, map 10, brief van de staatssecretaris van Marine H.C.W. Moorman aan Bezemer, 5 juni 1954.

43 NIMH 012 K.W.L. Bezemer 1940-1990, map 10, Concept brief Bezemer aan viceadmiraal de Booij.

44 DOC-Direkt Apeldoorn, *Marinestaf 1948-1984*, map 3166, Opmerkingen van Hoofd Bur. Mar. Historie J.C. d'Engelbronner op schr. van Prof. Morison dd. 16-6-'52 gericht aan Hr. Bezemer, 30 juni 1952 No. 156/x78.

Bij de KM bleef de behoefte bestaan aan een wetenschappelijk verantwoord standaardwerk over de activiteiten van de marine in de Tweede Wereldoorlog. Het bureau Maritieme Historie van de Marinestaf, dat hiermee in 1974 werd belast, gaf de opdracht evenwel in 1978 terug. Uiteindelijk werd met ingang van 1979 de historicus luitenant-ter-zee speciale diensten 1e klasse drs. Ph.M. Bosscher (1936-2011) vrijgesteld van zijn overige werkzaamheden, om de geschiedenis van de KM in de oorlogsjaren op voornoemde wijze te boek te stellen. Bosscher was sinds 1964 verbonden aan de marine, eerst bij het bureau Maritieme Historie en vanaf 1966 in de dubbelfunctie van conservator van het Marinemuseum en docent zeegeschiedenis en krijgsgeschiedenis aan het Koninklijk Instituut voor de Marine.⁴⁵

De afspraak was dat Bosscher verantwoordelijk zou zijn voor vorm en inhoud van het geschiedwerk en begeleid zou worden door een commissie.⁴⁶ Hierin namen de gerenommeerde historici prof. dr. I. Schöffer, dr. J.R. Bruijn, dr. G. Teitler en drs. A.H. Paape zitting, waarbij zij garant moesten staan voor de wetenschappelijke inhoud van het onderzoek. Voorzitter van de commissie was de plaatsvervangend chef van de Marinestaf, terwijl ook vice-admiraal b.d. A. van der Moer en kapitein-ter-zee b.d. mr. G. Jungslager in de commissie zaten. Als secretaris werd de secretaris van de Marinestaf aangewezen.⁴⁷ De promotie van Bosscher aan de Rijksuniversiteit Leiden in 1984 op deel 1 van zijn trilogie *De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog*, waarin hij de strijd in de meidagen van 1940 behandelt, gaf nog een extra wetenschappelijk cachet aan zijn geschiedschrijving. De begeleidingscommissie was achteraf alleszins te spreken over het eindresultaat van de studie van Bosscher.⁴⁸

Bosscher baseerde alle drie delen van zijn studie over de KM in de Tweede Wereldoorlog op in Nederland bekende primaire en secundaire bronnen, zoals de in de jaren vijftig door de Marinestaf uitgebrachte Monografieën over de zeestrijdkrachten in de oorlogsjaren. Ook greep hij terug op correspondentie en interviews met sleutelpersonen. Dit uit historisch-weten-

schappelijk oogpunt belangrijke materiaal, zoals correspondentie met Bezemer en mogelijke gespreksverslagen met mevrouw A. Crommelin-Gravin von Lüttichau, luitenant-ter-zee vlieger der 1e klasse b.d. mr. G.F. Rijnders, rmwo en kapitein-ter-zee b.d. A. G. Vromans, bleek na Bosschers overlijden in 2011 niet of nauwelijks meer voorhanden te zijn.⁴⁹ Delen van de correspondentie, zoals die met oud-commandant der Zeemacht in Nederland (1960-1964) vice-admiraal b.d. A.N. de Vos van Steenwijk, bleken wel raadpleegbaar.

Op basis van het bronnenmateriaal en de correspondentie waarop Bosscher zich kon baseren proberen we na te gaan in hoeverre een aantal van zijn stellingnamen over het leiderschap van Doorman tijdens de strijd in Nederlands-Indië hiermee in lijn zijn. Deze analyse zal worden gedaan aan de hand van de vier belangrijkste uitvallen van de CSF in de periode 4 tot en met 27 februari 1942 onder leiding van schout-bij-nacht Doorman.

De uitval van 4 februari 1942

Op 4 februari 1942 voerde de CSF, toen bestaande uit de Nederlandse lichte kruisers De Ruyter (Doormans vlaggenschip) en Tromp, de Amerikaanse lichte en zware kruisers Marblehead en Houston, drie Nederlandse en vier Amerikaanse torpedootjagers, een aanval uit op een Japanse vloot in Straat Makassar. De CSF kreeg te maken met een Japanse aanval door 27 bommenwerpers voordat deze zeestraat was bereikt en trok zich terug. Bosscher geeft aan dat admiraal Hart het oneens was met Doormans besluit om, na afloop

45 G.M.W. Acda en J.R. Bruijn, 'Philippus Meese Bosscher', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden 2014-2015* (Leiden 2015) 77-82, aldaar 79.

46 NIMH 078 Bosscher, nieuw/onbewerkt Tabblad B, Notitie Bosscher, Het project 'geschiedschrijving van de verrichtingen der Koninklijke Marine gedurende de Tweede Wereldoorlog', 28 februari 1979.

47 NIMH 078 Bosscher, nieuw/onbewerkt Tabblad B, Beschikking van het Ministerie van Defensie, betreffende de geschiedschrijving van de Koninklijke Marine, 29 november 1979.

48 Brief van G. Teitler aan R. Enthoven, 12 maart 2016.

49 KTZ b.d P.R. Wouters, vrijwilliger van het Marine Museum Den Helder, e-mail aan R. Enthoven, 17 juli 2017.

Dat ook vice-admiraal Helfrich kritiek op Doorman had en hem aanspoorde tot offensiever optreden, vermeldde Bosscher slechts in een noot

van de uitval op 4 februari, ver in de Indische Oceaan, op twee mogelijke rendez-vousplaatsen, te weten 14 graden Z 116 graden O en 14 graden Z 118 graden O, brandstof over te nemen uit tankers. Als derde rendez-vousplaats zou Doorman Fremantle, op de westkust van Australië, hebben aangewezen.

Bosscher meldt niet dat Hart hierbij de mening verwoordde van het gehele ABDA-Float-

commando, onder wie de marine-officieren kapitein-ter-zee L.G.L. van der Kun en kapitein-luitenant-ter-zee H.D. Lindner.⁵⁰ Tevens geeft Bosscher niet aan dat ook de commandant van de kruiser Hr.Ms. Tromp, kapitein-luitenant-ter-zee J.B. de Meester, van mening was dat de door Doorman voorgestane plaatsen van olieladen in verband met de geringe olievoorraad van torpedobootjagers grote nadelen hadden.⁵¹

Bosscher schrijft, slechts in een noot, dat ook Helfrich kritiek op Doorman had en hem aanspoorde tot offensiever optreden. Hij baseert zich daarbij op een interne nota van mr. H. de Groot, administrateur op het ministerie van Marine aan het hoofd van de historische sectie van de Marinestaf.⁵² De Groot was bij de uitval belast met het coderen en decoderen van telegrammen en brieven op de kruiser De Ruyter.⁵³

50 NIOD, 400 Indische Collectie, 1406 Briefwisseling van Schout-bij-nacht L.G.L. van der Kun met kapitein-ter-zee b.d. J.C. d'Engelbronner, hoofd van de Historische Sectie Marinestaf over de Indische strijd, brief van Van der Kun aan d'Engelbronner, 2 augustus 1952.

51 NIMH 001 collectie Marine Tweede Wereldoorlog, doos 38, Bc-10/1 Brief van J.B. de Meester aan de Bevelhebber der Zeestrijdkrachten, 25 mei 1948.

52 Bosscher, *De Koninklijke Marine*, 559-560.

53 NIMH 001 Marine Tweede Wereldoorlog, Bc-4/9, nota Mr. H. de Groot aan het hoofd van de Historische Sectie van de Marinestaf 21 augustus 1952.

Bosscher kende echter ook de verklaring van luitenant-ter-zee 2e klasse P. Klauï, verbindings-officier aan boord van de De Ruyter. Die verklaarde dat Doorman Helfrich schriftelijk had laten weten van plan te zijn naar Australië uit te wijken. De brief is met een boordvliegtuig naar Soerabaja meegegeven. Helfrich antwoordde omstreeks 5 februari dat hij dat niet toestond en benadrukte dat het eskader in Nederlands-Indië diende te blijven om volledig tegen de Japanners te worden ingezet. De vice-admiraal wees Doorman er op dat hij zelf het commando over het eskader gewenst had en nu ook zelf maar alle lotsbestemmingen van dat eskader diende te delen.⁵⁴ Angelsaksische auteurs zoals S.E. Morison,⁵⁵ S.W. Roskill,⁵⁶ E.P. Hoyt,⁵⁷ G.H. Gill,⁵⁸ L.H. Alford,⁵⁹ en D.M. Kehn⁶⁰ hebben ook kritiek op Doormans optreden bij deze actie.

De uitval op 14 en 15 februari 1942

De uitval op 14 en 15 februari 1942 was een actie van de CSF in de Gaspar Straten tussen de eilanden Banka en Billiton. Het geallieerde eskader was daarbij opnieuw het doelwit van aanvallen van Japanse bommenwerpers. Hr.Ms. Van Ghent liep tijdens deze operatie op een rif en ging verloren.

Bosscher beschrijft dat zonder veel commentaar. 'Navigeren en post houden werden bovendien bemoeilijkt door het niet branden van diverse kustlichten waarop men zich normaliter bij het volgen van de gekozen route had kunnen oriënteren, alsmede door het veelvuldig optreden van storingen in de ultrakortegolfverbinding tussen de schepen onderling. Een en ander maakt het nauwelijks verwonderlijk dat de 'Striking Force' bij deze gelegenheid, nog voordat zij door de vijand ontdekt werd, een schip verspeelt.'⁶¹ In een noot geeft hij wel aan dat De Vos van Steenwijk (die in februari 1942 als luitenant-ter-zee 2e klasse diende op de Tromp) het verloren gaan van de Van Ghent in de eerste plaats wijt aan wat hij noemt de ongelukkige beslissing van Doorman. De marinehistoricus wijst er op dat hij persoonlijk minder geneigd is Doormans beslissing om het scherm te handhaven af te keuren.⁶²

FOTUS NAVAL HISTORY AND HERITAGE COMMAND

Met zijn opmerking dat sommige Nederlandse marinecommandanten een gebrek aan 'offensive posture' toonden doelde de Amerikaanse marinehistoricus S.E. Morison duidelijk op Doorman

Bosscher wist echter dat het oordeel van De Vos van Steenwijk over Doormans optreden in werkelijkheid veel harder was dan hij weergaf in zijn boek. Dat blijkt uit tussen De Vos van

54 NIMH 001 Marine Tweede Wereldoorlog, map 134, Kort verslag v.h. onderhoud van Itz II v.s.d. P. Klauï met kapitein-luitenant-ter-zee b.d. A.D.A. Peereboom Voller op 25 juli 1952.

55 Morison, *The Rising Sun*, 305.

56 Roskill, *The War at Sea*, 13.

57 Hoyt, *The Lonely Ships*, 222-225.

58 Gill, *Royal Australian Navy*, 56.

59 Alford, *Playing for Time*, 84-85.

60 Kehn, *In the highest degree tragic*, 137-141.

61 Bosscher, *De Koninklijke Marine*, 234.

62 Idem, 234.

Steenwijk en Bosscher gevoerde correspondentie.⁶³ Ook kende Bosscher het verslag van luitenant-ter-zee 1e klasse P. Schotel, commandant van de Van Ghent, die kritisch oordeelde over Doorman. Schotel gaf aan dat Doorman niet of nauwelijks communiceerde met zijn ondercommandanten en ook geen regelingen trof voor bijladen van brandstof, waar Schotel maar zelf voor diende te zorgen. Verder meldde hij dat er vanuit de De Ruyter bij de uitval, hoewel dat van tevoren wel was afgesproken, geen enkele informatie werd gegeven over koersveranderingen. Dat de Van Ghent op een rif liep kwam volgens Schotel doordat vanuit de De Ruyter ook geen koersverandering werd doorgegeven bij het aanvaren van de Stolzestraat. Schotel wees er verder op dat de zware rookwolken die de Van Ghent uitstootte de andere torpedootjagers op het gevaar attendeerden, waardoor zij nog wel tijdig konden uitdraaien.⁶⁴

Bosscher stelt dat De Vos van Steenwijk het begrijpelijk vond dat Doorman zijn aanvalspoging afbrak.⁶⁵ Uit Bosschers correspondentie met De Vos van Steenwijk komt evenwel naar voren dat niemand aan boord van de Tromp de noodzaak van deze terugtocht inzag.⁶⁶ Evenmin vermeldt Bosscher dat hij ermee bekend was dat

de waarnemend Commandant der Zeemacht in Nederlands-Indië en hoofd Departement der Marine in Batavia (1942), schout-bij-nacht J.J.A. van Staveren, Doorman bij deze besluitvorming gebrek aan aanvalsgesest had verweten.⁶⁷ Bosscher is verder van mening dat de opmerking van Roskill, 'for it left the route for the invasion of Sumatra wide open to the Japanese', geen werkelijke veroordeling inhoudt.⁶⁸ Ook concludeert hij dat Morison de beslissing van Doorman niet heeft willen veroordelen.⁶⁹ Deze relativerende opmerkingen rond de kritieken van Roskill en Morison lijken vergezocht en gekunsteld. Bosscher rukt de opmerkingen van Morison in deze kwestie uit hun verband. Weliswaar stelt Morison: 'He [Doorman] later remarked to admiral Hart that he expected history would condemn him for the retirement. This history, at least, will not...'⁷⁰ Hieruit lijkt Bosscher op te maken dat Morison geen veroordeling van Doorman uitspreekt. Morison gaat echter verder met: 'but it must be observed that some of the Netherlands naval commanders in the Indies had not learned the basic lesson that defense is impracticable without an offensive posture.'⁷¹ Daarna stelt Morison dat dat niet geldt voor admiraal Helfrich en de Nederlandse onderzeebootcommandanten, die wel een offensieve geest en instelling hadden. Morrison doelt met het gebrek aan 'offensive posture' dus duidelijk op Doorman. De Vos van Steenwijk haalt in zijn boek zonder commentaar de kritiek van Morison aan.⁷² In zijn correspondentie met Bosscher zegt De Vos van Steenwijk het volledig oneens te zijn met Bosschers interpretatie.⁷³ Angelsaksische auteurs zoals S.E. Morison,⁷⁴ W.D. Edmonds,⁷⁵ S.W. Roskill,⁷⁶ J.D. Mullin⁷⁷ en D.M. Kehn⁷⁸ oefenen soortgelijke kritiek uit op Doormans optreden bij deze actie.

De actie in Straat Badoeng 19 en 20 februari

De actie van de CSF in Straat Badoeng werd uitgevoerd in drie groepen in de nacht van 19 op 20 februari 1942 en was gericht tegen een Japanse vloot bij het eiland Bali. Hierbij ging de Nederlandse torpedootjager Hr.Ms. Piet Hein

63 A.N. baron de Vos van Steenwijk, *Het Marinebeleid in de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam/Dieren, De Bataafsche Leeuw, 1986) 185; Historisch Centrum Overijssel, 0251.560 Vos van Steenwijk, brief van Bosscher aan De Vos van Steenwijk, 26 augustus 1985.

64 NIMH 001 Marine Tweede Wereldoorlog, doos 38, Bc-10/18, Brief P. Schotel aan de Marinestaf, 22 april 1948.

65 Bosscher, *De Koninklijke Marine*, 237-238.

66 Historisch Centrum Overijssel, 0251.540 Vos van Steenwijk, Dagboek De Vos van Steenwijk.

67 Historisch Centrum Overijssel, 0251.560 Vos van Steenwijk, Brief van Bosscher aan De Vos van Steenwijk, 24 november 1985.

68 Bosscher, *De Koninklijke Marine*, 238.

69 Ibid.

70 Morison, *The Rising Sun*, 310-311.

71 Ibid.

72 De Vos van Steenwijk, *Het Marinebeleid*, 188.

73 Historisch Centrum Overijssel, 0251.560. Vos van Steenwijk, brief van De Vos van Steenwijk aan Bosscher, 9 augustus 1985.

74 Morison, *The Rising Sun*, 310-311.

75 Edmonds, *They fought with what they had*, 339.

76 Roskill, *The War at Sea*, 10.

77 Mullin, *Another Six-Hundred*, 166.

78 Kehn, *In the highest degree tragic*, 149-151.

*Bosscher wist dat het oordeel van
oud-commandant der Zeemacht in
Nederland (1960-1964) vice-admiraal
b.d. A.N. de Vos van Steenwijk over
Doormans optreden veel harder was
dan hij weergaf in zijn boek*

FOTO BEELDBANK NIMH

‘Hij [Doorman] heeft geen kik willen geven, is bij wijze van spreken met dichte ogen langs een door CZM bevolen route gehold. Jongens koppen weg’

verloren. Bosscher wist dat volgens officier MSD 2e klasse N.G.J.W. van Marle na de actie in de longroom van de kruiser De Ruyter het passieve gedrag van Doorman aan de orde was geweest⁷⁹ en dat luitenant-ter-zee 1e klasse A.P.L. de Gelder, de artillerieofficier van de De Ruyter, dat misprijzend kenbaar maakte aan andere officieren van het smaldeel.⁸⁰ De De Ruyter gaf geen melding door over vuurcontacten van de

eerste groep en hield zich niet aan het afgesproken radioprotocol.

De Vos van Steenwijk is van mening dat Doorman de bevelen (van Helfrich) niet heeft uitgevoerd⁸¹ en betitelt de verklaringen die Doorman achteraf voor zijn besluiten gaf als verzonnen:⁸² ‘Zoals ik het zie, heeft Doorman deze transportvloot uit zijn duim gezogen.’⁸³ Ook schreef hij: ‘Hij heeft geen kik willen geven, is bij wijze van spreken met dichte ogen langs een door CZM bevolen route gehold. Jongens koppen weg.’⁸⁴ Dat de De Ruyter ondanks daartoe gemaakte afspraken de Tromp niet inseinde over de vuurcontacten met de vijand, wijt De Vos van Steenwijk aan de angst van Doorman dat de Japanners hem zouden ontdekken. ‘Doorman heeft eerst van zich doen horen toen hij ver verwijderd was van Straat Badoeng, Straat Sapodi was gepasseerd en met onbegrijpelijk hoge vaart naar Soerabaja jaagde.’⁸⁵ ‘Nu is het duidelijk geworden. Het aureool dat de persoon Doorman omgeeft, komt in het geding. Mijn vraag aan jou [De Vos van Steenwijk aan Bosscher, 1985]: wat vind jij belangrijker, het aureool of de waarheid?’⁸⁶ Volgens de oud-Commandant Zeemacht was het optreden van Doorman ook de reden dat Helfrich bij de uitval die zou leiden tot de Slag in de Javazee, de eskadercommandant liet weten dat hij moest blijven aanvallen tot de vijand vernietigd was.⁸⁷ ‘Blijkbaar was dat nodig.’⁸⁸

Bosscher was tevens bekend met interne KM-nota's, waarin schout-bij-nacht H.A. van Foreest⁸⁹ en Helfrich⁹⁰ zich kritisch uitlieten over Doormans optreden bij deze actie. De interne nota van Helfrich was gebaseerd op de nota van Van Foreest, maar wel meer uitgewerkt. Helfrich wijst er op dat het strategische plan, met drie aanvalsgolven na elkaar, leidde tot verminderde concentratie en het verloren gaan van verrassing voor de tweede en derde golf. Hij vraagt zich verder af waarom niet naar een beslissing is gestreefd (door het gevecht aan te gaan) en waarom de De Ruyter niet heeft gevuurd. Hij wijst er verder op dat het Doormans keuze was om in de eerste golf de kruisers voorop te laten varen en de torpedobootjagers daar veel te ver achter.⁹¹

79 Historisch Centrum Overijssel, 0251.560. Vos van Steenwijk, Brief van commandeur b.d. J. A. Bientjes aan De Vos van Steenwijk, 4 november 1985.

80 Historisch Centrum Overijssel, 0251.540. Vos van Steenwijk, Brief van De Vos van Steenwijk aan Bosscher, 4 november 1985; Historisch Centrum Overijssel, 025140. Vos van Steenwijk, Brief van commandeur b.d. J.A. Bientjes aan De Vos van Steenwijk, met door De Vos van Steenwijk daarop aangebrachte aantekeningen op basis van een nader mondeling overleg dat hij met Bientjes (luitenant-ter-zee 2e klasse aan boord van de Java) over deze kwestie heeft gehad, 18 juli 1985.

81 Historisch Centrum Overijssel, 0251.540. Vos van Steenwijk, Brief van De Vos van Steenwijk aan Bosscher, 7 november 1985.

82 Ibid.

83 Historisch Centrum Overijssel, 0251.540. Vos van Steenwijk, Brief van De Vos van Steenwijk aan commandeur b.d. J.A. Bientjes, 7 november 1985.

84 Historisch Centrum Overijssel, 0251.540. Vos van Steenwijk, Brief van De Vos van Steenwijk aan Bosscher, 22 juli 1985.

85 Historisch Centrum Overijssel, 0251.560. Vos van Steenwijk, Brief van De Vos van Steenwijk aan Bosscher, 6 januari 1986.

86 Historisch Centrum Overijssel, 0251.540. Vos van Steenwijk, Brief van De Vos van Steenwijk aan Bosscher, 22 juli 1985.

87 Historisch Centrum Overijssel, 0251.560. Vos van Steenwijk, Brief van De Vos van Steenwijk aan Bosscher, 6 januari 1986.

88 Ibid.

89 NIMH 145 Van Foreest, map 61, Nota van de plv. chef van de Marinestaf aan de Bevelhebber der Zeestrijdkrachten en de chef Marinestaf inzake de maritieme actie in Straat Badoeng.

90 NIMH 001 Marine Tweede Wereldoorlog, doos 38, Bc-12 Aantekening BdZ bij het voorlopig verslag van de maritieme actie in Straat Badoeng, 30-09-1947.

91 NIMH 001 Marine Tweede Wereldoorlog, doos 38, Bc-12 Aantekening BdZ bij het voorlopig verslag van de maritieme actie in Straat Badoeng, 30-09-1947.

Bosscher kende ook de kritiek van luitenant-ter-zee 1e klasse J.K. Kempees (luitenant-ter-zee 3e klasse aan boord van de Tromp), die vond dat de onderlinge informatieuitwisseling tussen de deelnemende geallieerde schepen, hoewel daarvoor de actie harde afspraken over waren gemaakt, volledig gefaald had. Kempees stelt dat Doorman zondigde tegen één van de tactische grondregels van de maritieme oorlogvoering. Ook constateert hij dat er geen goede centrale coördinatie (lees: Doorman) van de aanvalsplannen van de eerste en de tweede groep plaatsvond.⁹² Angelsaksische auteurs zoals S.E. Morison,⁹³ S.W. Roskill,⁹⁴ J.D. Mullin,⁹⁵ D.A. Thomas,⁹⁶ J.A. Michel,⁹⁷ L.H. Alford,⁹⁸ T. Womack,⁹⁹ R.N. Spector,¹⁰⁰ A.J. Marder e.a.,¹⁰¹ E.E. Coley,¹⁰² M. Carlton,¹⁰³ J.R. Cox¹⁰⁴ en D.M. Kehn¹⁰⁵ hebben soortgelijke kritiek op Doormans optreden bij deze actie.

De Slag in de Javazee 27-28 februari

De Slag in de Javazee vond plaats op 27 en 28 februari en was een operatie van de CSF tegen een Japanse invasievloot die via Straat Makassar op weg was naar Oost-Java. Tegelijkertijd was er een tweede, omvangrijkere en zwaarder geëscorteerde invasievloot onderweg naar West-Java. Bosscher achtte de kans dat Doorman tot de oostelijke transportvloot had kunnen doordringen en haar schade van betekenis had kunnen toebrengen uitermate gering.¹⁰⁶ De historicus wist echter dat Milo al in 1952, op basis van door de Amerikanen ter beschikking gestelde Japanse gevechtsrapporten, had aangetoond dat de niet geconsolideerde Japanse dekkingsmacht, bestaande uit twee zware kruisers met hun escorte, op te grote afstand van de oostelijke Japanse transportvloot bleef en zich ternauwernood daarbij had gevoegd. Milo kwam zelfs tot de conclusie dat het in principe mogelijk was geweest in de ochtend van 27 februari de op dat moment slecht beschermde Japanse oostelijke transportvloot aan te vallen en te vernietigen.¹⁰⁷

Bosscher kende ook het boek *Japanese destroyer captain* van Tameichi Hara, dat eveneens aantoont dat de geallieerde uitval grote potentie

FOTOCOLLECTIE TO. VAN STAVEREN

Waarnemend Commandant der Zeemacht in Nederlands-Indië en hoofd Departement der Marine in Batavia, schout-bij-nacht J.J.A. van Staveren, verweet Doorman een gebrek aan aanvalsgeest

- 92 J.K. Kempees, 'Lessen van de strijd om Bali 19-25 februari 1942', *Marineblad 9* (1948, december) 744-748.
- 93 Morison, *The Rising Sun*, 322.
- 94 Roskill, *The War at Sea*, 12.
- 95 Mullin, *Another Six-Hundred*, 185.
- 96 Thomas, *The battle of the Javasea*, 142.
- 97 Michel, *Mr. Michel's War*, 59-61.
- 98 Alford, *Playing for Time*, 102.
- 99 T. Womack, *The Allied Defense of the Malay Barrier, 1941-1942* (Jefferson, McFarland Company, Inc., Publishers, 2016) 176.
- 100 Spector, *Eagle against the Sun*, 132.
- 101 Marder, M. Jacobson en J. Horsfield, *Old Friends new Enemies*, 41.
- 102 E.E. Coley, *Intelligence operations and the battle of the Java Sea* (Washington, Xlibris.com, 2009) 120.
- 103 Carlton, *Cruiser*, 409-411.
- 104 J.R. Cox, *Rising Sun, Falling Skies* (New York, Osprey, 2014), 228.
- 105 Kehn, *In the highest degree tragic*, 167.
- 106 Bosscher, *De Koninklijke Marine*, 297.
- 107 DOC-Direkt Apeldoorn, Marinestaf 1948-1984, inv. nr. 2.13.114, map 3195, Nieuwe gegevens over de Slag in de Javazee op 27 Februari 1942.

had.¹⁰⁸ Bosscher gaat wel in op de telegrammen van Helfrich aan Doorman na het vertrek van de Striking Force uit Soerabaja. Het eerste luidde: ‘You must continue attacks until enemy is destroyed’ en het tweede: ‘Niet tegenstaande luchtaanvallen moet gij de vijand om de oost opzoeken en aanvallen’. Volgens de historicus had Doorman dergelijke aansporingen niet nodig,¹⁰⁹ terwijl Bosscher toch bekend was met de visie van De Vos van Steenwijk en andere Nederlandse marine-officieren, zoals Helfrich, Van Staveren, Schotel, Van Foreest, Bientjes, De Gelder, Van Marle, Kempees, Van der Kun en Lindner op de eerdere commandovoering van Doorman.

Bosscher wist dat Helfrich Doorman min of meer had moeten dwingen de oostelijke transportvloot tegemoet te varen: ‘Tot vlak voor de slag is Helfrich bang geweest dat Doorman toch nog de benen zou nemen... De ernstige controversie tussen Doorman en zijn hoogste superieur is nooit in de openbaarheid gekomen. Helfrich heeft in zijn memoires, na de oorlog, gezwegen over zijn twijfels aangaande Doorman.

‘Ik vind dat dat Helfrich siert’, aldus dr. Bosscher. Het is typisch des marine: je houdt de rotzooi binnen boord.’¹¹⁰ Bosscher wist ook dat Helfrich, door een gebrek aan vertrouwen in Doorman, hem al voor de Japanse aanval uit Nederlands-Indië probeerde over te plaatsen.¹¹¹

Bosscher beoordeelde het vroegtijdig afdraaien door Doorman, toen de Japanse vloot in zicht kwam, als zinvol. Hij stelt dat de eskadercommandant niet uit was op een treffen met de vijandelijke dekkingsmacht en dat afdraaien de beste kans bood om zonder veel kleerscheuren en zonder veel munitieverbruik de Japanse transportvloot te vinden.¹¹² De transportvloot was echter al vanaf de CSF waargenomen. Bosscher wist dat vanaf de De Ruyter en zelfs de achterliggende Amerikaanse torpedootjagers deze koopvaardij schepen waren gezien.¹¹³ ‘Aldus zag hij door de afstandmeter in de namiddag van 27 februari 1942 een geweldig mastenbos naderen: een vijandelijke transportvloot, begeleid door een dekkingseskader waarbij zich een kruiser met vier, herhaal vier schoorstenen bevond. Dit is door de afstandmeter eveneens waargenomen door den Marinier Siccama.’¹¹⁴

Het argument dat Doorman zoveel mogelijk zijn munitie wilde sparen, bevreedt bovendien. De Japanse oorlogsschepen voeren voor een deel van het zogeheten daggevecht buiten schootbereik van de Nederlandse lichte kruisers, maar de laatste oorlogsbodems gaven wel stelselmatig vuur af, waarbij de inslagen van hun granaten leidden tot extra artilleriewaarnemingsproblemen voor de geallieerde zware kruisers.¹¹⁵

De invloed van Bosscher op de beeldvorming

Bosscher heeft met zijn tussen 1984 en 1990 uitgebrachte trilogie sterk bijgedragen aan een academisch onderbouwde bevestiging van het omstreeks 1950 door de KM gevormde beeld in Nederland dat de marine in de Tweede Wereldoorlog – en meer in het bijzonder in de Javazee-campagne – een hele knappe prestatie heeft geleverd.¹¹⁶

108 Tameichi Hara, *Japanese destroyer captain* (New York, Ballantine Books, 1961) 76-78.

109 Bosscher, *De Koninklijke Marine*, 279-280.

110 R. Ruggenberg, ‘Nieuwe onthullingen over de slag in de Javazee’, in: *Eindhovens Dagblad* (28 augustus 1986).

111 NIOD, 400 Indische Collectie, 1406 Briefwisseling van Schout-bij-nacht L.G.L. van der Kun met Kapitein-ter-zee b.d. J.C. d’Engelbronner, hoofd van de Historische Sectie Marinestaf over de Indische strijd, Brief van Van der Kun aan hoofd Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf 10 juni 1953; Nationaal Archief 2.12.29 Bevelhebber der Zeestrijdkrachten, map 352, zeer geheim, Telegram van Helfrich aan Furstner, 8 juli 1941; Nationaal Archief 2.12.46 Luitenant-admiraal J.Th. Furstner, 1932-1968, map 10, Brief van Helfrich aan Furstner, 23 juli 1941.

112 Bosscher, *De Koninklijke Marine*, 293.

113 NIMH 001 Marine Tweede Wereldoorlog, Bc-9/41, Enkele korte aantekeningen betreffende onderhoud van hoofd Historische Sectie met Luitenant-ter-zee der 1^e klasse KMR J. Bennink op 24 oktober 1949 onder meer inzake de verrichtingen van Hr. Ms. ‘De Ruyter’; NIMH 001 Marine Tweede Wereldoorlog, doos 51, Cb 4, Transcript of Log of U.S.S. John D. Edwards (DD216) February 27, 1942; Mullin, *Another Six-Hundred*, 215.

114 NIMH 001 Marine Tweede Wereldoorlog, Bc-9/41, Enkele korte aantekeningen betreffende onderhoud van hoofd Historische Sectie met Luitenant-ter-zee der 1^e klasse KMR J. Bennink op 24 oktober 1949 onder meer inzake de verrichtingen van Hr. Ms. ‘De Ruyter’.

115 NIMH 001 Marine Tweede Wereldoorlog, doos 52, cb5, Report by Captain O. L. Gordon, commanding officer of the H.M.S. Exeter, 1 October 1945.

116 B. de Jong, ‘Marine leverde in W.O. II ‘n hele knappe prestatie’, in: *Leeuwarder Courant* (10 september 1982).

De U.S.S. John D. Edwards, een van de CSF-schepen van waaraf de Japanse transportvloot was waargenomen

FOTO US NAVAL HISTORY AND HERITAGE COMMAND

FOTO: BEELDBANK NIMH

Het was bekend dat Helfrichs opdracht tot de uitval die leidde tot de Slag in de Javazee niet alleen moreel, maar ook militair verantwoord was en kans van slagen had

117 L.L. von Münching, 'Boeken van de zee', in: *De Blauwe Wimpel* 2 (1987) 34.

118 B. Maandag, 'Standaardwerk dr. Ph.M. Bosscher getuigt van grote nauwkeurigheid', in: *Het Vrije Volk* weekeditie (4 september 1986).

119 J. Kooimans, 'De Marine heeft het goed gedaan. Beschrijving van Marine historie voltooid', in: *Nederlands Dagblad* (25 augustus 1990).

120 Ph.M. Bosscher, *De Koninklijke Marine*, 3 (Franeker, Uitgeverij Van Wijnen 1990) 322.

121 NIOD, Werkarchief 302 van prof. dr. L. de Jong, inv. no. 200 brief van De Jong aan C.J. Warners 3 januari 1984.

122 Ibid.

De trilogie kreeg in de pers grote waardering. Onder meer L.L. von Münching, destijds een bekende auteur van diverse publicaties over zowel de historie van de marine als de koopvaardij na 1900, stelde dat in Bosschers deel 2, waarin de strijd in Nederlands-Indië centraal staat, alle bekende gegevens waren samengevat.¹¹⁷ 'Zijn werk getuigt van grote nauwkeurigheid en zorgvuldig uitzoeken. Een compliment waard.'¹¹⁸ En: 'De Marine heeft het goed gedaan... Beschrijving Maritieme Historie voltooid.'¹¹⁹

Dit komt in ieder geval deels overeen met Bosschers eindconclusie in deel 3 van zijn trilogie, dat hij afsluit met de woorden van koningin Wilhelmina, aangebracht op de sokkel van het in 1966 door koningin Juliana onthulde Marinemonument in Scheveningen: 'De Marine heeft het goed gedaan'.¹²⁰

Bosscher was marinedeskundige voor deel 11a van *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* van dr. L. de Jong. De Jong nam, mede door tijdgebrek, beperkt Amerikaanse literatuur door bij zijn behandeling van de Javazee-campagne.¹²¹ 'Het boek van de heer Toland is mij onbekend en ik laat het liever ongelezen-er bestaat al over Pearl Harbor een halve bibliotheek en ik mis eenvoudig de tijd om mij daarin te verdiepen.'¹²² Daarnaast had De Jong, voor zover na te gaan, geen inzage in – en ook niet gevraagd – in diverse Nederlandse, Amerikaanse, Australische en Britse primaire bronnen in de collectie 001 Marine Tweede Wereldoorlog van het Instituut Maritieme Historie.

De Jong stelde zich hierdoor kwetsbaar op en was voor een belangrijk deel afhankelijk van Nederlandse literatuur en de erkende deskundige Bosscher. Bosscher informeerde De Jong niet over de twijfels die ook bij Nederlandse (oud)marine-officieren leefden over Doorman en evenmin over de achtergronden van Helfrichs telegrammen aan de eskadercommandant. Bosscher wist dat Helfrichs opdracht tot de uitval die leidde tot de Slag in de Javazee niet alleen moreel, maar ook militair verantwoord was en kans van slagen had. Toch ging Bosscher

akkoord met de door De Jong opgenomen kritiek op het militaire nut van de uitval.¹²³ Dit leidde bij De Jong tot een te positief beeld van Doorman en een te negatief beeld van Helfrich.

De Bevelhebbers der Zeestrijdkrachten vice-admiraal H.L. van Beek (1979-1982) en vice-admiraal C.H.E. Brainich von Brainich-Felth (1985-1989) verzetten zich tijdens hun bevelhebberschap tegen Karel Doorman als een mogelijke naam van één der vanaf 1985 op stapel te zetten fregatten. In ieder geval bij Van Beek speelde daarbij de gedachte dat het optreden van Doorman zwak was geweest.¹²⁴ Minister van Defensie W.F. van Eekelen (1986-1988) was in 1982 als Kamerlid al een groot voorstander van deze naamgeving, waarbij hij er – overigens ten onrechte – van uitging dat Doorman bij de uitval die leidde tot de Slag in de Javazee luchtsteun ontbeerde en de Japanse dekkingsmacht en het escorte van de transportvloot die wel – maar in werkelijkheid juist niet – hadden.¹²⁵ Blijkbaar heeft Bosscher, geen onbekende van Van Eekelen, hem daar niet, dan wel onjuist, over bijgepraat. Uiteindelijk gaf ook de toenmalige Bevelhebber der Zeestrijdkrachten Brainich von Brainich-Felth in 1987 zijn verzet op.¹²⁶

Deel 2 van Bosschers trilogie *De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog* staat in Nederland nog steeds te boek als het standaardwerk over de Javazee-campagne en belangrijk (secundair) bronmateriaal dat, zoals onder meer het Nederlands Instituut voor Militaire Historie in zijn *Leeswijzer Marinegeschiedenis* van 2010 stelt, als zodanig een must is voor militair-historisch geïnteresseerden.¹²⁷

Conclusie

De huidige waardering in Nederland van schout-bij-nacht Karel Doorman en van het optreden van de Koninklijke Marine in de strijd in 1942 om Nederlands-Indië is, zo blijkt uit dit onderzoek, gebaseerd op een geconstrueerd, te rooskleurig beeld. Vanaf 1943 en tot in de jaren vijftig heeft de KM ten eigen bate (prestige, budget, verwerving materieel) met succes

De huidige waardering in Nederland van schout-bij-nacht Karel Doorman en van het optreden van de Koninklijke Marine in de strijd in 1942 om Nederlands-Indië is gebaseerd op een geconstrueerd, te rooskleurig beeld

geprobeerd deze beeldvorming te controleren. Dit beeld kreeg in 1986 een wetenschappelijke status met het verschijnen van Deel 2 van de trilogie van marinehistoricus Ph.M. Bosscher, terwijl deze zijn tekst aantoonbaar op verscheidene cruciale punten onjuist of suggestief aan het papier toevertrouwde. Dat er kritiek op het handelen van Doorman bestaat is geen nieuw gegeven, gezien het al decennia lang aanhoudende commentaar op hem uit veelal Angelsaksische hoek. Verrassend is echter wel dat dit onderzoek aantoont dat deze geluiden al even zo lang in eigen land – de KM inclusief – opgingen, maar dat Bosscher deze grotendeels negeerde. ■

- 123 NIOD, Werkarchief 302 van prof. dr. L. De Jong, inv. no. 202, brief Ph.M. Bosscher aan De Jong, 12 april 1984.
- 124 Karel Doorman fonds, Diverse stukken, brieven Achtergronden Herdenking Slag in de Javazee, Naamgeving schip Karel Doorman weergegeven door cdrv bd H.J.E. van der Kop.
- 125 Verslag gesprek R. Enthoven met W.F. van Eekelen, 10 februari 2016; Dr. P.C. Boer, *Het verlies van Java. Een kwestie van Air Power* (Amsterdam, De Bataafsche Leeuw, 2006) 152.
- 126 Verslag gesprek R. Enthoven met W.F. van Eekelen, 10 februari 2016.
- 127 Nederlands Instituut voor Militaire Historie, *Leeswijzer Marinegeschiedenis* (Den Haag, ministerie van Defensie, 2010).

Gedragsverandering in militaire operaties: gebruik van meta-cognitieve vaardigheden

Onder uitdagende omstandigheden, zoals bij het voeren van gesprekken met de lokale bevolking tijdens missies, zijn adequate beïnvloedings- en communicatievaardigheden voor militairen essentieel. In dit artikel bespreken we zogenoemde meta-cognitieve vaardigheden die militairen nodig hebben om effectief te kunnen beïnvloeden in een-op-eeninteracties. Op basis van een overzicht van relevante meta-cognitieve vaardigheden introduceren we het Stop-Reflect-Switch-schema (SRS). Dit schema biedt een kapstok voor het (beter) toepassen van beïnvloedingsstijlen tijdens een-op-eeninteracties en omvat drie concrete stappen: het monitoren van informatie en herkennen van signalen van de gesprekspartner vanuit de omgeving en vanuit jezelf, het interpreteren en overwegen of een andere beïnvloedingsstijl in de interactie opportuun is, en het implementeren van de beïnvloedingsstijl. Het SRS-schema helpt meta-cognitieve vaardigheden structureren en praktisch toepasbaar maken voor militairen, bijvoorbeeld in een trainingscontext.

*Dr. Dianne A. van Hemert, dr. Helma van den Berg, Lotte Schuilenborg, MSc. en drs. Tineke Hof**

* Alle auteurs werken bij het onderzoeksinstituut TNO in Soesterberg. Ze bedanken Maaïke Duistermaat, Esther Oprins, Rosie Paulissen en Aiden Hoyle voor hun bijdragen.

1 M. Magnier, 'Dutch troops' method offers lesson: In an Afghan province, they've long followed practices at the heart of a new U.S. mantra', in: *Los Angeles Times*, 13 november 2009.

'The Dutch military has been one of the most outstanding militaries there, has shown extraordinary not only military capacity, but also insight into the local culture and the local politics', aldus de toenmalige Amerikaanse president Barack Obama in 2009 over de Dutch approach in Afghanistan.¹

Toekomstig militair optreden vindt steeds vaker plaats over lange afstanden én in stedelijk gebied. In deze stedelijke gebieden komen militairen voortdurend in contact met de lokale bevolking. Dit betekent dat zij snel moeten kunnen schakelen tussen vechten, de-escaleren en het winnen van vertrouwen. De toekomstvisie van de Koninklijke Landmacht benoemt expliciet dat interactie – naast

Militair optreden vindt steeds vaker plaats in stedelijk gebied, zoals Bamako in Mali, waarbij militairen voortdurend in contact komen met de lokale bevolking

FOTO MCD, SJOERD HILCKMANN

vechten – een effectief middel is om gewenste doelen te bereiken.² Bij de inzet van de krijgsmacht gaat het dus niet altijd om het gebruik van geweld om een doel te bereiken.³ Als eindsituaties gerealiseerd kunnen worden door beïnvloeding in het psychologische domein, dan heeft dit de voorkeur boven het gebruik van geweld.⁴ Ook het HCSS-rapport *Playing to your strengths* beschrijft dit: ‘The army is not about the kill chain, but about the (effective, goal-oriented) human influence chain’.⁵ De

- 2 Commandant Landstrijdkrachten, *Veiligheid is vooruitzien. De toekomstvisie van de Koninklijke Landmacht* (Den Haag, 5 november 2018). <https://www.defensie.nl/downloads/publicaties/2018/11/05/toekomstvisie-koninklijke-landmacht>.
- 3 Ministerie van Defensie, *Anticiperen en innoveren in een veranderlijke wereld: Strategie-, kennis- en innovatieagenda (SKIA) 2011-2015* (Den Haag, ministerie van Defensie, 2008).
- 4 Doctrinecommissie Koninklijke Landmacht, *Doctrine Publicatie 3.2: Landoperaties* (Land Warfare Centre, Amersfoort, februari 2014).
- 5 T. Sweijs, F. Bekkers en S. De Spiegeleire, *Playing to your strengths. A different perspective on future capabilities for the Royal Netherlands Army* (Den Haag, The Hague Centre for Strategic Studies, September 2018). <https://hcss.nl/report/playing-your-strengths-different-perspective-future-capabilities-royal-netherlands-army>.

Street-level engagement: tijdens een meerdaagse patrouille in het kader van MINUSMA spreken militairen in het Malinese dorp Semit met de dorpsoudsten

FOTO MCD, EVA KLIJN

landmacht zou zich daarom meer moeten toelagen op subtiele vormen van geweld en niet-gewelddadige beïnvloedingsoperaties. Deze omschakeling van *kill chain* naar *human influence chain*, alsook het inzetten van sociale interactie als middel om doelen te bereiken, vereist een

overgang van *brawn* (fysieke kracht) naar *brains*. Om deze concepten uit beide toekomstvisies daadwerkelijk in de praktijk te kunnen brengen, is vernieuwing van vaardigheden nodig.

Welke vaardigheden zijn nu cruciaal voor succesvol interacteren en communiceren met lokale of andere partijen? In opdracht van het ministerie van Defensie doet TNO onderzoek naar militaire gedragsbeïnvloeding in geïntegreerde operaties,⁶ waarbinnen onder meer

6 Defensie doelfinancieringsprogramma V1522. Zie: http://dwr.d.mindef.nl/sites/SWR003722/Lists/Lopende%20programmas1/Attachments/31/V1522%20Military%20Behavioural%20Influence_Flyer.pdf?Web=1.

beïnvloedings- en communicatievaardigheden voor militairen worden geïdentificeerd. In dit artikel gaan we in op zogenoemde meta-cognitieve vaardigheden die militairen nodig hebben om effectief te kunnen beïnvloeden in een-op-eeninteracties. Juist onder uitdagende omstandigheden is adequaat communiceren met anderen essentieel.

Voorbeelden van sociale interacties waarin communicatie essentieel is zijn Street-Level Engagements, Engagement with Local Nationals (ELN) en diverse Psy-Ops en Human Intelligence-operaties. Elke militair die tijdens uitzending

contact heeft met de lokale bevolking, mogelijke tegenstanders, en/of met bondgenoten en collega's, dient te beschikken over vaardigheden om effectief te communiceren.

Wanneer er tijdens interacties specifieke doelen zijn die de militair wil bereiken, dan is er sprake van gerichte beïnvloeding. Een doel dat nagestreefd wordt tijdens ELN kan specifiek zijn, zoals overeenstemming bereiken met een lokale politiechef over de manier waarop de veiligheid in een bepaalde regio gegarandeerd gaat worden. Het doel kan ook breder zijn, zoals het opbouwen van een goede relatie. Beïnvloeding tijdens sociale interactie is dus niet alleen voorbehouden aan Special Forces; ook bijvoorbeeld PsyOps-eenheden en commandanten voeren deze taken uit.

In een recent interview vergelijkt generaal-majoor Onno Eichelsheim, hoofd MIVD, militaire missies in onbekende gebieden met een voetbalteam dat in de kleedkamer zit te wachten. We weten niet wie de tegenstander is, op wat voor veld we spelen en of de tegenstander 4-3-3 of een andere spelvorm kiest. De rol van onder meer de MIVD is om zoveel mogelijk informatie te verkrijgen die de spelers helpt bij het winnen van de wedstrijd.⁷ Om die reden verdient het optreden in het sociale domein tijdens missies bijzondere aandacht. Hoewel sociale vaardigheden in het dagelijks leven al doende worden aangeleerd, zijn er tijdens uitzending omstandigheden die van sociale interacties een uitdaging maken. Cruciaal is hoe de 'coach en de spelers' effectief blijven communiceren onder deze moeilijke omstandigheden.

Beïnvloeding in sociale interactie: welke vaardigheden heeft de militair nodig?

Elke militair heeft communicatieve en sociaal-cognitieve vaardigheden. Maar om deze vaardigheden juist te kunnen inzetten voor gedrags-

7 L. van Lonkhuyzen en K. Versteegh, 'Wij moeten niet gaan bepalen wat nepnieuws is', in: *NRC Handelsblad*, 4 februari 2018.

beïnvloeding dient de militair zich ook bewust te zijn van het verloop van de sociale interactie en de invloed die de omstandigheden daarop hebben.

De impact van omstandigheden

Bepaalde omstandigheden kunnen communiceren en interacteren tot een ware uitdaging maken. Drie relevante voorbeelden zijn beperkt beschikbare informatie, culturele verschillen en de aanwezigheid van (cognitieve) druk. Deze omstandigheden bemoeilijken het bereiken van het doel van de interactie, omdat het beïnvloeden van de gesprekspartner of het veranderen van beïnvloedingsstijl lastiger wordt.

Zoals Eichelsheim aangaf in zijn voorbeeld met de voetballers in de kleedkamer, bemoeilijkt beperkte informatie de uitvoering van taken tijdens uitzending. Vaak komt informatie pas op een laat moment beschikbaar, in een situatie die zeer veranderlijk is. Gebrek aan relevante informatie kan leiden tot vertekende percepties van de werkelijkheid en inschattingfouten. Zo kan beperkte informatie over de lokale bevolking bijvoorbeeld stereotypering tot gevolg hebben.⁸

Militairen op missie hebben bij veel van hun activiteiten te maken met mensen met andere culturele achtergronden, die andere talen spreken. Een gesprekspartner uit een andere cultuur kan onverwacht reageren en daardoor de militair flink op de proef stellen. Zo zijn er cultuurverschillen in het laten zien van emoties, omdat cultuur de afstemming van emotionele uitdrukkingen bepaalt. Mensen in hiërarchische en collectivistische culturen verbergen bijvoorbeeld hun boosheid vaak door andere emoties te laten zien, zoals blijdschap.⁹ Dit leidt er in de praktijk toe dat militairen die opereren in

missiegebieden met een andere cultuur, zich steeds moeten afvragen of wat een gesprekspartner laat zien ook datgene is wat hij voelt of bedoelt.

Sociale interactie in een situatie waarbij rekening moet worden gehouden met onverwachte en gevaarlijke gebeurtenissen zorgt voor lichamelijke responsen die invloed hebben op de communicatievaardigheden. Ervaren militairen zijn gewend aan onverwachte en gevaarlijke situaties en hebben geleerd om te gaan met de bijbehorende fysiologische en mentale responsen. Ervaring betekent echter niet dat de lichamelijke en mentale reacties op druk verdwijnen. Vergelijk bijvoorbeeld het nemen van penalty's tijdens de wereldkampioenschappen voetbal met penalty's nemen tijdens de training. Mentale druk kan juist leiden tot onderschatting van de effecten van druk, zoals blijkt uit onderzoek bij ervaren chirurgen.¹⁰ Dit betekent voor militairen dat ze zich moeten realiseren dat niet alleen oorlog en gevecht leiden tot fysiologische en mentale reacties; ook het voeren van gesprekken, zeker als je daarmee een expliciet doel hebt, is spannend. Militairen zijn wel getraind in het kunnen omgaan met druk bij het schieten met wapens, maar ze zijn minder getraind in het omgaan met druk die optreedt bij het aangaan van doelgerichte interacties met de lokale bevolking. Mentale druk heeft ook invloed op hoe we een sociale interactie ingaan: we stellen onszelf vaker centraal ten koste van de ander.¹¹ Druk kan dus je blikveld verengen, waardoor het waarnemen van (subtiele) signalen minder goed lukt. Dit leidt tot een minder effectief gesprek, waardoor het lastiger is je doel te bereiken.

Bovenstaande omstandigheden compliceren het beïnvloeden van de gesprekspartner. Militairen die via contact met de lokale bevolking informatie proberen te verzamelen of de lokale bevolking proberen te bewegen bepaalde dingen te doen, dienen zich ten minste bewust te zijn van de invloed van deze factoren. Om tijdens uitdagende omstandigheden toch succesvol te kunnen communiceren met de gesprekspartner, is het essentieel dat de militair zijn of haar meta-cognitieve vaardigheden inzet.

8 R.S. Wurman, *Information anxiety* (New York, Doubleday, 1989).

9 D. Matsumoto, S.H. Yoo en J. Chung, 'The expression of anger across cultures', in: *International handbook of anger* (New York, Springer, 2010) 125-137.

10 R. Flin, S. Yule, L. McKenzie, S. Paterson-Brown en N. Maran, 'Attitudes to teamwork and safety in the operating theatre', in: *The Surgeon* 4 (Elsevier, 2006) (3) 145-151.

11 L. Tomova, B. von Dawans, M. Heinrichs, G. Silani en C. Lamm, 'Is stress affecting our ability to tune into others? Evidence for gender differences in the effects of stress on self-other distinction', in: *Psychoneuroendocrinology* 43 (Elsevier, 2014) 95-104.

Sociale interactie in een situatie waarbij rekening moet worden gehouden met onverwachte en gevaarlijke gebeurtenissen zorgt voor lichamelijke responsen die invloed hebben op de communicatievaardigheden

FOTO MCD, EVA KLIJN

Meta-cognitieve vaardigheden

Meta-cognitie is het vermogen om te kunnen nadenken over en reflecteren op de manier waarop men denkt. Doorgaans worden twee vormen van meta-cognitie onderscheiden: kennis over denkprocessen en regulatie van denkprocessen.¹² Kennis over denkprocessen kan gaan over weten hoeveel (of weinig) denkkracht het jou kost om auto te rijden. Regulatie van denkprocessen bestaat uit drie essentiële vaardigheden:¹³ de juiste selectie van strategieën om een taak te doen, het bewustzijn en monitoren van een taak en het bekijken van het resultaat en hoe efficiënt de taak is verlopen.

Meta-cognitieve vaardigheden worden gebruikt om eigen mentale processen (zoals het inschatten van personen) te monitoren en te contro-

leren. Door het inzetten en versterken van de meta-cognitieve vaardigheden kunnen militairen onder uitdagende omstandigheden adequaat blijven interacteren en op een effectieve manier beïnvloeden.

In het voorbeeld van de voetbalcoach met zijn team moeten coach en spelers, zodra zij informatie over hun tegenstander en de speelomstandigheden hebben, bepalen wat ze zelf kunnen (zijn ze in staat ook 4-3-3 te gaan

12 G. Schraw, 'Promoting general metacognitive awareness, in: *Instructional Science* 26 (Deventer, Kluwer Academic Publishers, 1998) 113-125.

13 J.E. Jacobs en S.G. Paris, 'Children's metacognition about reading: Issues in definition, measurement, and instruction', in: *Educational Psychologist* 22 (Taylor & Francis online, 1987) 255-278.

spelen?) en vervolgens te monitoren of een strategie werkt of dat er moet worden bijgestuurd.

De inzet van meta-cognitieve vaardigheden bij beïnvloeding

Van oudsher worden meta-cognitieve vaardigheden ingezet tijdens opleiding en training. Dit gebeurt om te leren hoe vraagstukken aangepakt kunnen worden en om van fouten te leren, zoals in *after-action reviews*.¹⁴ Maar welke meta-cognitieve vaardigheden zijn van belang voor militairen die onder uitdagende omstandigheden adequaat moeten interacteren met anderen? We bespreken het herkennen van signalen, inter-

preteren van signalen via intuïtie en via mentaliseren, en flexibel schakelen tussen beïnvloedingsstijlen.

Herkennen van signalen

Tijdens sociale interactie zijn signalen van gesprekspartners cruciaal. Omdat gesprekken tijdens uitzending vaak met tolken plaatsvinden, zal naast wát er gezegd wordt, juist ook hóe het gezegd wordt van belang zijn. Non-verbale signalen zoals gezichtsuitdrukkingen, hand- en oogbewegingen, houding en stembuigingen spelen dus een belangrijke rol bij het vaststellen van de status van de interactie. Daarom is kennis over wat signalen kunnen betekenen belangrijk, evenals het scheiden van zin en onzin van die kennis. Er wordt vaak gedacht dat leugenaars meer nerveuze bewegingen laten zien dan

14 Schraw, 'Promoting general metacognitive awareness', 113-125.

Non-verbale signalen zoals gezichtsuitdrukkingen, bewegingen, houding en stembuigingen zijn belangrijk bij het vaststellen van de status van de interactie

FOTO MCD, EVA KLIJN

FOTO MCD.EVA KLJUN

Oogcontact betekent niet in elke cultuur hetzelfde en bij onbegrip kan dat leiden tot verkeerde inschattingen over betrouwbaarheid

mensen die de waarheid vertellen. Maar onderzoek toont aan dat leugenaars juist minder bewegen.¹⁵ Om leugens te herkennen zijn juist signalen die cognitieve belasting aanduiden relevant, zoals minder met de ogen knipperen. Ook signalen die bepaalde emoties aanduiden zijn relevant, zoals uitdrukkingen van schuld, angst of opwinding.

Het is belangrijk alternatieve verklaringen voor signalen mee te nemen. In verschillende culturen wordt oogcontact bijvoorbeeld anders geïnterpreteerd.¹⁶ Dat betekent dat als een westers persoon iemand uit een Oost-Aziatische cultuur aankijkt, het oogcontact snel als ongemakkelijk wordt ervaren. Omgekeerd kan de korte duur van normaal oogcontact in Oost-Aziatische culturen voor westerse personen leiden tot verkeerde inschattingen over betrouwbaarheid.

Militairen hebben ook baat bij het herkennen van hun eigen lichamelijke signalen tijdens sociale interacties. We weten dat onverwachte gebeurtenissen, zoals explosies, automatisch leiden tot schrikreacties en een verhoging van de hartslag, ademhaling en adrenalinestpiegel. En zelfs de gedachte aan dat soort heftige gebeurtenissen leidt tot meetbare lichamelijke reacties. Dit geldt niet alleen voor fysieke gebeurtenissen; het (onbewust) waarnemen van onverwachte sociale signalen leidt ook tot lichamelijke reacties. Zo bleek tijdens onderzoek dat mensen die met een onverwacht accent spraken, een

15 A. Vrij, K. Edward, K.P. Roberts en R. Bull, 'Detecting deceit via analysis of verbal and nonverbal behaviour', in: *Journal of Nonverbal Behavior* 24 (New York, Springer US, 2000) 239-263.

16 H. Akechi, A. Senju, H. Uibo, Y. Kikuchi, T. Hasegawa en J.K. Hietanen, 'Attention to eye contact in the West and East: autonomic responses and evaluative ratings', in: *PLOS ONE* 8 (San Francisco, 2013) (3) e59312.

fysiologische reactie bij de gesprekspartner teweeg brachten.¹⁷ De eigen ervaren fysiologische reacties kunnen militairen dus informatie geven over de omgeving en (het verloop van) sociale interacties.

Interpreteren van signalen via intuïtie

Intuïtie, oftewel impliciete kennis, is kennis die is geleerd via allerlei (onbewuste) ervaringen. Intuïtie is een vorm van het herkennen van interne signalen en is lastig te verwoorden. De intuïtie dat iemand in een gesprek niet het achterste van zijn tong laat zien, kan gebaseerd zijn op impliciete kennis over lichaamstaal tijdens liegen. Allerlei lichamelijke signalen (een hoge hartslag) en omgevingsignalen (een donker, onoverzichtelijk plein), inclusief signalen van anderen (zoals luidspreekende en wildgebarende mensen), kunnen leiden tot een gevoel dat impliciet uitgelegd wordt als 'er klopt iets niet'. Deze uitleg hoeft echter niet juist te zijn. Ook niet-correcte kennis kan namelijk impliciet zijn. Vergissingen die als gevolg daarvan kunnen worden gemaakt, zijn bijvoorbeeld stereotypering en tunnelvisie.^{18, 19} Het is overigens niet zo dat intuïtie ongrijpbaar is. Het kost vooral tijd en moeite om erachter te komen wat de oorzaken van foutieve intuïtieve beslissingen zijn.²⁰ Training en gedragsevaluatie kunnen militairen op voetpatrouille helpen bij het beter opmerken van impliciete kennis en aannamen, door terug te redeneren of een intuïtieve beslissing correct was of niet.²¹

Interpreteren van signalen via mentaliseren

Om onder uitdagende omstandigheden adequaat te kunnen interacteren moet een militair het gedrag van de ander én van zichzelf duiden. Mentaliseren gaat over het begrijpen van de eigen gevoelens en gedachten en die van anderen, met name in sociale interacties. Tijdens het voeren van een gesprek dienen we de toestand van onze gesprekspartner goed in de gaten te houden. Als we soepel reageren op emoties van de ander kunnen gesprekken probleemloos verlopen. Militairen die goed mentaliseren begrijpen dat niet altijd duidelijk is wat de ander beweegt, reflecteren op zichzelf en wat er gebeurt in hun omgeving, kunnen zich inleven in het perspectief van de ander, hebben interesse in de ander, kunnen hun emoties reguleren en zich voorspelbaar opstellen.²² Niet goed mentaliseren betekent dat er een kans is dat een militair zowel het eigen als andermans gedrag verkeerd inschat, waardoor niet goed wordt ingespeeld op de gesprekspartner en de effectiviteit van de beïnvloeding dramatisch kan afnemen.

Een gebrek aan mentaliseren kan leiden tot intolerantie voor alternatieve gezichtspunten en veroorzaakt een mismatch tussen gevoelens en gedachten. In extreme zin betekent dit dat iemand te boos kan zijn om te horen wat een ander zegt, of – juist omgekeerd – te veel denkt en te weinig kan (aan)voelen. Bij iedereen komt dit overigens wel eens voor wanneer de (cognitieve) druk hoog is.

Om weer tot aanvaardbare niveaus van mentaliseren te komen kunnen mensen zichzelf bijsturen door de opwindingsomhoogte te brengen en de balans tussen voelen en denken te herstellen. Vrij simpele dingen kunnen al helpen, zoals even de tijd voor jezelf nemen (stoom afblazen), sporten, of met iemand praten. Ook is het mogelijk iemand anders te helpen bij te sturen, door iets simpels als het maken van een grapje of een hand op de schouder.

Flexibel schakelen tussen beïnvloedingsstijlen

Tijdens een interactie is een verandering van beïnvloedingsstijl in de aanpak van het gesprek soms onvermijdelijk. Het wisselen tussen

-
- 17 W.B. Mendes, J. Blascovich, S.B. Hunter, B. Lickel en J.T. Jost, 'Threatened by the unexpected: Physiological responses during social interactions with expectancy-violating partners', in: *Journal of personality and social psychology* 92 (Washington, American Psychological Association, 2007) (4) 698.
- 18 J. H. Korteling, A. Brouwer en A. Toet, 'A Neural Network Framework for Cognitive Bias', in: *Frontiers in Psychology* 9 (Lausanne, 2018) 1561.
- 19 Voor manieren om hiermee om te gaan in een militaire context zie: D. van Hemert, L. de Koning, en H. van den Berg, 'Interpersonal influence in cross-cultural interactions', in: *Proceedings RTO Human Factors and Medicine Panel (HFM) Symposium* (Amsterdam, October 2010).
- 20 E. Sadler-Smith en E. Shefy, 'The intuitive executive: Understanding and applying 'gut feel' in decision-making', in: *Academy of Management Perspectives* 18 (New York, 2004) (4) 76-91.
- 21 A.S. Helsdingen, K. van den Bosch, T. van Gog en J.J.G. van Merriënboer, 'The effects of critical thinking instruction on training complex decision making', in: *Human Factors* 52 (Washington, Human Factors and Ergonomics Society, 2010) 537-545.
- 22 Zie ook J.G. Allen, P. Fonagy en A.W. Bateman, *Mentalizing in clinical practice* (Arlington, American Psychiatric Publishing, 2008).

Militairen kunnen tijdens patrouilles hun houding, gezichtsuitdrukking en bewegingen gebruiken bij het inzetten van een andere beïnvloedingsstijl

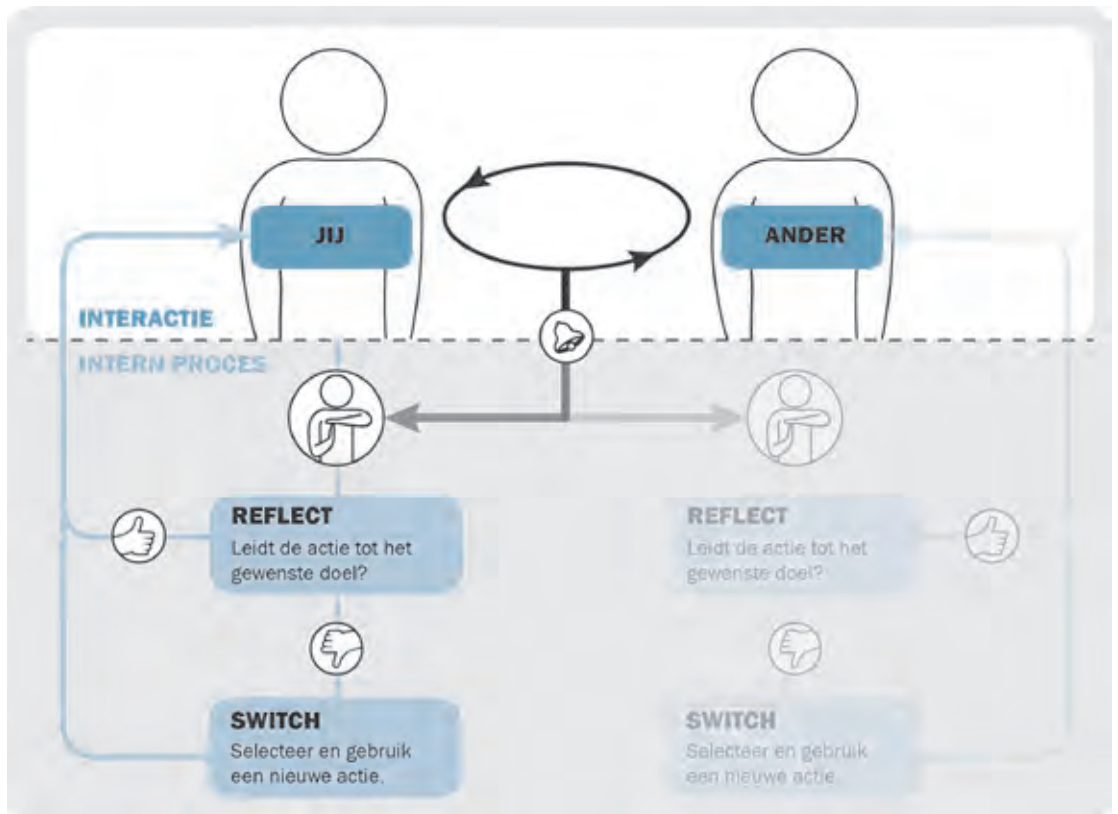
FOTO MCD, EVA KLJUN

beïnvloedingsstijlen vergt cognitieve en communicatieve flexibiliteit (zie ook het principe van adaptiviteit).²³ Zo moeten militairen een vriendelijke beïnvloedingsstijl kunnen omzetten in een intimiderende stijl op het moment dat dit nodig is. Tijdens gesprekken moeten militairen kunnen schakelen tussen een set van beïnvloedingsstijlen die zij tot hun beschikking hebben en de doelen die zij hebben voor het gesprek. Duidelijke gespreksdoelen zijn dus een voorwaarde om goed te kunnen schakelen tijdens sociale interacties.

Veranderen van beïnvloedingsstijl kan op verschillende manieren. Acteurs leren te

wisselen van stijl binnen rollen, door fysieke handelingen te gebruiken om zichzelf in een andere toestand te krijgen. Voorbeelden zijn plotseling omdraaien, met een vuist op tafel slaan bij boosheid of onderuit zakken om een meer onderdanige houding te laten zien. Het aannemen van een bepaalde houding blijkt inderdaad het schakelen te helpen. Zo lieten proefpersonen bij het aannemen van een emotionele gezichtsuitdrukking voor een onderhandeling automatisch andere

23 M. 't Hart, P.A.P. Dekkers, W. Kamphuis, J. Sassen en T. de Vries, 'Het vergroten van adaptiviteit bij Defensie', in: *Militaire Spectator* 185 (2016) (7/8) 320-335.

Figuur 1 Visualisatie van het Stop-Reflect-Switch-schema (SRS) tijdens sociale interactie en beïnvloeding

beïnvloedingsstijlen zien.²⁴ Dit betekent voor sergeanten op patrouille dat zij hun houding (recht op of juist minder recht op), gezichtsuitdrukking (nieuwsgierig of juist gesloten) en bewegingen (het kruisen of juist openen van de armen) kunnen gebruiken bij het oproepen van een ander gevoel en het inzetten van een andere beïnvloedingsstijl.

Het toepassen van meta-cognitieve vaardigheden: het Stop-Reflect-Switch-schema

Een belangrijke vraag is hoe de toepassing van meta-cognitieve vaardigheden te verbeteren valt. Hoe kun je onder druk toch nog optimaal acteren? Het Stop-Reflect-Switch-schema (SRS)

biedt een kapstok voor het (beter) toepassen van beïnvloedingsstijlen tijdens een-op-eeninteracties.²⁵

SRS bestaat uit drie stappen die de volgende meta-cognitieve vaardigheden omvatten:

- het monitoren van informatie en signalen herkennen van de gesprekspartner, uit de omgeving en vanuit jezelf;
- het interpreteren en overwegen of een andere beïnvloedingsstijl in de interactie opportuun is;
- het implementeren van de beïnvloedingsstijl.

De stappen in het schema zijn weergegeven in figuur 1.

Figuur 1 onderscheidt de militair (jij) en de interactiepartner (ander). Stop is weergegeven met een icoon van een bel. Het bestaat uit het voor korte tijd stoppen van uitvoerend gedrag

24 S. Kopelman, A.S. Rosette en L. Thompson, 'The three faces of Eve: Strategic displays of positive, negative, and neutral emotions in negotiations', in: *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 99 (Elsevier, 2006) (1) 81-101.

25 D. van Hemert, H. van den Berg, T. van Vliet, S. Langelaan en R. Wijn, *Reflect & Switch. Vaardigheden bij beïnvloeding* (Soesterberg, TNO rapport, 2012).

als gevolg van een signaal. Dit signaal 'dat er iets is' komt ofwel vanuit de militair zelf (onderbuikgevoel of bewuste waarneming), ofwel van buiten (uit de omgeving of van een buddy). Voorbeelden zijn een andere gezichtsuitdrukking van de gesprekspartner, een geluid dat niet past bij de omgeving of de gewaarwording dat zonder duidelijke reden te gaan zweten. Reflect is met een helikopterblik naar de interactie kijken en de voortgang van het (beïnvloedings) proces afzetten tegen de gestelde doelen. Switch is het proces waarbij de militair op basis van reflectie een nieuwe beïnvloedingsstijl kiest, of besluit te volharden in de gekozen stijl.

Aan de hand van de korte situatieschets in figuur 2 verduidelijken we de toepassingsmogelijkheden van het SRS-schema. Deze casus gaat over een bevriende eigenaar van een verkoopstal. Uitgangspunt is het vermoeden dat hij iets weet over mogelijke rebellen. Hij heeft een kort lontje en de militair wil hem niet het gevoel geven dat hij hem beschuldigt; hij wil de relatie goed houden. Het doel van het gesprek is de staleigenaar te bewegen tot het delen van informatie over rebellen zonder dat de kwaliteit van de relatie in gevaar komt.

De gebruikte gedragsbeïnvloedingsstijlen tijdens het gesprek komen voort uit de bestaande goede relatie, zoals coöperatie (aanbieden om samen te werken) of persoonlijk appel (inspelen op gevoelens van loyaliteit en vriendschap). Wanneer de staleigenaar tijdens het gesprek echter beledigd of boos wordt, liggen rationele mechanismen meer voor de hand, zoals *consultation* (de ander betrekken in planning of besluitvorming, zodat hij op langere termijn verzoeken inwilligt) of *justification* (de consequenties uitleggen van (de weigering van) inschikkelijkheid).

Stop

Tijdens het gesprek is de militair voortdurend bezig met het monitoren van informatie en het herkennen van signalen van de staleigenaar in combinatie met eigen signalen (zoals een ongemakkelijk gevoel) en eventuele externe signalen (zoals een opstootje op straat). Dreigt de staleigenaar beledigd of boos te worden, dan

Figuur 2 Casus van gesprek met lokale populatie²⁶

moet de militair dat waarnemen om zijn gekozen strategie te kunnen heroverwegen. Signalen zoals onrustig worden, wegstaren, stamelen en ineenkrimpen geven aan dat iemand zich beledigd voelt. Signalen van boosheid zijn vrij gemakkelijk te herkennen, zoals kortaf antwoorden, een beledigde of boze blik werpen, staren en een luide of dreigend zachte stem krijgen. Deze signalen kunnen voor

26 Bron: A. Hoyle, *Increasing perspective-taking in civil-military influence interactions* (Master Thesis Universiteit van Amsterdam, 2017), zie: <http://www.scriptiesonline.uba.uva.nl/en/scriptie/638691>. Gegevens over illustrator via: <https://www.flygohr.com>.

Hoewel er in sociale interactie veel afhangt van specifieke omstandigheden en gedragsbeïnvloeding maatwerk is, kunnen drills voor sociale interactie en gedragsbeïnvloeding wel degelijk helpen

FOTO MCD, EVA KLIJN

een stopmoment zorgen, maar stopmomenten hoeven niet direct voort te komen uit de interactie. Ook een collega die niet direct betrokken is bij de interactie, maar wel aanwezig is, kan een stopmoment aangeven. De collega heeft meer natuurlijke afstand en overzicht dan de militair die in gesprek is en kan daarom gemakkelijker bepalen of het tijd is voor reflectie. De collega kan checken of de interactie loopt zoals gewenst en met een subtiel signaal een stopmoment aangeven.

Reflect

De staleigenaar lijkt beledigd en dreigt boos te worden. De intuïtie van de militair geeft aan dat het beter is niet op dezelfde manier verder te gaan met focussen op coöperatie en het doen van een persoonlijk appel op de staleigenaar. De militair reflecteert op zijn strategie, waarbij hij

zich afvraagt of hij zelf nog in staat is om te mentaliseren en of de staleigenaar dat nog kan. Is dit voor één van beiden niet het geval, dan heeft verdergaan op de inhoud niet veel zin en moet de focus eerst komen te liggen op het reguleren van de ontstane emoties. Daarna kan, afhankelijk van de mate van regulatie, de focus weer op coöperatie en persoonlijk appel komen te liggen, of aangepast worden naar justification of consultation (waarbij er minder gebruik wordt gemaakt van de bestaande vriendelijke relatie).

Switch

Wanneer de militair heeft gekozen eerst de emoties te reguleren, is het belangrijk hoe emotioneel de staleigenaar is. Hoe emotioneler, hoe meer moeite het zal kosten om de emotie te temperen. Het valideren van de ontstane

(negatieve) gevoelens staat centraal. Dat betekent vooral luisteren en de gevoelens van de ander erkennen, zonder over eigen grenzen heen te gaan of schuld te hoeven bekennen. Als iemand alleen maar neigt naar boos of beledigd zijn, kunnen simpeler dingen helpen, zoals het maken van een grapje, aangeven dat het niet zo bedoeld was of een hand op de schouder leggen als teken van goede bedoelingen of ter geruststelling.

De switch naar het gebruik van andere gedragsbeïnvloedingsstijlen kan plaatsvinden door even op te staan, een beweging te maken, expliciet aan te geven dat er nog een ander argument is of door even stil te zijn en niet te reageren. Overigens zal door de boosheid van de stal-eigenaar de mate van perspectief nemen bij de militair zijn afgenomen, waardoor de switch van focus op de goede relatie naar een meer rationele beïnvloedingsstijl vrij vanzelf zal gaan. Het verkrijgen van de informatie via een rationele beïnvloedingsstijl kan echter wel minder effectief zijn, omdat het geven van informatie in dat geval ofwel uit angst of opportunisme voortkomt. Elk deel van de informatie dat wordt gegeven, wordt namelijk afgewogen tegen de opbrengst. Bij het toepassen van een relationele beïnvloedingsstijl daarentegen komt de stal-eigenaar meer vanuit intrinsieke motivatie – en minder gebruikmakend van een kosten-baten-analyse – met informatie.

Training in het gebruik van het SRS-schema

Om het SRS-schema in de praktijk goed te kunnen toepassen, kunnen bovenstaande en andere casussen geoefend worden in training. Verschillende onderdelen kunnen eerst afzonderlijk worden getraind en daarna in combinatie. Het is essentieel juist onder (cognitieve) druk te oefenen, omdat dan pas de echte uitdaging van Stop, Reflect en Switch ontstaat.

Ten slotte

Veel van de onderdelen van het SRS-schema lijken voor de hand te liggen, maar blijken tijdens actie toch lastig in te zetten. Hoewel er in sociale interactie veel afhangt van specifieke

Militairen hebben meta-cognitieve vaardigheden nodig om effectief te kunnen beïnvloeden in een-op-eeninteracties

omstandigheden – en gedragsbeïnvloeding dus maatwerk is – kunnen *drills* voor sociale interactie en gedragsbeïnvloeding wel degelijk helpen, als ze maar ruimte laten voor flexibiliteit en interpretatie.

Het SRS-schema is niet het enige schema dat kan helpen bij het structureren en praktisch toepasbaar maken van meta-cognitieve vaardigheden. Wel is het specifiek ontwikkeld voor een militaire context. In het onderwijs wordt de vergelijkbare Stop-Denk-Doe-methode toegepast voor impulscontrole.²⁷ Dergelijke schema's helpen om in situaties met cognitieve druk toch vaardig te zijn in interactie en beïnvloeding. Ook kunnen de schema's een uitgangspunt zijn om de zo moeilijk te meten effectiviteit van gedragsbeïnvloedingsacties te bepalen.

Het investeren in de meta-cognitieve vaardigheden van militairen, nodig voor sociale interactie en effectieve beïnvloeding, blijft essentieel om de effectiviteit van het landoptreden te waarborgen en versterken. Zelfs in *full combat*-operaties komen deze vaardigheden van pas, omdat voorafgaand aan fysieke gevechten vaak gesprekken met de lokale bevolking nodig zijn om informatie te verkrijgen. Een versterkte aandacht voor beïnvloeding in het psychologische domein en het inzetten van sociale interactie als middel om doelen te bereiken, zoals beschreven in de toekomstvisies van de landmacht en HCSS, is dan ook geen overbodige luxe. Meta-cognitieve vaardigheden zijn daarin een belangrijke schakel. ■

27 B.W. Camp en M.A.S. Bash, *Think Aloud: Increasing Social and Cognitive Skills-A Problem-Solving Program for Children, Classroom Program, Grades 1-2* (Champaign, Research Press, 1985).

In deze *Militaire Spectator* is plaatsgemaakt voor een gastcolumn. Majoor K.A. Alderliesten schrijft over de vele specialismen binnen een kleine krijgsmacht. De redactie van de *Militaire Spectator* biedt lezers de mogelijkheid een gastcolumn te schrijven van maximaal duizend woorden. Het thema is vrij, maar moet passen in de formule van het tijdschrift. Een gastcolumn bevat een relevante boodschap voor de

lezers, een gefundeerde eigen mening en juiste en verifieerbare feiten in een logisch opgebouwd betoog. U kunt uw gastcolumn sturen naar de bureauredactie (zie colofon) of aanbieden via de website. De redactie wacht uw bijdrage met belangstelling af.

De hoofdredacteur

Maurits, waar ben je?

Majoor K.A. Alderliesten

Op dit moment is er heel veel in beweging binnen de krijgsmacht. Het beschikbaar komen van meer geld en de heroriëntatie op het campagnethema Major Combat leidt tot ijverige plannenmakerij op diverse stafniveaus. Staven van gecentraliseerde eenheden hebben hierin de hoofdprijs: zij moeten in alle verschillende plannen hun specialisme proberen in te passen, rekening houdend met de ontwikkelingen binnen de te steunen eenheden en de ontwikkelingen op hun eigen vakgebied.

Een generieke bijdrage past hier allang niet meer, want iedere eenheid heeft specifieke wijzen van optreden, is anders georganiseerd en werkt met andere middelen. De 13e Lichte Brigade is zich aan het omvormen naar een medium-infanteriebrigade met zware wielvoertuigen, de 43e Gemechaniseerde Brigade naar een zware infanteriebrigade met zware gevechtsvoertuigen en de 11e Luchtmobiele Brigade ontwikkelt, naast de reguliere luchtmobiele capaciteit, specialistische capaciteit ter ondersteuning van het KCT. Het KCT zelf werkt aan specifieke eigen capaciteiten ter ondersteuning van hun speciale operaties. Ook NLMARFOR is in het kader van de Amphibious Taskgroep 2020 (ATG2020) de steun van *enabling*-capaciteit aan het herbeziën en het Operationeel Ondersteunings Commando Land is het divisie-troepenconcept aan het herontdekken. Daarnaast worden specialistische capaciteiten zoals C-UAS, C-IED, cyber en civiel-militaire interactie verder doorontwikkeld.

Een Leatherman-achtig apparaatje

Mijn verbazing over deze diversiteit groeit met de dag. Hoe kan het dat een kleiner geworden krijgsmacht zoveel specialismen heeft ontwikkeld? Ik moest denken aan een multi-tooltje dat ik ooit gekregen heb, een klein Leatherman-achtig apparaatje van een paar centimeter groot. Alle basisopties zitten er wel op, maar het is zo klein dat je er niets mee kunt. Een gedachte die me niet meer loslaat als het gaat over onze krijgsmacht: veelzijdig inzetbaar, maar zo klein dat we niets meer écht kunnen. De brigades hebben te weinig manoeuvre-capaciteit om binnen het campagnethema Major Combat als brigade effectief te kunnen opereren. Daarnaast is het onmogelijk geworden om de ambitie van de krijgsmacht om een bataljons-taakgroep langdurig in te zetten, waar te maken zonder de manoeuvrebataljons overhoop te gooien. Voor het langdurig volhouden van operaties zijn namelijk vier min of meer identieke eenheden nodig. Op dit moment zijn binnen de krijgsmacht geen vier vergelijkbare eenheden van bataljonsgrootte te vinden. Daar komt nog bij dat de capaciteit van de ondersteunende eenheden ruimschoots ontoereikend is om alle gevechtseenheden te kunnen steunen.

De meest verbazingwekkende en frustrerende trend is dat alle eenheden zélf hun operationele concepten uitwerken, organisaties aanpassen en materieelbehoeften formuleren. Als deze lijn wordt doorgezet is binnenkort geen concept meer hetzelfde, is elke eenheid anders

georganiseerd en beschikt elke eenheid over ander materieel. Hierin zit bovendien een vicieuze cirkel. Doordat elke eenheid anders is, kennen de bovenliggende commandanten, staven en expertisecentra de specifieke capaciteiten en wijzen van optreden van de onderliggende eenheden steeds minder. Hierdoor worden ze meer en meer afhankelijk van de input van deze eenheden. De integrale visie en inhoudelijke sturing ontbreekt hierdoor en beperkt zich veelal tot regie op cijfers en budgetten.

Helaas heeft deze trend nog meer bijwerkingen. De gemiddelde staf van brigadegrootte is nauwelijks nog aan het trainen voor het plannen en uitvoeren van gevechtsoperaties. Deze staven zijn druk met het schrijven van operationele concepten, reorganisatiedocumenten en materieelbehoeften. En als ze een oefening houden zijn deze staven druk met het coördineren met alle gecentraliseerde gevechtssteunen en gevechtsondersteunende eenheden, die op de een of andere wijze moeten bijdragen aan de oefening.

Bovenstaande zorgt er ten langen leste voor dat de eenheid van opvatting, eenheid van commandovoering, interoperabiliteit en communicatie sneuvelt voordat we daadwerkelijk aan een operatie binnen Major Combat zijn begonnen.

Organisatie

De laatste weken moet ik steeds meer denken aan Maurits van Oranje, de prins aan wie de ingrijpende legerhervormingen van het Staatse leger in de 16e en 17e eeuw worden toegeschreven. Deze legerhervormingen maakten het kleine Staatse leger effectief tegen de Spaanse grootmacht. Maurits investeerde veel in organisatie, scholing en tactiek. Zo werd onder meer het 'landknechtswezen' afgeschaft. In dit systeem bepaalden commandanten zelf hun slagorde. Hierdoor was er een grote diversiteit aan eenheden en was feitelijk geen eenheid hetzelfde. Bovendien liet Maurits eenheden veelvuldig bepaalde manoeuvres uitvoeren, gebruikmakend van een vernieuwde,

duidelijke commandotaal (zowel mondeling als met signalen) om zo het manoeuvreren en de communicatie op het gevechtveld te verbeteren. Daarnaast voerde Maurits een standaardisatie door. Door eenheden uit te rusten met dezelfde type wapensystemen verbeterde het voortzettingsvermogen van het Staatse leger enorm, want het hoefde veel minder verschillende munitietypen en onderdelen mee te voeren. Ten slotte investeerde prins Maurits in tijdige en voldoende uitbetaling van soldij om zo het muiten van de troepen te voorkomen.

Van oefeningen tot arbeidsvoorwaarden

Waar prins Maurits het systeem van landknechtswezen afschafte om zo uniformiteit in de gelederen te brengen, laat onze krijgsmacht (noodgedwongen) steeds meer initiatief en vrijheid aan lagere commandanten om zelf de organisatie en bijbehorende middelen te bepalen. Waar Maurits goed had gezien dat het veelvuldig beoefenen van manoeuvres essentieel is om succesvol te zijn op het gevechtveld, oefenen onze (brigade)staven juist veel minder dan decennia geleden, terwijl de onbekendheid met de vele specialismen waarover ze beschikken juist groter is geworden. Waar Maurits de diversiteit aan wapens, munitiesoorten en onderdelen verkleinde, zorgt de groeiende diversiteit binnen onze krijgsmacht voor een verveelvoudiging van de typen wapensystemen en de bijbehorende logistieke ketens. En is het te gemakkelijk om een link te leggen tussen Maurits' investering in het tijdig uitbetalen van soldij en de problemen van onze krijgsmacht om een goed arbeidsvoorwaardenakkoord af te sluiten?

Met weemoed denk ik terug aan onze nationale trots, de jonge, succesvolle Maurits, prins van Oranje. Aan de veldtochten die hij als ambitieuze twintiger hield in de jaren 90 van de 16e eeuw. Wie kent niet '1600, Slag bij Nieuwpoort'? Zijn legerhervormingen gaven vaak de doorslag tegen de Spaanse troepen.

Onbewust kijk ik naar de commandanten en leiders van onze krijgsmacht. Maurits, waar ben je? ■

Asymmetrische oorlogvoering

Drs. Frans Matser - publicist

De jaren 80 was de tijd van de grote oefeningen op de Noord-Duitse laagvlakte. Met tienduizenden zwermden de dienstplichtige NAVO-soldaten met hun Leopard-tanks, YPR's en Land Rovers uit over het platteland om het vertragend gevecht te beoefenen. De acceptatie van al die overlast door de lokale bevolking was doorgaans goed. Het merendeel van de Duitsers was nog getuige geweest van (en niet te vergeten deelnemer aan) de Tweede Wereldoorlog en had een schuldgevoel zo groot als een olifant. Bovendien knepen ze hem behoorlijk voor de talrijke Warschaupact-divisies die slechts tien kilometer verderop in de startblokken stonden.

Ik was artillerist LSO en voor een grote oefening een paar weken uitgeleend aan een infanteriebataljon. Wij zaten midden in het vertragend gevecht. Zoals gebruikelijk trad het bataljon op met twee commandoposten, die over elkaar springend beurtelings het gevecht leidden. Het idee was simpel. Om de kwetsbaarheid voor artillerie en luchtaanvallen te verminderen moest de commandopost van een bataljon veelvuldig verplaatsen. Ik was tijdens een dergelijke verplaatsing met mijn Land Rover, samen met de overige voertuigen van de CP, op weg naar een nieuwe locatie, die door de bataljonsadjutant was verkend.

Meestal waren dit grote boerderijen. Normaliter belde de adjudant dan even aan bij de betrokken boer, maar dit keer had hij niemand thuis

getroffen, dus de komst van een tiental rups- en wielvoertuigen was voor de bewoner nog een verrassing. Dit was in die tijd niet ongebruikelijk en had in mijn (ruime) ervaring nog nooit tot problemen geleid. Soms kwam de boer even vragen of we wilden oppassen en bijvoorbeeld geen rupsvoertuigen plaatsen op een bepaald deel van het erf, omdat daar een gierput lag. Soms had een boer ook andere verzoeken, bijvoorbeeld dat we even door een aardappelveldje reden waar door vocht of juist droogte de oogst tegen dreigde te vallen. De vergoeding van de schadecommissaris kon dan zijn dag ook weer goedmaken en compenseren voor het ongemak. Kortom, alles verliep meestal in goede harmonie. We arriveerden op de nieuwe locatie en mijn Land Rover werd door de adjudant netjes half onder een overkapping geloodst. Ik droeg mijn chauffeur op om het voertuig te camoufleren en ging zelf even op verkenning om te kijken waar de rest van de CP stond.

Op het erf liet zich nog steeds niemand zien. Het was er schoon en er stonden geen landbouwwerktuigen. Een steelse blik door het raam liet een zeer luxueus en modern ingerichte woning zien, die was ondergebracht in een oude, fraai gerestaureerde boerderij. Alle schuren en bijgebouwen zaten strak in de verf en waren hermetisch afgesloten. De bewoner was geen boer maar een – zo te zien vermogend – persoon die van zijn privacy hield en daarom op het dunbevolkte platteland was neergestreken.

Een half uurtje later werd mijn vermoeden bevestigd toen een glanzende witte Mercedes met hoge snelheid het erf opreed en met piepende remmen naast de YPR tot stilstand kwam. De chauffeur, een man van een jaar of veertig, stapte uit en beende met grote, driftige stappen naar de ingang van de woning, de adjudant negerend die op hem afstapte om even kennis te maken. De deur viel met een klap achter hem dicht.

Daarna gebeurden er twee dingen. Als eerste draaide een grote, donkerblauwe KP-wagen het erf op. Deze kwam naast de Mercedes tot stilstand en de achterdeur zwaaide open. Uit de wagen stapte de leider van de oefening: de divisiecommandant. Hij werd gereden door een marechaussee van de BSB. Alle generaals hadden in verband met de dreiging van aanslagen door de Rote Armee Fraktion zo'n 'oppasser' meegekregen, had ik ergens gehoord.¹ De plaatsvervangend bataljonscommandant klom onmiddellijk uit zijn voertuig om de generaal te ontvangen, omdat generaals in dit soort situaties meestal slecht bestand zijn tegen genegeerd worden.

Direct daarna vloog de deur van de boerderij open en stormde de bewoner naar buiten, met in zijn rechterhand een dubbelloops jachtgeweer en in zijn linkerhand een jerrycan met benzine. Hij schreeuwde: 'Raus! Alle weg! Und schnell!', of woorden van gelijke strekking. Het was iedereen duidelijk dat hij ons bezoek niet op prijs stelde. Nog voor iemand kon reageren, goot hij een deel van de inhoud van de jerrycan over de dichtstbijzijnde YPR heen. Daarna haalde hij een aansteker uit zijn zak. Tegenover de compleet verbouwede bataljonsadjutant – die het dichtst bij stond – herhaalde hij daarna op dezelfde krachtige toon zijn 'verzoek'.

We stonden daar met pakweg vijftien tot de tanden gewapende militairen, maar niemand had scherpe patronen. Ja, misschien de BSB'er, maar zeker weten deed ik dat natuurlijk niet. Ik had het sterke vermoeden dat het jachtgeweer wel met scherp geladen was. In de YPR zaten de chauffeur, een boordschutter en ook

nog enkele onderofficieren die het radioverkeer bewaakten. Als het voertuig zou worden aangestoken, zouden er zeker gewonden vallen, zoniet erger. Wat wij moesten doen als een ontplooid tankregiment op ons afkwam was iedereen duidelijk, maar over deze situatie stond niets in de gevechtshandleiding! Goede raad was duur.

Het bleef enkele seconden doodstil. Daarna gebeurde wat er altijd gebeurt in dit soort situaties: de adjudant keek vragend naar de PBC, en de PBC keek naar de generaal. Die leek zijn stem te hebben verloren. De generaal was klein van stuk en zag er, onder zijn pet met rode band, behoorlijk geschrokken uit. De BSB'er fluisterde wat in zijn oor en de generaal nam snel plaats in zijn auto. De marechaussee klom zo mogelijk nog sneller achter het stuur en begon het voertuig te draaien. De Duitser pakte onder-tussen met zijn linkerhand een forse klinker op en gooide die met grote kracht door de voorruit van de KP-wagen. Hij miste het hoofd van de chauffeur op een haar na. Met een grote dot gas stootte de beschadigde KP van het erf, ons in verwarring achterlatend.

De PBC had ook een besluit genomen en riep: 'Inpakken en wegwezen'. En sneller dan ooit tevoren verliet de CP de fraaie locatie. Ik was een van de laatste die wegreed en zag de bewoner staan, woeste overwinninggebaren makend met zijn geweer.

Ik ben benieuwd of de generaal later nog vaak anekdotes over deze veldslag heeft verteld. Wel heb ik later weten te achterhalen dat er nooit aangifte is gedaan. Wij hadden het waarschijnlijk te druk met het verslaan van een Warschau-pact-divisie! Asymmetrische oorlogvoering kwam bij de landmacht pas veel later (weer) in beeld. ■

1 De door Andreas Baader, Gudrun Ensslin en Ulrike Meinhof opgerichte links-extremistische RAF pleegde in Duitsland van 1970 tot begin jaren 90 aanslagen op staatsinstellingen en vooraanstaande personen.

Impressies uit Berlijn, Parijs en Londen

De Hogere Defensie Vorming (HDV) is een masteropleiding bedoeld voor carrière-professionals met ongeveer 15-20 jaar werkervaring en maakt deel uit van de Nederlandse Defensie Academie. De HDV bereidt geselecteerde hoofdofficieren voor op hogere leidinggevende en staffuncties bij Defensie, internationale staven en interdepartementale samenwerkingsverbanden. Ook burgermedewerkers gelijkgesteld aan hoofdofficieren kunnen de HDV volgen. De opleiding is een essentieel onderdeel van het management development-traject bij de Nederlandse krijgsmacht en het ministerie van Defensie.

In het najaar van 2018 kreeg de HDV bij heraccreditatie een uitstekende beoordeling van de instantie die de kwaliteit van hoger onderwijs beoordeelt en mag de eerstkomende zes jaar de titel Executive Master of Security and Defence aan geslaagde studenten verlenen. De HDV scoorde op negen van de elf beoordelingscriteria 'goed'.

In augustus 2018 trad de vijftiende leergang van de HDV (HDV-15) aan. In november maakten de studenten van HDV-15 studiereizen als onderdeel van de module Internationale Veiligheidsstudies. De 'ring van instabiliteit' rondom Europa en het NAVO-grondgebied is

nader bestudeerd. Opgesplitst in drie groepen bezochten studenten Berlijn, Parijs of Londen. Zij onderzochten daar hoe de drie grootste Europese landen omgaan met de Europese veiligheidsstructuur voor de middellange termijn, de eerstkomende 3 tot 5 jaar. De studenten spraken met militairen, diplomaten, ambtenaren, zakenmensen, journalisten en vertegenwoordigers van denktanks.

Na afloop schreven alle studenten in maximaal drie uur een column over hun indrukken van de reis. De impressies uit Berlijn, Parijs en Londen volgen hierna.

Duitsland als gidsland voor een leger der Europeanen

Majoor M.D. de Pee – HDV-15

De veiligheidsstructuur van Europa is aan verandering toe. De militaire macht van Europa is momenteel een van de zwakste punten. Ik beperk me in deze column primair tot de militaire aspecten van die veiligheids-

structuur, het 'Europese leger' en welke rol Duitsland de komende jaren speelt bij het vormgeven van dat leger. De Duitse benadering is de komende jaren de sleutel tot meer integratie en versterking van militaire

capaciteiten, waarbij niet gekozen wordt voor een Europees leger, maar voor een leger van Europese naties. Duitsland zal daarbij de komende jaren als gidsland dienen.

Het einde van de geschiedenis...

Tijdens de jaren na de val van de Berlijnse Muur leek de wereld 'af'. De bipolaire geopolitiek maakte plaats voor een unipolaire wereldorde, waarbij het westerse liberale en kapitalistische model wereldwijd werd omarmd. 'Het einde van de geschiedenis', met de westerse liberale democratie als uiteindelijke vorm van menselijk bestuur, schreef Francis Fukuyama in 1992. Internationale en regionale instituties en (handels)akkoorden zorgden voor veiligheid, verbinding en stabiliteit.

De kaarten zijn echter opnieuw geschud. Een krantenlezer die na een winterslaap van 25 jaar vandaag wakker zou worden, heeft meer dan één kop koffie nodig om de schok te verwerken als hij zijn krant openslaat. De Verenigde Staten zien de wereld onder leiding van president Trump meer en meer als een *zero-sum game*. Onder het mom van America First zegt de VS akkoorden op en worden zelfs bevriende coalities openlijk bekritiseerd en aangevallen. China lijkt het zeventiende-eeuwse Europese mercantilisme te hebben afgestoft en bouwt aan zijn eigen 'liberale' wereldorde op communistische leest, waarbij staat en markt sterk verweven zijn in een queeste naar meer macht.

Terrorisme en moslimfundamentalisme ontwrichten het Midden-Oosten. Onstabiele landen in Midden- en Noord-Afrika veroorzaken vluchtelingenstromen die vooral Zuid- en Oost-Europa onder druk zetten. Rusland roert zich aan de randen van Europa en vormt – in ieder geval in de westerse perceptie – een steeds grotere bedreiging. En dat is nog maar een greep uit alle geopolitieke trends, terwijl het schip Europa ondertussen nagenoeg stuurloos rondobbelt op deze woelige wereldzee.

Boeterente op het vredesdividend

Renderend op het vredesdividend bouwde Europa de afgelopen decennia vooral aan een economische unie. Open grenzen, vrij verkeer

van personen en goederen en een gemeenschappelijke munt. In een liberale wereldorde gaf dit Europa tamelijk veel geopolitieke macht. Het was dan ook niet nodig om grotere stappen te zetten op overige (diplomatieke, informatie- en militaire) machtsgebieden. Op militair vlak leunde Europa sterk op de VS. De tanden van Europa zijn, kortom, vooral financieel. De Europese Commissie is zich hiervan bewust. In 2017 concludeerde zij dat het zijn van een *soft power* niet langer genoeg is als brute kracht het wint van regels.

Europa dient dus weer tanden krijgen. De oude structuren zijn onvoldoende, waarbij vooral de kritische houding van de VS ten aanzien van de NAVO aanleiding is om met een Europees antwoord te komen. Met het aankomende vertrek van het Verenigd Koninkrijk uit de EU wordt vooral naar Duitsland en Frankrijk gekeken voor een antwoord op die vraag. Frankrijk is onder leiding van president Macron een groot voorstander van een Europees leger met een meer expeditionaire focus, is pleitbezorger voor meer Europese strategische autonomie en geeft onder meer met het European Intervention Initiative (EI2) al voorzichtig invulling aan deze ambitie. Duitsland is terughoudender, blijft de NAVO zien als hoeksteen van de Europese veiligheidsarchitectuur en ziet vooral brood in het opbouwen van Europese militaire capaciteiten die compatibel zijn met de defensieve postuur van de NAVO en wellicht in ad-hoc-coalities kunnen samenwerken op andere thema's. Duitsland pleit daarbij feitelijk voor een leger van Europese naties; een belangrijk nuanceverschil met de Franse benadering.

Een Europees leger of een leger van Europese naties?

De weg naar zoets als een Europees leger wordt bepaald door de nationale politiek van de verschillende lidstaten. Europa is echter sterk verdeeld. De centraal gelegen landen liggen relatief veilig en hebben daardoor vooral aandacht voor het bevorderen van de internationale rechtsorde, vaak in samenwerking met de VS. De zuidelijke landen, met Italië en Griekenland voorop, zien de illegale immigratie

vanuit Afrika als grootste bedreiging. De oostelijke lidstaten kijken daarentegen met argusogen naar Rusland en de hybride dreiging die van dat land uitgaat richting de Baltische staten, Oekraïne en Polen.

Grosso modo zijn de belangen dermate verschillend dat een daadwerkelijk Europees leger op korte termijn ondenkbaar is, ook vanwege een gedeelte soevereiniteit dat de lidstaten moeten afdragen. Daarnaast maakt het VK binnenkort vanwege de Brexit geen deel meer uit van de EU, en dat is een gemis voor de Europese veiligheidsstructuur. Het VK heeft een groot militair instrument, dat na de Brexit geen deel gaat uitmaken van een mogelijk EU-leger. Kortom, op de langere termijn is een Europees leger wellicht een mooie ambitie, maar gezien de verdeeldheid binnen Europa is het op de korte termijn niet haalbaar.

Duitsland als gidsland

In Duitsland heeft het trauma van de nazi-dictatuur vandaag de dag nog steeds een grote invloed op het politieke en militaire denken. Duitsland ziet een *rule-based* internationale orde als een groot goed, is terughoudend met expeditionaire militaire inzet en heeft een rotsvast vertrouwen in de westerse democratische waarden. Vanuit die grondhouding kan Duitsland de komende jaren als gidsland dienen. En dit is vooral ook op economische macht gebaseerd.

Op de eerste plaats kan Duitsland door zijn houding verbindend werken. Waar Frankrijk naar voren leunt en daarmee mogelijk landen verliest, geeft de voorzichtige houding van Duitsland ruimte voor landen om meer samen te werken en nationale debatten te voeren over meer Europese militaire integratie. Overigens,

de Duitse houding staat niet per se haaks op die van Frankrijk: ze delen de ambitie voor een Europees leger, maar dan vooral als stip op de horizon. De Duitse houding werkt ook verbindend op de trans-Atlantische as. Waar Frankrijk spreekt over strategische autonomie voor Europa – een zwaar woord en gelet op het discours van de VS mogelijk zelfs provocerend – blijft Duitsland de NAVO steunen en onderkent het de noodzaak om meer bij te dragen aan de alliantie.

Op de tweede plaats kan de Duitse benadering inspirerend zijn voor deelgebieden in Europa. Duitsland zoekt immers vooral bottom-up-samenwerking. Hiervan zijn al meerdere succesvolle voorbeelden, waaronder het Duits-Nederlandse Legerkorps. Het is goed denkbaar dat dit voorbeeld in deelregio's van Europa gevolgd zal worden. Landen met een gedeelde problematiek, zoals grensbewaking, kunnen op laag niveau samenwerking zoeken en die later uitbouwen. Eigenlijk net zoals de EU is gegroeid. Die aanpak geeft de ruimte om te werken aan het opbouwen van de noodzakelijke commando-structuren, maar ook om het debat te voeren over de soevereiniteitsvraagstukken die ten grondslag liggen aan een (meer) Europees leger. Want net als de EU is ook een Europees leger niet in één dag gebouwd.

Ten slotte

Dat er een sterk Europees leger moet komen, staat gegeven de huidige mondiale veiligheids-situatie buiten kijf. Om dat te bereiken is eenheid tussen de lidstaten onontbeerlijk. Te grote stappen zetten richting een Europees leger bedreigt die eenheid. De Duitse benadering lijkt de sleutel tot succes: kleine stappen en bottom-up. Duitsland als gidsland voor een leger der Europeanen. ■

Met de Franse slag

LTZ1 drs. R. Samson – HDV-15

Deze column is ingegeven door de woorden van de Franse president Emmanuel Macron: ‘Nationalisme is verraad; verraad van patriotisme en verraad van alle morele waarden!’ De president sprak deze woorden bij de herdenking van de wapenstilstand aan het einde van de Eerste Wereldoorlog. Dit lijkt lang geleden, maar zoals Macron aangaf: in de wereldgeschiedenis is het slechts gisteren.

De Franse president staat niet alleen als hij de parallel trekt met WO I; oud-minister Joris Voorhoeve noemde in een artikel in *de Volkskrant* van 9 november de wereld anno 2018 net zo dynamisch en instabiel als vlak voor WO I. Als de president van Frankrijk en de voormalige minister van Defensie hiermee bedoelen dat gewapende strijd op de loer ligt, dan zijn dit nogal stevige uitspraken, vol ellende en nationalistisch geweld. Frankrijk heeft beide wereldoorlogen meegemaakt en is bepalend in het veiligheidsbeleid van Europa. Om dit te illustreren moeten we eerst kijken naar de spanningen, om vervolgens de rol van Frankrijk te bepalen.

Overeenkomsten met 1914

Een van de parallellen staat zeker overeind: de wereld is verdeeld geraakt in multipolariteit. Waar Francis Fukuyama in 1992 nog verkondigde dat de liberale orde had gewonnen, zien we dynamische ‘nieuwkomers’ als China, Turkije en Rusland nu openlijk de liberale wereldorde tartten. De Verenigde Staten reageren door terug te slaan met handelsbeperkingen, sancties of door strijdbare retoriek op Twitter. Wat decennialang leek op een ijzersterke band tussen West-Europa en de VS, blijkt een breekbare constructie. Openlijk trekt president Trump de waarde van de collectieve zelfverdediging binnen de NAVO in twijfel door op *Fox News* te beweren dat Montenegro het leven van Amerikaanse jongemannen niet waard is. Zijn slogan *America First* lijkt direct af te stammen van het isolationisme dat Amerika kenmerkte bij het uitbreken van WO I.

Net zoals in 1914 en 1940 lijkt Europa nu opnieuw het toneel te worden van een machtsstrijd tussen grootmachten die proberen hun invloedssfeer uit te breiden. In 1914 stonden de As-mogendheden tegenover de geallieerden uit Frankrijk, Engeland en uiteindelijk de VS. In 1940 en daarna namen de Duitsers en Japanners het op tegen wederom de Fransen, Britten en Amerikanen en ook de Sovjet-Unie.

Tegenwoordig zijn de kemphanen afkomstig uit Moskou, Peking en Washington, maar laten ook opkomende naties van zich horen. Uit Ankara klinken nationalistische geluiden en zelfs in Brazilië is een nieuwe president gekozen die ‘de Trump-in-de-tropen’ wordt genoemd.

De Engelse filosoof Thomas Hobbes beschreef enkele eeuwen geleden al het bijbelse zee-monster Leviathan, een metafoor voor een staat met enorme macht. Deze Leviathan van Hobbes is terug en deze nieuwe generatie leiders laat van zich horen. In zowel Turkije, Rusland als China worden stappen gezet om macht verder te concentreren bij het centrale leiderschap en alle vormen van oppositie monddood te maken. Zoals Hobbes al voorspelde in de 17e eeuw: ‘The solution is to create a power, a terrifying power, that will enforce the agreements by punishing those who do not keep their agreements’. De militairen, docenten en ambtenaren in Istanbul, de journalisten in Moskou en dissidenten in Peking kunnen hierover meepraten. Vooral nog lijkt ‘het Westen’ gevrijwaard van deze macht, maar ook president Trump duldt intern weinig tegenspraak.

Gebaseerd op deze observaties en het gegeven dat de bevolkingen van landen als Rusland, China, Turkije en misschien ook de VS pal achter hun Leviathan gaan staan, lijkt een parallel met 1914 terecht. Maar Frankrijk neemt in deze tijd een bijzondere positie in. Niet alleen richt het zich op multilateralisme in een tijd waarin het erop lijkt dat ieder voor zich gaat, ook appelleert de Franse president aan een genuanceerd wereldbeeld. Hij

verwoordt het politieke middenveld, dat waardeert hoe ver internationale samenwerking ons heeft gebracht. Dit brengt mij bij de verschillen met 1914.

Verschillen met 1914

De Franse buitenlandpolitiek en het veiligheidsbeleid staan haaks op de ontwikkelingen die ik hiervoor heb geschetst. In tegenstelling tot de Leviathans benadrukt Parijs de verschillen met 1914: wederzijdse economische afhankelijkheid, gemeenschappelijke geschiedenis, dreiging van terrorisme die de grootmachten verbindt en de aanwezigheid van talloze internationale verdragen en organisaties die coördinatie mogelijk maken. Het veiligheidsbeleid van de Fransen is er dan ook niet op gericht om elkaar als dreiging te zien, maar om de banden te versterken en samen mondiale uitdagingen aan te gaan. Centraal binnen dit beleid ziet Macron een militair sterk Frankrijk, met een eigen nucleaire afschrikking, de Force de Frappe, en een onafhankelijke strategie, zeker niet gedictieerd door de VS.

Het grootste verschil met 1914 hier is evident: waar in beide wereldoorlogen Duitsers en Fransen lijnrecht tegenover elkaar stonden, zijn zij nu de meest hechte tandem binnen Europa. Zowel Macron als bondskanselier Angela Merkel onderkent het gevaar van verhardende retoriek in de wereldpolitiek en probeert de scherpe kanten hiervan af te halen. Dat was in 1914 wel anders.

Om op dit internationaal-politieke toneel een rol van betekenis te spelen is Frankrijk zich er terdege van bewust dat het deel uitmaakt van Europa en dat enkel Europa als verenigde 'eenheid' voldoende gewicht in de schaal kan werpen om de Leviathans uit Peking, Moskou en Washington in evenwicht te houden en zodoende een herhaling van 1914 te voorkomen.

De rol van Frankrijk in de Europese veiligheidsstructuur

President Macron is duidelijk over de rol van Frankrijk in dit verenigd Europa: Frankrijk onderkent de rol van de NAVO bij de bescherming van de soevereiniteit van de lidstaten en

onderschrijft het belang van de EU als het gaat om het vormen van een sterke economische en militaire eenheid die de belangen van het continent behartigen, maar wil ook een eigen koers kunnen varen in de mondiale politiek. Samengevat: er is een rol voor de EU en voor de NAVO, maar ook voor Europa als supermacht.

Kenmerk van een dergelijke supermacht is in de eerste plaats voldoende militaire kracht om anderen te laten heroverwegen openlijk geweld te gebruiken. De Franse doctrine voorziet hierin met de Force de Frappe. Daarnaast moet een supermacht beschikken over voldoende *power projection*-capaciteit. De Fransen toonden deze capaciteit in 2012 toen jihadistische troepen de hoofdstad van Mali bedreigden. De Fransen startten Operatie Serval en hebben tot op heden meer dan 4.000 militairen gestationeerd in Mali. Tot slot moet een supermacht economische instrumenten in kunnen zetten om haar positie te verdedigen en anderen te beïnvloeden. De Fransen zoeken deze machtsinstrumenten voornamelijk via de kanalen van het Europese gemeenschappelijke buitenland- en veiligheidsbeleid.

Afsluitend

De bovenstaande lijst is verre van compleet, maar als afschrikking, *power projection* en economische macht centraal staan, dan is er nog steeds een aantal bedreigingen waar de Fransen mee worden geconfronteerd. Zo baart de Brexit de Fransen grote zorgen. Zowel op het gebied van *power projection* als economische macht vormt het uitreden van de Britten een zware aderlating. De Britten en Fransen delen een assertieve houding wat betreft interventie in het buitenland en de Britse economie maakt een substantieel deel uit van de Europese economie.

Tevens is de houding van Berlijn een zorg voor de vooruitstrevende president Macron. De Duitsers blijven terughoudend rond de status van supermacht. Daarom zal de Europese supermacht de komende jaren moeten leunen op de strategie uit Parijs. De vraag is of de rest van Europa zich kan verenigen met de Franse slag, of dat de Leviathans het weten op te slokken. ■

Nieuwe kansen en een nieuw Verenigd Koninkrijk

Majoor R. Verkuijl, MSc – HDV-15

Het Verenigd Koninkrijk is in verval. Dit lijkt een heel boude uitspraak, maar dat is niet zo. Afgelopen november was ik met een deel van de Hogere Defensie Vorming in Londen, waar we met tientallen mensen spraken over de staat van het land en hoe de komende jaren er uit zouden moeten zien. Als militair ben je natuurlijk vooral geïnteresseerd in de toekomstige rol van het land in de Europese veiligheidsstructuur, zeker als het om het VK gaat na de Brexit. De Brexit is namelijk veel meer dan het resultaat van een referendum. Het is het resultaat van falend beleid.

In Londen zagen we het zelf. Pak eens een trein of een stadsbus van het wereldberoemde centrum van de prachtige historische stad aan de Theems naar het noorden van het land, of naar een van de verder gelegen buitenwijken en je ziet het direct. De dure sportwagens en statige Rolls-Royces worden al snel ingeruild voor kleine Japanse stadsauto's en de onbetaalbare huizen bij het Hydepark zijn onherkenbaar in de duizenden grauwe rijtjeshuizen met afbladderende verf en schotels, een paar kilometer verderop. Het is overal en het is overduidelijk: een wereldmacht is het VK al lang niet meer.

De schuld van Europa

'De tegenstellingen tussen rijk en arm moesten uiteindelijk wel leiden tot een ontploffing', stelde Francis Ghilès, freelance journalist en werkzaam voor de prestigieuze Britse denktank The Institute for Statecraft. Die ontploffing kwam, ze was enorm, en we trillen nog steeds na. Voor de gewone man uit de afbladderende huizen, uit de auto-industrie en de visserij was het euvel duidelijk: het gaat niet goed met ons en dat is de schuld van Europa. De Brexit is daarmee een gegeven. Britse politici gebruikten

dat adagium over Europa al lang en maar wat graag. Als het goed ging waren zij verantwoordelijk en als het slecht ging was het Europa. En zo brak het eerste deel van de Europese Unie af. En het is nog niet klaar.

Waar Engeland meewarig toekeek toen de grootste Britse autobouwer Rover jaren geleden al in handen viel van het Japanse Honda en stijliconen Land Rover en Jaguar in 2008 in handen kwamen van het Indiase Tata, is het VK nu niet van plan om af te wachten wat er gebeurt na de Brexit. Bij het ministerie van Defensie was iedereen het er over eens: er verandert niets na de Brexit en we verleggen onze aandacht in Europa naar bi- en multilaterale samenwerkingen. Ik moest het ze nageven. Hoewel een aantal Britten zelf, of een familielid, *leave* stemden, is er nu ogenschijnlijk geen verdeeldheid meer, zo bleek tijdens een gesprek met Britse officieren en zakenlui in de prachtige, klassiek-ingerichte Army and Navy Club. Conservatiever kan het niet. Wat de Brexit ook brengt, op veiligheidsgebied verandert er niets, was het devies. Eerlijk is eerlijk, het klonk best overtuigend...

Maar het is niet waar. Op de laatste dag van de studiereis bezochten we de Joint Expeditionary Force (JEF), een samenwerkingsverband tussen het VK, Denemarken, Estland, Finland, Letland, Litouwen, Nederland, Noorwegen en Zweden. Vol overtuiging legden officieren uit dat deze coalitie van *like-minded* landen kan zorgen voor iets wat de NAVO niet kan: snelle besluitvorming en gegarandeerde professionaliteit, waar ook ter wereld. Een brevet van onvermogen voor het geheel van de NAVO.

Maar het is eigenlijk nog erger. De presentatie stelde duidelijk dat de groep om *obvious reasons*

niet verder kan groeien. Navraag leerde dat het er vooral om ging dat de coalitie niet zat te wachten op de trage Zuid-Europese landen. Een nagel aan de doodskist van de NAVO tekent zich af. Het VK leidt hier een coalitie die in geval van nood door de NAVO zal worden gevraagd snel in te grijpen als Rusland toch onverhoopt een Baltische staat binnenvalt. Dit verzoek zal de door de VS geleide NAVO in eerste instantie aan de JEF-landen richten vanwege tragere NAVO-partners als Italië, Spanje en Portugal. Ik schrok er echt van, vooral na de twijfelachtig vragende blik die ik kreeg toen ik dit vraagstuk bij de presenterende officier onder de aandacht bracht.

Nieuwe scheur

We staan op de rand van een nieuwe scheur. De studieweek in het VK stond in het teken van iets wat de Britten de *clubs within clubs* noemen. Bilaterale samenwerking en gelegenheids-coalities zoals de JEF zijn de toekomst in hun ogen. Ook als zo'n club serieuze militaire spelers zoals Duitsland en Polen niet bevat. Voor de Britten is dat vanzelfsprekend, maar dat zou het voor ons niet moeten zijn. Het vertrek van de Britten biedt kansen. Wij horen bij de club, net als Frankrijk, Duitsland, Italië, Turkije en Polen, die de nieuwe Europese veiligheidsstructuur vorm moeten gaan geven. De Britten niet. En dat mag best duidelijker worden.

Een onverhoopte inzet van de JEF bij een inval in Letland zal, met de wetenschap van nu, de besluitvorming daarna binnen de NAVO alleen maar meer vertragen. De Zuid-Europese landen zullen een eventuele besluitvorming dan alleen maar verder ophouden om een punt te maken van die eerdere genoemde buitensluiting. Puur materieel gezien is dat heel pijnlijk, omdat vooral naar het buitengesloten Polen zal worden gekeken voor het leveren van de verder heel zeldzame tanks om een verdediging in te richten. Gevoed door het goed geïnformeerde Rusland, zo verzekerde Ofer Fridman, schrijver van het boek *Russian Hybrid Warfare*, me in een

pub nabij King's College London, de universiteit waar hij aan verbonden is. In elke scheur zetten de Russen een wig om de delen verder uit elkaar te drijven.

En dat is dan ook de reden dat de rol van het VK in de Europese veiligheidsstructuur zo langzamerhand is uitgespeeld. Het is bekend dat een kat in het nauw rare sprongen maakt, maar het VK voert al langere tijd slechts een beleid – tegenwoordig de Fusion Doctrine genoemd – dat is gericht op het beschermen van de Britten, het brengen van welvaart en het uitoefenen van invloed in de hele wereld. De bewoners van de afbladderende huizen weten het inmiddels ook. Misschien was het toch niet de schuld van Europa dat het slecht ging, maar van de eigen politici. En die politici doen nu alles om niet terug te keren op de eigen schreden. In het binnenland, maar ook in het buitenland.

Een klassieke kuil

En daar moet Europa voor waken. Rusland is op zoek naar scheuren in coalities zoals de NAVO en de EU, en het nieuwe veiligheidsbeleid van het VK is een perfect middel om dat te bewerkstelligen. Een klassieke kuil die de Britten graven en waar partnerlanden vervolgens in kunnen vallen. De Brexit en de inspanningen van het VK om de gevolgen daarvan zo klein mogelijk te maken gaan de Europese Unie en de NAVO veel kosten.

Gaat het na de Brexit goed met het VK, dan werkt dat verdere exits in de hand. Gaat het slecht met het 'perfade Albion', dan zullen de inspanningen om op economisch en militair vlak coalities aan te gaan hetzelfde resultaat hebben. Het is een lose-losesituatie. En als je dat niet gelooft? Reis dan niet naar Londen, maar neem het vliegtuig naar Jeruzalem, Khartoum, Juba, New Delhi of Islamabad en aanschouw zelf de gevolgen van het buitenlandbeleid van het VK toen het eerder nog grote invloed had op het wereldtoneel. ■

Mythische moellah

Linda Polman

De Nederlandse journaliste Bette Dam publiceerde onlangs haar boek *Op zoek naar de vijand* over de jacht op Talibanleider moellah Omar. Hij en Osama bin Laden waren de belangrijkste vijanden in de War on Terror. Moellah Omar heeft zich aan westerlingen nooit vertoond en ook voor de meeste Afghanen was hij slechts een naam. Van het mysterie bestaat slechts een handvol foto's: een lange gestalte met een zwarte baard, zwarte tulband en een in gevechtshandelingen beschadigd rechteroog.

Moellah Omar en Bin Laden waren kameraden in de verzetsstrijd tegen de Russische bezetting van Afghanistan (1979-1989). De moellah zou zijn getrouwd met een dochter van Bin Laden en Bin Laden met een dochter van de moellah. Na de val van de Taliban in 2001 verdween de moellah. Volgens Amerikaanse inlichtingendiensten hield hij zich schuil in Afghanistan, maar journaliste Dam onthult dat hij zich jarenlang verstopte op loopafstand van de US Forward Operating Base Wolverine in de Afghaanse provincie Zabul, waar duizend Amerikaanse troepen gelegerd waren.

In haar speurtocht naar het levensverhaal van de moellah reisde Dam vijf jaar lang door Taliban-gebieden, ontmoette vrienden en relaties en interviewde tientallen Talibanleiders. Het verhaal waarmee ze herrees geeft een ander beeld dan dat de Amerikanen presenteerden, van de moellah als terroristische *mastermind*, uit op de ondergang van de VS. De moellah was wel altijd zuiver in de leer, schrijft ze. Onder zijn bewind werd de islamitische wet strikt geïmplementeerd: vrouwen hadden geen leven, homo's werden verpletterd onder bakstenen en hij gaf de orders om de boeddhabeelden van Bamiyan op te blazen. Maar Dam schrijft ook dat hij na de val van de Taliban klaar was om de beweging op te heffen en zich aan te sluiten bij

de door de VS geïnstalleerde regering-Karzai. Karzai ging akkoord en beloofde amnestie. Heel even was de oorlog in Afghanistan voorbij. Maar niet voor Washington, schrijft Dam. De moellah was een Bin Laden-knuffelaar en de Amerikaanse minister van Defensie Donald Rumsfeld eiste van Karzai dat hij het akkoord met de Taliban zou annuleren. Waarop de moellah onderdook.

Een kans op vrede was verknald. De oorlog duurt nu 18 jaar. Het Afghaanse volk heeft zich steeds meer afgekeerd van de allengs corruptere regering en ook van de Amerikanen en hun aanvallen op de burgerbevolking. Maar in het Amerikaanse narratief bleef de moellah het grootste obstakel naar de vrede. In werkelijkheid deelde hij na 2001 nauwelijks nog orders uit en keerde hij steeds meer in zichzelf. Hij sprak nauwelijks meer, had geen ambities meer, verfde alleen nog wel zijn grijzende baard met henna. In het voorjaar van 2013 werd hij ziek en lustte zijn soep niet meer. Op 23 april 2013 overleed hij. Die dag trok een hagelstorm over de woestijn van Zuid-Afghanistan. Dat was geen fabel, vertelt Dam. Een Amerikaans rapport meldt hagelschade aan 80 Amerikaanse helikopters op een landingsbaan in Kandahar op 23 april 2013.

De Taliban zowel als de Amerikanen hebben de onzichtbare, kwijnende Talibanleider gebruikt voor hun eigen strategische doelen: de Taliban hield zijn dood geheim en hield intussen de beweging bij elkaar onder het zogenaamde commando van een moellah van mythische proporties. De Amerikanen gebruikten de Talibanleider die onzichtbaar – en dood – was als rechtvaardiging om de oorlog voort te zetten. De belangrijkheid van de moellah ligt niet in wat hij daadwerkelijk deed, maar in wat hij voor beide partijen vertegenwoordigde, schrijft Bette Dam. ■

Willem van Oranje

De jonge prins als edelman en militair

Door Jeroen Punt en Louis Ph. Sloos

Zutphen (Walburg Pers) 2018

192 blz.

ISBN 9789462492875

€ 19,95

Vóór de uitbraak van de Nederlandse Opstand medio jaren 1560 was prins Willem van Oranje een trouwe dienaar van keizer Karel V en later van diens zoon koning Philips II. Hij mocht het prinsdom Orange alleen aanvaarden als erfenis omdat hij zich conformeerde aan de door de keizer gevoerde godsdienstpolitiek. Willems familie was luthers, maar hij vertrok toen als elfjarige jongen naar Brussel om daar verder rooms-katholiek te worden opgevoed. Hij leerde daar Latijn, Frans, Nederlands, Italiaans en Spaans, maar ook 'ridderlijke' vaardigheden als krijgskunst, het toernooi en de jacht. Op zijn zestiende nam hij voor het eerst deel aan een toernooi en op zijn achttiende pakte hij voor het eerst een prijs, die voor de meest hoffelijke ridder van het toernooi.

Kapitein-commandant

De zestiende eeuw was er een van centralisatie en staatsvorming. In navolging van de hertogen van Bourgondië probeerden de Habsburgse vorsten hun invloed te vergroten door de bron van de politieke en juridische macht op één punt te concentreren en vandaaruit op directieve wijze het hele territorium te bestrijken. Bureaucratie en

hofhouding namen hierdoor sterk in omvang toe. Voor hoge edellieden als Willem van Oranje, die veel bezittingen had in de Nederlanden, was het vanzelfsprekend zich naar het centrum van de politieke macht te begeven om daar in dienst van de landsheer carrière te maken. Zo werd Willem in 1551 kapitein-commandant van een nieuw op te zetten ruiterscompagnie.

Willem koos dus voor de oorlog, van oudsher het domein van de hoge adel. Er woedde al jaren een grote oorlog tussen Karel V, die koning was van Spanje en keizer van het Heilige Roomse Rijk, en koning Hendrik II van Frankrijk. De grens tussen Frankrijk en de Nederlanden vormde een van de belangrijke fronten in deze oorlog. Willem werd belast met de rekrutering en monsterring van nieuwe troepen. Aan het hoofd van zijn cavalerie-eenheid nam hij deel aan meerdere campagnes. Toen na de dood van de beruchte Gelderse legeraanvoerder Maarten van Rossum in 1555 een nieuwe opperbevelhebber werd benoemd, koos Karel V voorlopig voor Willem, omdat een andere meer voor de hand liggende kandidaat afwezig was. Dat de keizer voor Willem koos, zegt veel over zijn

geschiktheid voor deze functie. Karel negeerde namelijk een voor hem opgestelde lijst van 22 kandidaten, waar de pas 25-jarige prins van Oranje niet op had gestaan. Willems bevelhebberschap kenmerkte zich vervolgens door kundige behoedzaamheid, geheel in lijn met zijn voorzichtige, berekenende aard. In 1557 raakte Willem zijn positie kwijt aan een ervarener kandidaat, maar hij speelde als onderhandelaar wel een vooraanstaande rol in het sluiten van de belangrijke Vrede van Cateau-Cambrésis van 1559.

Ervaren en capabel

Ten tijde van het uitbreken van de Nederlandse Opstand was Willem de Zwijger zeker niet de onervaren en weinig doortastende militaire amateur waarvoor veel eerdere biografen hem hebben gehouden. Zij hebben zijn militaire loopbaan van de jaren 1550 vaak in slechts enkele zinnen afgedaan en hebben eigenlijk niet de vraag gesteld waarom keizer Karel in 1555 besloot juist Willem als opperbevelhebber in de Nederlanden aan te stellen. In hun oordeel zal ook hebben meegewogen dat Willem en zijn broers er na de aanvang van de Opstand niet in slaagden het leger van de hertog van Alva te verslaan of te verdrijven. Het beeld van Willem als militaire onbenul heeft er vervolgens ook toe geleid dat geschiedschrijvers van het Staatse leger vooral zijn zonen Maurits en Frederik-Hendrik hebben aangewezen als de militaire genieën uit het Huis van Oranje. Jeroen Punt en Louis Sloos, beiden conservator aan het Nationaal Militair Museum in Soesterberg, maken in dit boek echter overtuigend duidelijk hoe misplaatst dit beeld is. Willem was ervaren en – in ieder geval naar het oordeel van zijn politieke superieuren – capabel. Interessant genoeg is het ook Willem

geweest die met de publicatie van militaire reglementen een eerste aanzet heeft gegeven tot de organisatie van het Staatse leger.

Bevelhebbersstaf

Het boek van Punt en Sloos vormt niet alleen een effectieve correctie op een achterhaald historisch beeld, maar is daarnaast ook een prachtig geïllustreerde tentoonstellings-catalogus. In 2018 was het 450 jaar geleden dat de Tachtigjarige Oorlog uitbrak. Voor de NPO was dit bijvoorbeeld reden een televisieserie te creëren, maar ook tal van musea grepen dit herdenkingsjaar aan voor festiviteiten en tentoonstellingen. Het Nationaal Militair Museum heeft uit de eigen rijke collectie en die van tal van andere instellingen geput om

Willem van Oranje als jonge edelman en militair voor het voetlicht te brengen. Een absoluut hoogtepunt in dit overzicht van zestiende-eeuwse oorlogvoering en militaire cultuur vormt de bevelhebbersstaf die het Spaanse leger buitmaakte tijdens de Slag op de Mookerheide van 14 april 1574. Op de baton staat het wapen van de prins, wat lijkt te impliceren dat hij hem zelf overhandigde aan een Nederlandse bevelhebber, ofwel dat hij deze liet overhandigen. In 2017 kreeg koning Willem-Alexander de staf cadeau tijdens een staatsbezoek aan het Vaticaan. Sloos was de baton op het spoor gekomen in Spanje.

Punt en Sloos zijn er in geslaagd het beeld van de ‘vader des vaderlands’

op een belangrijk punt te corrigeren. Met dit in gedachten zouden historici in de toekomst kunnen gaan bekijken in hoeverre het Staatse leger voortbouwde op oudere structuren en in hoeverre het militair vernieuwend was, zoals zo vaak is gesteld. Hier en daar lijken de auteurs wel wat moeite te hebben gehad de verschillende objecten in de verhaallijn te plaatsen en door de vele kaderteksten moet de lezer af en toe doorbladeren om die lijn terug te vinden, maar dit zijn slechts kleine minpuntjes. Al met al een prachtig boek voor geïnteresseerden in militaire geschiedenis en het Huis van Oranje. ■

Dr. Gijs Rommelse, University of Leicester

Mededeling

The Royal Netherlands Society for Military Art and Science (KVBK) and the Netherlands Atlantic Association organize a meeting themed:

Security in Northern Europe

Speakers are Svein Efstjad (Norwegian Ministry of Defence), Jamie Shea (NATO) and Lieutenant General Martin Wijnen (Deputy Chief of Defence, Netherlands). The program's moderator is Han ten Broeke, Director of Political Affairs, the Hague Centre for Strategic Studies.

Date: Thursday 28 March 2019

Time: 17.00-17.30 hrs Registration
17.30-19.00 hrs Program
19.00-19.30 hrs Reception with drinks

Location: Auditorium Universiteit Leiden
(Campus Den Haag), Schouwburgstraat 2,
The Hague

Registration: via <https://www.atlcom.nl>

FOTOMANO

Vechten voor het beloofde land

Nederlanders in de Amerikaanse Burgeroorlog
(1861-1865)

Wim van de Giesen

Zutphen (Walburg Pers) 2018

192 blz.

ISBN 9789462493131

€ 19,95

Al een paar maanden is op Netflix de documentaireserie *Medal of Honor* populair. Zoals de titel laat raden gaat deze reeks over de bijzondere geschiedenissen van een select gezelschap Amerikaanse militairen die ooit deze hoogste dapperheidsonderscheiding ontvingen. Het betreft (in dit eerste seizoen) krijgsverrichtingen uit de Tweede Wereldoorlog, Korea, Vietnam en Afghanistan. De verhalen worden deels nagespeeld en deels naverteld door veteranen of familieleden, in context geplaatst door academici en van commentaar voorzien door bekende hedendaagse militairen als generaal b.d. David Petraeus.

In de rij van uitzonderlijke verhalen van *recipients* als sergeant Sylvester Antolak (WO 2), korporaal Hiroshi Miyamura (Korea) of sergeant Clinton Romesha (Afghanistan), had heel goed het militaire leven van Reinder Jilderts kunnen passen. Jilderts, in 1838 geboren in Stavoren en tot zijn 13e woonachtig in Hindelopen, was voor het avontuur geboren. In 1851 trok hij de wijde wereld in en ging varen. Uiteindelijk vestigde hij zich in de Verenigde Staten, in de havenstad Providence in de staat Rhode Island. De Friese

zeeman, die zich inmiddels James Burbank noemde, meldde zich in het voorjaar van 1861 vrijwillig voor de militaire dienst toen de staatkundige eenheid van zijn nieuwe vaderland werd bedreigd door de afscheiding van de Zuidelijke pro-slavernij staten. Tussen 1861 en 1865 vocht hij in diverse eenheden, te land en op het water, voor de strijdkrachten van de VS. Uiteindelijk zou hij in 1896 de Medal of Honor toegekend krijgen, voor heldendaden aan boord van de kanonneerboot *Commodore Perry* bij gevechten op de Blackwater-rivier in Noord-Carolina in 1862.

In de Amerikaanse Burgeroorlog, die honderdduizenden het leven kostte, en die breuklijnen blootlegde die tot op de dag van vandaag voortduren, vochten talrijke migranten uit Europa zoals Reinder Jilderts mee. Toen de oorlog in het voorjaar van 1861 uitbrak, riep de pas gekozen Republikeinse president Abraham Lincoln de mannen van het Noorden op zich als vrijwilliger te melden voor de strijd tegen de Zuidelijke secessionisten. Onder degenen die gehoor gaven aan deze *call to arms* waren honderden van oorsprong Nederlandse immigranten. Deze landverhuizers kwamen merendeels uit noordelijke staten als Michigan,

Wisconsin of Illinois. In mindere mate vochten er bovendien Nederlanders mee aan de kant van het rebellerende Zuiden. De wapenfeiten en ervaringen van deze *citizen-soldiers* zijn te boek gesteld in *Vechten voor het beloofde land. Nederlanders in de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865)* van Wim van de Giesen.

Historische en maatschappelijke context

De auteur voegt met dit boek een fascinerend hoofdstuk toe aan de militaire geschiedenis van Nederlanders overzee. Hij doorloopt de Amerikaanse Burgeroorlog chronologisch en plaatst daarbij de Nederlandse deelnemers voor het voetlicht. Daarmee lijkt dit boek een 'ouderwetse' militaire historie van personen en veldslagen, maar dat is het toch niet. Enerzijds passeren de grote ijkpunten van het existentiële gevecht om de toekomst van de VS – destijds waren dat inderdaad nog veelal belegeringen, veldslagen en veldtochten – de revue. Maar anderzijds behandelt Van de Giesen het hele panorama van het soldatenbestaan en de ontberingen van de strijd in hun historische en maatschappelijke context.

Te beginnen met de grote verliescijfers bij beide partijen, de beperkte medische zorg voor gewonden, alsook de natheid en kou, het slechte voedsel, en de honger, de uitputting en het welig tieren onder die omstandigheden van ziektes. Verder komen ook de migratie in het algemeen, de slavernijkwestie, de rekrutering, de uiteindelijke dienstplicht, de brieven aan het thuisfront en de krijgsgevangenschap aan bod. Medische aspecten hebben Van de Giesens bijzondere aandacht. Zo veroorzaakten ziektes doorgaans meer slachtoffers dan de

strijd. Neem het 25e Infanterieregiment van Michigan, met daarin de zogenoemde Holland Rangers, een compagnie vrijwel alleen Nederlands sprekende immigranten: het regiment van 874 manschappen verloor in de loop van de oorlog 35 gesneuvelden bij krijgsverrichtingen, maar had vier keer zo veel dodelijke slachtoffers, 143, door virale of bacteriële aandoeningen als difterie, tyfus, gele koorts of pokken.

Nederlanders in de veldtochten

De Amerikaanse broederstrijd was een attritie-oorlog: iedere veldslag was een bloedige slachting, en op de lange termijn door bovengenoemde omstandigheden een totale uitputtingsslag tussen twee samenlevingen. In de loop van 1863 kon het bevolkingsarmere en minder geïndustrialiseerde Zuiden die slijtage niet meer bijhouden en nam het Noorden het initiatief met een aantal bekend geworden overwinningen, zoals de Slag bij Gettysburg, waarbij ook de Nederlanders weer op de voorgrond traden. Zoals migrantenzoon Sake Kooistra (Silas Coster) uit Wisconsin, die zwaargewond raakte aan zijn rechterbeen. Het

werd geamputeerd, maar de operatie redde Sakes leven niet. Hij overleed vier weken later – en dat was typerend voor zulke slachtoffers – aan bloedvergiftiging. Kooistra werd begraven op het ter plaatse ingerichte ereveld (nog bekend van Lincolns openingsrede, het Gettysburg Address).

Minstens zo belangrijk was de verovering van Vicksburg aan het westelijke front. Die winst bezorgde de Unie de controle over de rivier de Mississippi, die de opstandige Confederatie van noord naar zuid doorsneed. George van Heukelom uit Amsterdam maakte de hele roemruchte veldtocht van Shiloh tot Corinth tot Vicksburg onder leiding van de latere opperbevelhebber (en nog latere president) generaal Ulysses S. Grant mee, in een cruciale fase van de oorlog. Grant geloofde vol overtuiging in de strategie van omsingeling en vooral attritie die het Noorden in eigen voordeel toepaste. Onder leiding van Grants opvolger in de westelijke sector, generaal William T. Sherman, maakte Van Heukelom daarna de succesvol disruptieve campagne mee

die in 1864 diep in de zuidelijke staten doordrong, waar de Noordelijke invasiemacht zo'n spoor van vernieling aanrichtte dat het Zuiden de wil om te vechten werd ontgenomen.

Zo komen in dit boek op anekdotische wijze vele Nederlandse Amerikanen en hun levensverhalen voorbij. Op zoek naar een beter bestaan belandden zij midden negentiende eeuw in een bittere oorlog in hun nieuwe vaderland. Van de Giesens *Vechten voor het beloofde land* is een vlot geschreven boek, origineel en intrigerend. De mensen staan centraal en dat maakt deze oorlogsgeschiedenis persoonlijk. Maar toch weet de auteur op het juiste moment ook te wisselen naar de hogere contextuele niveaus, zodat het algehele verloop van de Burgeroorlog voldoende aan bod komt en de belevenissen van deze migranten- (kinderen) betekenis wordt gegeven. Ondanks de soms wat povere grammaticale afwerking is dit boek daarom wel een aanrader.

Dr. Arthur ten Cate, Nederlands Instituut voor Militaire Historie

Schrijft u een gastcolumn in de Militaire Spectator?

De redactie van de *Militaire Spectator* biedt de lezers de mogelijkheid een gastcolumn te schrijven van maximaal duizend woorden.

Het thema is vrij, maar moet passen in de formule van het tijdschrift. Een gastcolumn bevat een relevante boodschap voor de lezers, een gefundeerde eigen mening en juiste en verifieerbare feiten in een logisch opgebouwd betoog. U kunt uw gastcolumn sturen naar de bureauredactie (zie colofon) of aanbieden via de website. De redactie wacht uw bijdrage met belangstelling af.

De hoofdredacteur

FOTO ALFRED EISENSTAEDT VIA WIKICOMMONS

Times Square, 1945

FOTO MCD, MAARTJE ROOS

Times Square, 2018

‘Eene afdeeling voor fotografie’

Onlangs overleed George Mendonsa, de Amerikaanse matroos die samen met Greta Zimmer Friedman door Alfred Eisenstaedt werd gefotografeerd toen zij elkaar op 14 augustus 1945 kusten op Times Square in New York.¹

Lang voor de Tweede Wereldoorlog had de fotografie haar militaire nut al bewezen bij verkenningen, cartografie, het vastleggen van gevechtshandelingen of het verspreiden van propaganda en berichten. Tweede-luitenant der infanterie B. ten Broecke Hoekstra schreef in de

Militaire Spectator hoe de Fransen in de oorlog van 1870-71 berichten fotografeerden, er glasnegatieven van maakten en het geheel overzetten op een flinterdun laagje collodium. Zo konden wel 54.000 berichten, ‘die samen nog geen gram gewicht hadden...door een duif zeer gemakkelijk vervoerd’ worden.²

De luitenant pleitte vurig voor de oprichting van ‘eene afdeeling voor fotografie’ in het Nederlandse leger, naar het voorbeeld van omliggende landen. Ten Broecke Hoekstra beschreef in detail het voertuig – een mobiele doka getrokken door een paard – dat de afdeling zou moeten hebben en verwachtte dat het personeel bekend zou zijn ‘met alle geheimen der fotografie’.³

Technologische ontwikkelingen gaven later een nieuwe dimensie aan fotograferen en het versturen van beeld. Militaire fotografen gaan de wereld rond en maken foto’s in crisisgebieden en bij oefeningen, maar ook op Times Square. ■

1 ‘Funeral held for sailor in V-J Day Times Square kiss photo’, zie: *Stars and Stripes*, 22 februari 2019. <https://www.stripes.com/news/us/funeral-held-for-sailor-in-v-j-day-times-square-kiss-photo-1.569965>.

2 B. ten Broecke Hoekstra, ‘De fotografie en hare toepassing op militair gebied’, in: *Militaire Spectator* (70) (1901) 909-910. <https://www.militairespectator.nl/sites/default/files/bestanden/uitgaven/1901/1901-0907-01-0045.PDF>.

3 B. ten Broecke Hoekstra, ‘De fotografie en hare toepassing op militair gebied’, in: *Militaire Spectator* (71) (1902) 24. <https://www.militairespectator.nl/sites/default/files/bestanden/uitgaven/1902/1902-0019-01-0008.PDF>.

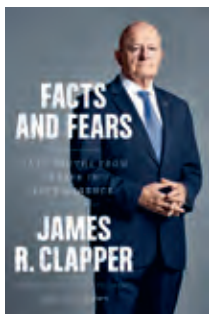
SIGNALERINGEN

Munich Security Report 2019

The Great Puzzle: Who Will Pick Up the Pieces?
München (Munich Security Conference) 2019
102 blz.
ISSN 23652179
Te downloaden via:
<https://www.securityconference.de>

Het jaarlijkse rapport van de Munich Security Conference stelt dat landen die zich tot de liberale wereldorde rekenen steeds scherper tegenover autoritair geregeerde landen komen te staan. Het rapport citeert onder meer de voormalige Amerikaanse minister van Defensie James Mattis, die zei dat de VS en zijn bondgenoten slecht voorbereid zijn in de strijd met Rusland en China om invloed in de wereld. De recente beëindiging van het INF-Verdrag tussen de VS en Rusland leidt tot vrees voor een nieuwe wapenwedloop tussen beide landen. Intussen staat de veiligheidssituatie in Europa onder druk door de Brexit en spanningen tussen NAVO-bondgenoten.

Facts and Fears

Hard Truths from a Life in Intelligence
Door James R. Clapper en Trey Brown
New York (Viking) 2018
432 blz.
ISBN 9780525558644
€ 26,-

In *Facts and Fears* blikt James Clapper terug op zijn tijd als Director of National Intelligence, een kabinetsfunctie ingesteld na 9/11 om adviezen van de Amerikaanse inlichtingendiensten aan de president te stroomlijnen. Clapper diende onder president Obama en beschrijft de operatie die tot het uitschakelen van Osama bin Laden leidde en de Russische cyberaanvallen en beïnvloedingscampagne bij de presidents- en Congresverkiezingen van 2016. Clapper gaat tevens in op de ethische kwestie in hoeverre de overheid gegevens van burgers mag verzamelen als het om nationale veiligheid gaat. Ook stelt hij de vraag of de Director of National Intelligence het regeringsbeleid mee mag bepalen.

Blitzkrieg onder vuur

Analyse en facetten van een historisch debat
Door Ruud Bruijns, Allert Goossens, Martijn Lak en Perry Pierik
Soesterberg (Uitgeverij Aspekt) 2019
260 blz.
ISBN 9789463382984
€ 24,95

Met *Blitzkrieg onder vuur* willen de auteurs van deze bundel de discussie rond het Duitse militaire optreden bij de aanvallen op Polen, West-Europa en de Sovjet-Unie (1939-1941) verder aanzwengelen. Was Blitzkrieg een concept of een doctrine, of een legende, zoals eerder de auteur Karl-Heinz Frieser beweerde? De Duitse propagandamachine voegde destijds een mythische dimensie toe aan de snelle overwinningen die geboekt werden met grootschalig tankoptreden en inzet van het luchtwapen. Maar welke rol speelden commandanten precies en hoe verhielde de Blitzkrieg zich met het volhouden van de oorlogsinspanning op de lange termijn? Na de aanvankelijke opmars in de Sovjet-Unie kwam de Blitzkrieg uiteindelijk daar tot stilstand.

Cultural Backlash

Trump, Brexit, and Authoritarian Populism
Door Pippa Norris en Ronald Inglehart
Cambridge (Cambridge University Press) 2019
300 blz.
ISBN 9781108444422
€ 26,-

Door het publieke vertrouwen in de legitimiteit van de liberale democratie te ondergraven is het sociaal-conservatieve populisten in verschillende landen gelukt de macht te grijpen of een politieke factor van belang te worden. Sociaal-liberalen zijn in deze cultuurstrijd het mikpunt. In *Cultural Backlash* gaan Pippa Norris en Ronald Inglehart in op de opmars van het populisme in onder meer de VS en Nederland en andere Europese landen. Populisten verkopen een autoritaire bestuursstijl als oplossing voor bedreigingen waarmee samenlevingen – al dan niet reëel – te maken hebben. Norris en Inglehart vergelijken meer dan 50 populistische partijen en analyseren de voedingsbodem van hun leiders.

